

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Barbora Rejzková

Sexuální násilí na ženách za ozbrojeného konfliktu – úloha mezinárodních trestních tribunálů

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: **doc. PhDr. Stanislava Hýbnerová, CSc.**

Katedra: **Katedra mezinárodního práva**

Datum vypracování práce: **květen 2011**

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 23.5.2011

Barbora Rejzková

Obsah diplomové práce

1. Úvod – předmět a cíle diplomové práce	5
2. Sexuální násilí v ozbrojených konfliktech	6
2.1. Pojem a formy sexuálního násilí v ozbrojených konfliktech.....	7
2.2. Význam pohlaví při sexuálním násilí v ozbrojených konfliktech.....	7
2.3. Funkce sexuálního násilí v ozbrojených konfliktech	9
3. Mezinárodní právo trestní a zločiny podle mezinárodního práva	11
3.1. Pojem a vývoj mezinárodního práva trestního	11
3.2. Pojem a vývoj zločinů podle mezinárodního práva.....	12
3.2.1. Pojem zločinů podle mezinárodního práva.....	12
3.2.2. Vznik a vývoj koncepce zločinů podle mezinárodního práva a mezinárodní individuální trestní odpovědnosti.....	14
3.2.3. Sexuální násilí jako zločin podle mezinárodního práva.....	18
3.3. Mezinárodní trestní tribunály.....	20
3.3.1. Pojem a vývoj mezinárodních trestních tribunálů	20
3.3.2. Role a funkce mezinárodních trestních tribunálů.....	21
3.3.3. Soudní rozhodnutí jako pramen práva?	23
4. Sexuální násilí na ženách ve válce na území bývalé Jugoslávie v letech 1991-1999	26
4.1. Průběh a charakteristika konfliktu	26
4.2. Případy sexuálního násilí na ženách za války na území bývalé Jugoslávie	30
4.2.1. Oběti sexuálního násilí.....	32
4.2.2. Sexuální útoky v oblastech přímo nezasážených válkou.....	34
4.2.3. Sexuální násilí jako nástroj etnického čištění na územích zasážených bojem.....	34
4.2.4. Sexuální útoky proti zadržným osobám z důvodu snadného přístupu pachatelů....	37
4.2.5. Sexuální útoky proti ženám zadržovaným v táborech, hotelech a obdobných zařízeních za účelem sexuálního „obveselení“ vojáků.....	38
4.2.6. Nucené těhotenství.....	39
4.2.7. Sexuální vydírání a jiné případy sexuálního zneužívání.....	41
4.2.8. Pachatelé sexuálního násilí	41
4.3. Sexuální násilí u Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii	42
4.3.1. Ustavení Mezinárodního trestního soudu pro bývalou Jugoslávii.....	42
4.3.2. Jurisdikce a základní zásady ICTY	44
4.3.3. Vybrané případy sexuálního násilí projednávané před ICTY	46
4.3.3.1. Případ <i>Tadić</i>	46

4.3.3.2. Případ <i>Mucic et al.</i> („Čelebići Camp“)	47
4.3.3.3. Případ <i>Furundžija</i>	48
4.3.3.4. Případ <i>Krstič</i>	49
4.3.3.5. Případ <i>Kvočka et al.</i>	50
4.3.3.6. Případ <i>Kunarac et al.</i>	51
4.3.4. Zhodnocení judikatury ICTY	53
5. Sexuální násilí na ženách ve válce na území Rwandy v roce 1994	55
5.1. Průběh a charakteristika konfliktu	55
5.2. Případy sexuálního násilí na ženách za války na území Rwandy	58
5.2.1. Oběti sexuálního násilí	59
5.2.2. Z násilňování prováděná příslušníky milice a armády	60
5.2.3. Sexuální zohavení	62
5.2.4. Hromadné a individuální sexuální otroctví („nucené manželství“)	62
5.2.5. Následky sexuálního násilí	64
5.3. Sexuálního násilí u Mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu	65
5.3.1. Ustavení Mezinárodního trestního soudu pro Rwandu	65
5.3.2. Jurisdikce a základní zásady ICTR	66
5.3.3. Vybrané případy sexuálního násilí projednávané před ICTR	67
5.3.3.1. Případ <i>Akayesu</i>	68
5.3.3.2. Případ <i>Kajelijeli</i>	70
5.3.3.3. Případ <i>Gacumbitsi</i>	71
5.3.4. Zhodnocení judikatury ICTR	73
6. Závěr	74
7. Seznam použitých zkratk:	77
8. Seznam použité literatury:	79
9. Seznam rozhodnutí mezinárodních trestních tribunálů:	81
10. Seznam ostatních pramenů:	83
11. Resumé	86
12. Abstract - Sexual violence on women in armed conflicts - the role of the international criminal courts	87

1. Úvod – předmět a cíle diplomové práce

Předmětem této diplomové práce je problematika sexuálního násilí páchaného na ženách v době ozbrojených konfliktů, a to se zaměřením na rozhodovací praxi mezinárodních trestních ad hoc tribunálů. Daná problematika spadá do odvětví mezinárodního práva trestního, jenž je v dnešní době jedním z nejdynamičtěji se rozvíjejícím odvětvím obecného mezinárodního práva, na čemž má nesporný podíl právě činnost orgánů mezinárodního trestního soudnictví. Ačkoliv institut mezinárodní individuální trestní odpovědnosti byl v praxi zaveden již v první polovině 20. století, do dnešní doby nepanuje shodný názor na legitimitu, popř. rozsah jurisdikce v roce 2002 ustaveného Mezinárodního trestního soudu (Statut Mezinárodního trestního soudu do dnešního neratifikovali či ani nepodepsali např. USA, Rusko, Čína či Izrael).

Zločiny sexuální povahy páchané v průběhu ozbrojených konfliktů byly dlouho řadu let v porovnání s ostatními zločiny podle mezinárodního práva buď zcela opomíjeny či jim nebyla přikládána přílišná důležitost a pozornost. Razantní změnu přinesla až výzva soudkyň Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii a Mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu adresovaná prokurátorům těchto soudů, aby se sexuálními zločiny začali vážně zabývat. V současnosti tak je již k dispozici poměrně rozsáhlá judikatura a na ni navazující či ji doplňující odborná literatura věnující se jednotlivým případům sexuálního násilí v ozbrojených konfliktech. Určitou slabinu těchto pramenů je ovšem možno shledat právě v jejich neucelenosti. Výše zmíněné bohužel platí pouze pro cizojazyčnou literaturu, když v česky psaných pramenech lze nalézt pouze střípky dané problematiky.

Cílem této diplomové práce tedy bude pokusit se o formulování odpovědi na otázku, jaká byla, je a bude úloha mezinárodních trestních tribunálů při stíhání pachatelů sexuálních zločinů, a to především pomocí zasazení daného tématu do širšího kontextu mezinárodního práva trestního a dále pomocí analýzy a srovnání některých klíčových rozhodnutí mezinárodních trestních tribunálů zabývajících se sexuálními zločiny.

2. Sexuální násilí v ozbrojených konfliktech

Skutečnost, že v rámci válečných konfliktů je ve vysoké míře páčáno sexuální násilí na ženách, byla celou řadu let opomíjena nejen v odborné literatuře, ale ve veřejné diskusi vůbec, a to z důvodu tabuizace tématu sexuální agrese na ženách obecně. Příčiny lhostejnosti či bagatelizace daného tématu je možno hledat především v přežívajícím nerovném mocenském postavení mužů a žen, živeném genderovými stereotypy.¹

Ačkoliv se s určitou formou sexuálního násilí během ozbrojených konfliktů lidstvo potýká již od dob antického Řecka a Říma, statistiky naznačují, že počet případů sexuálního násilí během ozbrojených konfliktů právě v posledních desetiletích nesmírně stoupl. Je nepochybné, že větší počet evidovaných případů sexuálního násilí je zapříčiněn právě zvýšenou mírou pozornosti věnované této problematice, a to především díky aktivistkám bojujícím za ženská práva. Při bližší analýze charakteru válečných konfliktů se však nabízí ještě jedno vysvětlení, a sice měnící se povaha ozbrojených konfliktů. Mezistátní válečné konflikty, při nichž jsou válečnými operacemi zasaženi v převážné míře jen bojující jednotky, jsou nahrazeny občanskými válkami, které rozdělují obyvatelstvo dle náboženských, rasových, etnických a jiných hledisek. Mezi lety 1989 a 1997 proběhlo přibližně 103 válečných konfliktů v 69 státech světa. Z celkového počtu obětí je počet civilistů odhadován na 75%, v porovnání s přibližně 5% civilních obětí z válečných konfliktů odehrávajících se na počátku 20. století je rozdíl ohromující.²

¹ „Násilí páchané na ženách]... je projevem historicky nerovného mocenského postavení mezi ženami a muži, které vedlo k nadvládě mužů nad ženami, k jejich diskriminaci muži a které bránilo plnému rozvoji potenciálu žen; násilí páchané na ženách je jedním ze základních mechanismů, kterými jsou ženy násilím udržovány v podřízeném postavení oproti mužům.“ - *Deklarace OSN o odstranění násilí páchaného na ženách ze dne 23.2.1994*, Text deklarace možno nalézt na internetové adrese [http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(symbol\)/a.res.48.104.en](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(symbol)/a.res.48.104.en)

² Ward J., Marsh M. *Sexual Violence Against Women and Girls in War and Its Aftermath: Realities, Responses, and Required Resources*, A Briefing Paper Prepared for Symposium on Sexual Violence in Conflict and Beyond 21-23 June 2006 Brussels (Belgium), str. 3
Text závěrečné zprávy možno nalézt na internetové adrese www.unfpa.org

2.1. Pojem a formy sexuálního násilí v ozbrojených konfliktech

Termín sexuální násilí označuje jakýkoliv čin, pokus nebo výhrůžku sexuálního charakteru, která vede nebo může vést k fyzické, psychologické a emocionální újmě.³ Při definici pojmu sexuální násilí lze narazit na určitý terminologický problém. Některé autorky⁴ totiž pod pojmem sexuální násilí nezahrnují jen přímé formy tělesného násilí, nýbrž i přímé formy násilí psychického⁵, ale též násilí nepřímé neboli strukturované.⁶ Pro sexuální násilí v takto pojatém širokém smyslu se pak jeví vhodnějším užití pojmu sexualizované násilí.⁷ Vzhledem k tématu této práce, v rámci které bude věnována pozornost v absolutní většině případů přímému tělesnému sexuálnímu násilí, bude autorka této práce nadále používat termínu sexuální násilí (v užším smyslu).

Pojem sexuální násilí je někdy nesprávně zaměňován s pojmem genderové násilí, který označuje takové násilí, které jednotlivce nebo skupiny jednotlivců postihuje cíleně kvůli jejich příslušnosti k určitému pohlaví. Sexuální násilí v ozbrojených konfliktech splňuje velmi často též znaky genderového násilí (blíže v kapitole 2.2.), nemusí tomu tak být ale vždy.

Nejčastější formou sexuálního násilí v ozbrojených konfliktech je bezesporu znásilnění (k definici znásilnění viz kap. 4.3.3. a 5.3.3.), z důvodu rozličných funkcí sexuálního násilí se pak v rámci ozbrojených konfliktů objevují též další formy jako je sexuální otroctví, nucená prostituce, nucené těhotenství, nucená sterilizace, zohavení genitálií apod.

2.2. Význam pohlaví při sexuálním násilí v ozbrojených konfliktech

Obecně panuje ve společnosti stále názor, že se ženy na základě svého pohlaví projevují méně násilně než muži. Takovýto závěr však pramení spíše z přetrvávajících genderových stereotypů. Naopak např. z výpovědí svědkyň

³ Definice používána UNHCR viz www.unhcr.cz/dokumenty/sgv_01.doc

⁴ Např. H. Amesbergerová, K. Auerová, B. Halbmayrová ve své knize Sexualizované násilí, Praha: Nakladatelství BB/art s.r.o., 2005

⁵ Např. verbální ponižování se sexuálním podtextem

⁶ V rámci internačních táborů např. absence intimní sféry, nevyhovující hygienické podmínky atd.

⁷ Amesbergerová, H. a kol. Sexualizované násilí, Praha: Nakladatelství BB/art s.r.o., 2005, str. 30

z koncentračních táborů⁸ lze učinit závěr, že při možnosti zneužití svého mocenského postavení sahají k násilí ženy stejně často jako muži. Též autorka této práce se přiklání ke stanovisku, že větší roli při posuzování pachatelů sexuálního násilí z hlediska pohlaví hraje skutečnost, že se ženy vzácněji vyskytují v takových mocenských pozicích, které by jim páchání těchto zločinů umožňovalo ve stejné míře jako mužům.

Postavení a role mužů a žen ve válce jsou diametrálně odlišné, stejně tak odlišná je pak i forma a povaha násilí, které oběma pohlavím při ozbrojeném konfliktu hrozí. Válečný konflikt je bojem o moc, ženy a muži se tohoto boje účastní odlišným způsobem, jelikož mají také odlišný způsob přístupu k moci, který vyplývá ze společenské role každého pohlaví. Vzhledem k tomu, že fyzická síla stejně jako kontrola a moc nad materiálními zdroji jsou tradičně spojovány s mužským pohlavím, jsou muži ti, jimž náleží aktivní role ve válce. Ženy se pak ocitají více než kdy jindy v pasivních rolích bezmocných a na pomoc odkázaných obětí války, na jejich průběh nemají samy žádný vliv.⁹

Skutečnost, že mužské násilí je často spojeno se sexuálním jednáním, zdaleka neznamena, že sexuálně-násilný čin musí být motivován sexuálně. Prvotním záměrem sexuálního násilí není v absolutní většině případů ukojení sexuálních pudů, ale pokoření a podřízení své oběti. Sexuální násilí je často projevem moci a prostředkem nátlaku. Jádrem sexuálního aktu není pachatelova sexualita, ta je pouze prostředkem ve službách násilného činu. Míra znásilňování v ozbrojených konfliktech nijak nesouvisí s přítomností prostitutek či obecně dostupností žen jako objektů sexuálního aktu, což je dokladem skutečnosti, že „hnacím motorem“ znásilnění není sexuální touha.¹⁰ Sexuální vraždy, znásilnění a jiné formy sex. násilí tak nejsou v naprosté většině případů agresivními projevy sexuality, nýbrž sexuálními projevy agresivity.¹¹

Právě armáda (popř. polovojenská skupina) je prostorem, ve kterém je ve vysoké míře zdůrazňován konstrukt vztahu mužnosti a násilí. Jestliže je mužnost

⁸ Amesbergerová H. a kol., op.cit. 7, str. 88

⁹ Nikolić-Ristanović, V. Definitons of violence in war and the experience of women: the subject of research. In Nikolić-Ristanović, V. Women, violence and war, Budapest : CEU Press, 2000

¹⁰ Goldstein, J.S. War and gender, Cambridge: Cambridge University Press, 2001, str. 363

¹¹ Amesbergerová H. a kol., op.cit. 7, str. 30

pózou dobyvatele a vítěze, pak ženskost znamená selhání a porážku. Znásilněním žen pak vítězové demonstrují před nepřítelem jeho porážku a slabost. Z tohoto důvodu jsou poražení (obvykle otcové či manželé) často nuceni aktu znásilnění přihlížet. Sexuální násilí na ženách v ozbrojených konfliktech pak vystupuje především v rovině symbolické, když pachatel svým sexuálním aktem zasahuje mužskou identitu protivníka, popř. ponižuje pocit národní mužnosti celých národů či etnik.¹² Jiným způsobem, jak feminizovat poraženého nepřítele je kastrace zajatců či homosexuální znásilnění, v rámci kterého zaujímá vítěz dominantní a aktivní pozici oproti podřízené a pasivní roli poraženého. Homosexuální znásilnění se hojně objevovalo především v antickém době, výjimkou ovšem nejsou ani případy z novodobých válečných konfliktů jako například z válek v Bosně (1992-1995) a Kosovu (1998-1999).¹³

2.3. Funkce sexuálního násilí v ozbrojených konfliktech

Motivace pro páchaní sexuálního násilí v průběhu ozbrojených konfliktů je v jednotlivých případech různá. Především ve starších dobách neplnilo masové znásilňování žen často žádnou specifickou funkci, ženy poražené protistrany byly jednoduše vítězi chápány jako součást jejich válečné kořisti, jako „zasloužená odměna“ pro ty, kteří byli vystaveni smrtelnému nebezpečí.¹⁴ Sexuální násilí může být též pácháno víceméně nahodile v rámci všeobecného vražedného běsnění a je přítomno jako důsledek zhroucení společenských a morálních norem, jež provázejí každý ozbrojený konflikt. Vedle toho může být sexuální násilí (především pak masové znásilňování) součástí systematického útoku prováděného bojujícími jednotkami, v takovém případě je pak používáno jako specifický prostředek boje, jež má za cíl destabilizovat společnost a rozbít tak společenské a rodinné vazby. Tento rozměr sexuálního násilí nabývá na důležitosti především v zemích, kde je kladen zvláštní důraz na sexuální chování ženy (jako tomu bylo např. u muslimských obyvatel Bosny a Hercegoviny). Společenskou a morální degradací jako důsledku znásilnění je pak v těchto případech postížena nejen žena samotná,

¹² Amesbergerová, H. a kol., op.cit. 7, str. 41-42

¹³ Goldstein, J.S., op.cit. 10, str. 358-360

¹⁴ Kovář, P. Sexuální agrese, Praha: MAXDORF s.r.o., 2008, str. 15

ale též její nejbližší rodina a okolí. S ohledem na tento fakt je sexuální násilí chápáno nejen jako nedovolený prostředek vedení boje, ale též jako nedovolený způsob vedení války.¹⁵ V případě ozbrojených konfliktů vyvolaných národnostní, rasovou či etnickou nesnášenlivostí je sexuální násilí velmi často nástrojem tzv. etnického vyčištění dané oblasti a ojediněle může být kvalifikováno i jako jeden ze způsobů spáchání genocidy.¹⁶

¹⁵ Rezoluce RB OSN č. 1820 (2008) klasifikuje znásilňování během válečných konfliktů "...as a tactic of war to humiliate, dominate, instil fear in, disperse and/or forcibly relocate civilian members of a community or ethnic group." Text Rezoluce lze nalézt na internetové adrese <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/391/44/PDF/N0839144.pdf?OpenElement>

¹⁶ Ward J., Marsh M. op. cit. 2, str. 3-5

3. Mezinárodní právo trestní a zločiny podle mezinárodního práva

3.1. Pojem a vývoj mezinárodního práva trestního

Fakt, že v průběhu 20. století bylo lidstvo svědkem dvou světových válek a mnoha dalších mezinárodních i vnitrostátních ozbrojených konfliktů, přinesl vedle nepředstavitelného lidského utrpení, milionů ztrát na životech, obrovských škod na majetku a na kulturním a přírodním bohatství také jeden pozitivní důsledek. Především v reakci na nelidské činy páchané v průběhu ozbrojených konfliktů se začal vytvářet stále propracovanější mezinárodní systém na ochranu nejzákladnějších lidských práv, především práva na život, tělesnou integritu a lidskou důstojnost, a to za jakékoliv situace, tedy i v průběhu válečného konfliktu.

Vzhledem k nepopiratelné závažnosti porušování výše zmíněných lidských práv došlo mezinárodní společnosti již na počátku 20. století k názoru, že je třeba tato práva chránit co nejefektivněji, a to prostřednictvím práva trestního, přičemž se mezinárodní právo již nechtělo omezit jen na formulaci zákazů určitých jednání, ale kladlo si za cíl stanovit též účinné sankce za spáchání nejtěžších zločinů.

Pojmu „mezinárodní právo trestní“ se začalo v nauce používat v období po 1. světové válce. Vznik tohoto čistě teoretického pojmu byl ovlivněn dvěma aspekty. Prvním z nich byla skutečnost, že již tehdy bylo mezi státy uzavřeno určité množství mezinárodních smluv za účelem trestání některých činů, na jejichž postihu mělo zájem celé mezinárodní společnosti.¹⁷ Druhým předpokladem se stalo založení Společnosti národů, které mělo za následek posílení důvěry v možnosti mezinárodního práva při ochraně míru, jakož i při trestání válečných zločinců.¹⁸

Vzhledem k značné rozrůzněnosti názorů na obsah pojmu „mezinárodní právo trestní“ v zahraniční i domácí právní nauce je téměř nemožné tento termín jednoznačně definovat tak, aby na jedné straně definice postihla veškeré aspekty tohoto fenoménu, na druhé straně však nebyla definicí příliš obecnou. Východiskem se jeví rozlišení daného pojmu v užším smyslu, kdy lze mezinárodní

¹⁷ Např. otroctví, obchod se ženami a dětmi, šíření pornografie, padělání peněz, obchod s drogami atd.

¹⁸ Šturma, P. Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 27

právo trestní definovat jako „soubor norem, které umožňují a zároveň zavazují státy k trestnímu stíhání zločinů proti míru, zločinů válečných a zločinů proti lidskosti, stanoví trestní odpovědnost jednotlivce, bez ohledu na ustanovení vnitrostátního právního řádu“¹⁹ a dále v širším smyslu, kdy mezinárodní právo trestní obsahuje vedle shora zmíněných norem i takové normy, jež postihují trestné činy založené na základě mezinárodních smluv a jejichž postih vyplývá z mezinárodního práva toliko nepřímo, prostřednictvím vnitrostátního práva smluvních stran.²⁰ Mezinárodní právo trestní tak v širším pojetí zahrnuje i problematiku tzv. „konvencionálních trestných činů“ (viz kapitola 3.2.1.). Vzhledem k tématu této diplomové práce, která je zaměřena v první řadě na zločiny páchané v průběhu ozbrojených konfliktů a spadající tak pod humanitární právo, se v rámci následujícího textu autorka zaměří na oblast mezinárodního práva trestního v jeho užším pojetí a tedy na problematiku sexuálního násilí jako na jednu z forem zločinů podle mezinárodního práva.

3.2. Pojem a vývoj zločinů podle mezinárodního práva

3.2.1. Pojem zločinů podle mezinárodního práva

Pojem „zločin podle mezinárodního práva“ lze označit za legální pojem vzhledem k tomu, že se vyskytuje v řadě mezinárodněprávních dokumentů.²¹ I přes tuto skutečnost však není termín „zločin podle mezinárodního práva“ podobně jako pojem „mezinárodní právo trestní“ sjednocen a je jak praxí států, tak právní naukou často používán v různých významech. V klasickém pojetí odvíjejícím se od Statutu Norimberského tribunálu, tvoří zločiny podle mezinárodního práva pouze tři kategorie: zločiny proti míru, válečné zločiny a zločiny proti lidskosti. Z posledně zmíněné kategorie se pak především pod vlivem *Úmluvy o zabránění a*

¹⁹ Mrázek, J. K boji s mezinárodní zločinností z hlediska mezinárodního práva, Praha: Academia, 1979, str. 34

²⁰ Šturma, P. op. cit 18, str. 32

²¹ Čl. I Úmluvy o zabránění a trestání zločinů genocidia (1948), Zásada I. Zásad mezinárodního práva uznané ve Statutu a rozsudku Norimberského tribunálu (1950), čl. 1 odst. 2 návrhu Kodexu zločinů proti míru a bezpečnosti lidstva

*trestání zločinů genocidia*²² (dále jen „*Úmluva o genocidiu*“) vydělila samostatná kategorie – zločin genocidia²³. Některé z novějších dokumentů však pro prakticky stejný okruh zločinů používají odlišné výrazy²⁴, tato skutečnost však nic nemění na totožné povaze předmětných zločinů a tyto výrazy tak lze považovat za synonyma.

Při vymezení pojmu „zločinů podle mezinárodního práva“ (crimes under international law) je třeba tento důsledně odlišit od pojmu „mezinárodní zločinů (států)“ (international crimes)²⁵ a dále od tzv. „konvenčních trestných činů“ (transnational crimes). Posledně jmenovaná skupina je čistě smluvním instrumentem postihujícím méně závažná jednání, jejímž cílem je harmonizace vnitrostátních zákonodárství usnadňující spolupráci států a umožňující postih pachatelů před vnitrostátními soudy, a to na základě tzv. nepřímého donucovacího režimu. Oproti tomu zločiny podle mezinárodního práva mají charakter jus cogens²⁶, trestnost takového jednání tedy vyplývá přímo z pravidel obecného mezinárodního práva bez ohledu na to, zda je toto jednání trestné i dle vnitrostátních norem. K trestnímu stíhání pak mohou přistoupit jednotlivé státy samostatně na základě principu univerzality²⁷ či koordinovaně prostřednictvím příslušných mezinárodních trestních soudů.²⁸

Jak vyplývá z výše uvedeného, v případě zločinů podle mezinárodního práva se jedná o nejzávažnější porušení pravidel týkajících se ochrany míru a základních lidských práv, včetně pravidel mezinárodního humanitárního práva. S ohledem na míru významu dotčených právních statků musí být postih těchto jednání záležitostí celého mezinárodního společenství. Činy spadající do kategorie „zločinů podle mezinárodního práva“ jsou navíc velmi často páčány jménem či se

²² Úmluva o zabránění a trestání zločinů genocidia byla přijata Valným shromážděním OSN dne 8. prosince 1948. Český překlad Úmluvy o genocidiu lze nalézt na internetové adrese <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-genocida.pdf>

²³ Termín genocidium byl poprvé použit polským právníkem R. Lemkinem v roce 1944 v jeho díle *Axis Rule in Occupied Europe*. Termín byl neologismem, vzniklým spojením řeckého slova „genos“ znamenajícím kmen či rod a latinského slova „cide“ označující zabítí.

²⁴ Ve Statutech ICTY a ICTR se hovoří o „závažných porušeních mezinárodního humanitárního práva“, Statut ICC používá ve své preambuli výraz „nejzávažnější zločiny, jimiž je dotčeno mezinárodní společenství jako celek“ – Šturma, P. op.cit. 18, str. 10

²⁵ Tento pojem označuje vyšší stupeň odpovědnosti státu za mezinárodně protiprávní jednání vyvolávající odpovědnost erga omnes. – Šturma, P. op. cit. 18, str. 12

²⁶ Čepelka Č., Šturma P., *Mezinárodní právo veřejné*, Nakladatelství C.H.Beck, Praha 2008, str. 112

²⁷ V českém trestním právu ust. § 7 odst. 1 z.č. 40/2009Sb., trestní zákoník

²⁸ Hendrych a kol., *Právní slovník*, Nakladatelství C.H.Beck, Praha 2009, str. 423

souhlasem státu, který by byl jinak příslušný k jejich stíhání a je tedy zřejmé, že k účinnému postihu těchto činů by právní prostředky vnitrostátního práva mnohdy vůbec nestačily. Pojmovým znakem zločinu podle mezinárodního práva je dále skutečnost, že se ho mohou dopustit pouze fyzické osoby, které jednají buď přímo v postavení státního orgánu či jeho jménem nebo pod jeho záštitou. Tento požadavek ovšem není bezvýjimečný, uplatní se totiž pouze v případě existence a řádného fungování státní moci na daném území. Naproti tomu v situaci vnitřního ozbrojeného konfliktu či faktického rozpadu státní moci je často na určitém území vykonávána veřejná moc prostřednictvím různých polovojenských ozbrojených skupin, v takovém případě se jedná o tzv. de facto orgány státu či povstaleckého hnutí²⁹, v jehož zájmu či s jehož souhlasem takové skupiny jednají.³⁰

S ohledem na výše uvedené lze tedy shrnout, že zločinem podle mezinárodního práva je jednání fyzické osoby jednající v úředním postavení či se souhlasem státu, porušující nejzávažnější pravidla určená k ochraně míru a nejzákladnějších lidských práv, za něž vzniká individuální trestní odpovědnost přímo na základě mezinárodního práva.³¹

3.2.2. Vznik a vývoj koncepce zločinů podle mezinárodního práva a mezinárodní individuální trestní odpovědnosti

Ačkoliv lze prvopočátky koncepce zločinů podle mezinárodního práva a s nimi spojené individuální trestní odpovědnosti jejich pachatelů sledovat již od přelomu 19. a 20. stol.³², za první stěžejní dokument dotýkající se výše zmíněné problematiky, je považována *Versailleská mírová smlouva (1919)*³³. Poprvé zde

²⁹ Čepelka Č., Šturma P., op. cit. 26, str. 74-78

³⁰ Šturma P., op. cit. 18, str. 17-18

³¹ Šturma P., op. cit. 18, str. 36

³² V této době souvisela potřeba kriminalizace určitého chování jen s porušování práv ozbrojených konfliktů, tedy v dnešní terminologii s kategorií válečných zločinů. Za nejdůležitější dokumenty upravující způsob vedení války a ochranu obětí války lze považovat *Úmluvu o zákonech a obyčejích války pozemní s příloženým Řádem války pozemní (1899)*, *Londýnskou deklaraci o válce námořní (1909 – ač nikdy nevstoupila v platnost, z počátku 1. sv. války uplatňována)*, *Ženevská úmluva pro zlepšení osudu raněných a nemocných při armádách v poli (1906)*

³³ Český překlad *Mírové smlouvy mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Německem* lze nalézt na internetové adrese http://cs.wikisource.org/wiki/Versaillesk%C3%A1_1_smlouva

totiž bylo explicitně vyjádřeno právo států³⁴ stíhat cizí válečné zločince (čl. 227), a to právě na základě mezinárodního práva. Přestože tato ustanovení, stejně jako ustanovení, na základě kterých měl být zřízen mezinárodní tribunál, u něhož měl být souzen bývalý německý císař Vilém II. za rozpoutání 1. světové války a němečtí důstojníci za porušení válečného práva, nebyla nikdy provedena, již v této době je pozvolna formována myšlenka individuální trestní odpovědnosti a též zárodky dvou kategorií zločinů podle mezinárodního práva – válečných zločinů a zločinů proti míru.³⁵

Zcela zásadní úlohu v procesu stabilizace zásad a pravidel mezinárodního práva trestního, zejména pak v jednoznačném stanovení individuální trestní odpovědnosti podle mezinárodního práva sehrál průběh 2. světové války, především pak četnost a charakter nacistických zločinů páchaných na území okupovaných států (dle názorů některých autorů lze právě až v souvislosti s ustavením a činností Norimberského tribunálu mluvit o vzniku koncepce individuální trestní odpovědnosti).³⁶ Již v roce 1942 vyjádřily spojenecké mocnosti v tzv. Svatojakubské deklaraci vůli trestně stíhat válečné zločince. Tento právně nezávazný dokument spolu s dalšími vyústil dne 8.8.1945 v přijetí *Dohody o stíhání a potrestání hlavních válečných zločinců evropských zemí Osy* s připojeným *Statutem Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku*.³⁷ Význam zmíněných dokumentů tkví především ve formulaci skutkových podstat zločinů podle mezinárodního práva – zločinů proti míru, válečných zločinů a zločinů podle lidskosti. Hlavní inovační přínos lze přitom shledat právě v zařazení zločinů proti lidskosti mezi zločiny podle mezinárodního práva. Je ovšem třeba mít na paměti, že v této době byl nutnou podmínkou při posouzení činu jako zločinu proti lidskosti fakt, že byl čin spáchán v souvislosti s prováděním zločinu proti míru nebo válečného zločinu (tzv. war nexus). Takovéto nazírání na zločiny proti lidskosti bylo definitivně odstraněno až čl. 7 Římského statutu Mezinárodního trestního soudu (dále jen „ICC“).

³⁴ Toto právo však náleželo jen spojeneckým a přidruženým mocnostem.

³⁵ Šturma P., op. cit. 18, str. 43

³⁶ Např. Iain Cameron - Engdahl O., Wrangle P., *Law at war : The Law as it was and the Law as it Should Be : Liber Amicorum Ove Bring*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2008

³⁷ Nedlouho poté byl Vyhlášením generála McArthura zřízen též Mezinárodní trestní tribunál pro Dálný Východ.

Krátce po skončení 2. sv. války, v roce 1947, bylo Komisi pro mezinárodní právo uloženo rezolucí Valného shromáždění OSN vypracovat návrh Kodexu zločinů proti míru a bezpečnosti lidstva. Již v roce 1950 přinesla práce Komise výsledky v podobě dokumentu nazvaného *Zásady mezinárodního práva*, který obsahuje mimo jiné 3 stěžejní východiska pro budoucí stíhání válečných zločinců – individuální trestní odpovědnost, nadřazenost mezinárodního práva nad právem vnitrostátním a neúčinnost imunit ústavních činitelů při posouzení odpovědnosti za zločin podle mezinárodního práva. Návrh samotného Kodexu zločinů proti míru a bezpečnosti lidstva byl po několik desítek let trvajícím úsilí nakonec přijat v roce 1996. Vzhledem k tomu, že o dva roky později byl však přijat Statut Mezinárodního trestního soudu, jenž sám obsahuje skutkové podstaty zločinů podle mezinárodního práva, které budou spadat pod jeho jurisdikci a dále s ohledem na nevyjasněnost vztahu Kodexu se zmíněným Statutem se lze důvodně obávat, že návrh Kodexu nakonec nebude mít žádný reálný význam.

Potřeba reagovat na masové vyvražďování Židů, ale i jiných etnik, za druhé světové války přiměla VS OSN k tomu, aby 8. prosince 1948 přijala *Úmluvu o genocidii*. Jak již bylo nastíněno výše, zločin genocidia lze považovat za zvláštní skutkovou podstatu ke zločinům proti lidskosti, od nichž se odlišuje především tzv. genocidním úmyslem. Genocidium je také někdy označováno za „zločin zločinů“, protože se jedná o jeden z nejhorších zločinů, kterého je lidstvo vůbec schopno.³⁸ Ačkoliv *Úmluva o genocidii* vstoupila v platnost již 12. ledna 1951, nebyla na mezinárodní úrovni v praxi aplikována až do devadesátých let, kdy získala na aktuálnosti v souvislosti se zločiny spáchanými na území bývalé Jugoslávie a na území Rwandy. Přínosem *Úmluvy o genocidii* byla především přesná definice tohoto zločinu³⁹, jakož i vymezení podmínek trestní odpovědnosti za něj. Statuty ICTY, ICTR a ICC pak tuto definici doslova převzaly.

³⁸ “Genocide is one of the worst crimes known to humankind...” Rozhodnutí odvolacího tribunálu ICTY ve věci Krstić ze dne 19. dubna 2004, bod 134. Text rozhodnutí je možno nalézt na internetové adrese <http://www.icty.org/x/cases/krstic/acjug/en/krs-aj040419e.pdf>

³⁹ “Zločinem genocidia se rozumí kterýkoliv z níže uvedených činů (usmrcení příslušníků takové skupiny; způsobení těžkých tělesných ublížení nebo duševních poruch členům takové skupiny; úmyslné přivedení kterékoliv skupiny do takových životních podmínek, které mají přivodit její úplné nebo částečné fyzické zničení; opatření směřující k tomu, aby se v takové skupině bránilo rození dětí; násilné převádění dětí z jedné skupiny do druhé), spáchaných v úmyslu zničit úplně nebo částečně některou národní, etnickou, rasovou či náboženskou skupinu jako takovou.”

Velký význam pro následující rozvoj koncepce zločinů podle mezinárodního práva představovalo roku 1949 přijetí čtyř Ženevských úmluv⁴⁰ doplněných dvěma Dodatkovými protokoly z roku 1977.⁴¹ Bylo to totiž právě mezinárodní humanitární právo, které jako jedno z prvních odvětví mezinárodního práva obsahuje pravidla pro kriminalizaci určitého lidského jednání a zavazuje tak státy, aby takováto jednání potlačovaly prostředky trestního práva. V terminologii Ženevských úmluv se jedná o tzv. závažná porušení (grave breaches, infractions graves). Tento pojem lze považovat za určitý druh vyššího, rodového pojmu válečných zločinů⁴² a v rámci vymezení jurisdikce *ratione materiae* ho převzal do svého statutu též ICTY.

K zřejmě největšímu rozvoji definic zločinů podle mezinárodního práva a zároveň k jednoznačnému potvrzení konceptu mezinárodní individuální trestní odpovědnosti došlo v průběhu 90. let, a to díky působení dvou mezinárodních trestních *ad hoc* tribunálů – ICTY a ICTR. V rámci vymezení své věcné příslušnosti pak víceméně oba Statuty navázaly na předchozí vývoj, když svou jurisdikci *ratione materiae* omezily na tři kategorie zločinů podle mezinárodního práva – genocidium, zločiny proti lidskosti a válečné zločiny⁴³. Oba Statuty se pak spolu s bohatou judikaturou obou *ad hoc* tribunálů staly nesporně významným inspiračním zdrojem při přípravě Statutu ICC (dále také jen „Římský statut“).

Snaha o kodifikaci zločinů podle mezinárodního práva na univerzální úrovni vyústila dne 17.7.1998 v přijetí stěžejního dokumentu v oblasti celého mezinárodního práva trestního – Statutu ICC. Přes některé původní návrhy byla nakonec přijata koncepce, která omezuje jurisdikci ICC na „nejzávažnější zločiny

⁴⁰ (I.) Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli, (II.) Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři, (III.) Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci, (IV.) Ženevská úmluva o ochraně civilních osob za války ze dne 12.8.1949

⁴¹ Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů (Protokol I), Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí ozbrojených konfliktů nemajících mezinárodní charakter (Protokol II)

⁴² Ondřej J., Šturma P., Bílková V., Jílek D. a kolektiv. Mezinárodní humanitární právo, Praha: C.H.Beck, 2010, str. 473

⁴³ Ani jeden ze Statutů nepoužívá termínu „válečný zločin“. Statut ICTY ve svém čl. 2 a 3 mluví o „závažných porušeních Ženevských úmluv z roku 1949“, resp. o „porušení zákonů a obyčejů války“. Statut ICTR pak s ohledem na nesporný vnitrostátní charakter konfliktu odkazuje uvádí v čl. 4 „porušení společného čl. 3 Ženevských úmluv a Dodatkového protokolu II“

dotýkající se mezinárodního společenství jako celku - válečné zločiny, zločiny proti lidskosti, zločin genocidia a zločin agrese.“⁴⁴

3.2.3. Sexuální násilí jako zločin podle mezinárodního práva

Ačkoliv k sexuálním zločinům v průběhu ozbrojených konfliktů docházelo od počátku lidstva, do zahájení činnosti ICTY a ICTR byla této problematice v rámci mezinárodního práva trestního věnována jen velmi okrajová pozornost. Přestože za druhé světové války docházelo k rozsáhlému sexuálnímu násilí páchanému na ženách, v zápisech a protokolech spojených se stíháním válečných zločinců se tato skutečnost nijak neprojevila. Ve Statutu Norimberského ani Tokijského tribunálu tak znásilnění ani jiný akt sexuálního násilí ve výčtu zločinů proti lidskosti ani válečných zločinů nenalezme.⁴⁵ Norimberským tribunálem pak nebyl souzen jediný případ sexuálního násilí, v rámci několika řízení před Tokijským tribunálem pak bylo předmětem obvinění též spáchání znásilnění, přičemž však tento zločin byl jen vedlejším aspektem obžaloby.⁴⁶

V roce 1949 bylo sice znásilnění spolu s jinými formami sexuálního násilí na ženách v oblasti humanitárního práva zakázáno (čl. 27 odst. 2 IV. Ženevské úmluvy, viz též čl. 76 odst. 1 I. Dodatkového protokolu), nebylo ovšem považováno za vážné porušení Ženevských úmluv („grave breaches“) a tudíž nepatřilo mezi zločiny, které jsou státy povinny trestně stíhat a jejich pachatele k postihu vydávat. Je tak zřejmé, že mezinárodní společenství dlouho váhalo s uznáním sexuálního násilí páchaného za ozbrojeného konfliktu za závažný zločin, jenž je představován násilným útokem na duševní a fyzickou integritu, individuální svobodu a jehož důsledky jsou jak v rovině fyzické, tak i psychické devastující nejen pro samotnou

⁴⁴ “The jurisdiction of the Court shall be limited to the most serious crimes of concern to the international community as a whole. The court has jurisdiction in accordance with this Statute with respect to the following crimes: The crime of genocide, Crimes against humanity, War crimes, The crime of aggression.“ –čl. 5 Římského statutu. Český překlad Římského Statutu byl zpracován Ministerstvem zahraničních věcí ČR a je obsažen ve sněmovním tisku č. 423, který je dostupný na internetové adrese www.psp.cz

⁴⁵ Statut Mezinárodního vojenského tribunálu ze dne 8.9.1945 byl publikován pod č. 164/1947 Sb.

⁴⁶ Hýbnerová, S. Sexuální násilí na ženách v mezinárodním humanitárním právu a přínos ICTY a ICTR. In Ondřej J., Šturma P. Sborník mezinárodní konference č. 43 - Bezpečnost organizací, mezinárodní bezpečnost a mezinárodní humanitární právo, Praha: Univerzita Karlova – Právnická fakulta, 2008, str. 281-2

obětí, ale též často pro její široké okolí. Znásilnění a další formy sexuálního násilí jsou v Ženevských úmluvách naopak formulovány jako útoky proti cti žen a jejich lidské důstojnosti, což daný akt značně bagatelizuje a upozadňuje aktivní úlohu pachatele spolu s nutností jeho potrestání.⁴⁷ V současnosti převládá nejen v nauce ale též v judikatuře⁴⁸ názor, že sexuální násilí je možno podřadit pod některou z kategorií explicitně uvedenou v příslušných člancích Ženevských úmluv⁴⁹ (mučení, nelidské zacházení či úmyslné způsobení velkého utrpení) a tím pádem je možno též sexuální násilí uznat za „vážné porušení“ těchto úmluv se všemi důsledky z toho plynoucími.

Teprve až v konfrontaci s obrovskými zvěrstvy sexuální povahy páchanými za války v bývalé Jugoslávii a na území Rwandy bylo ve Statutech ICTY a ICTR znásilnění výslovně zahrnuto mezi zločiny proti lidskosti.⁵⁰ Sexuálně motivované zločiny jsou však následně v judikatuře obou ad hoc tribunálů považovány i za válečné zločiny, porušení čl. 3 společného Ženevským úmluvám, porušení zákonů a obyčejů války či genocidu. Statut Mezinárodního trestního soudu (dále jen „ICC“) pak „znásilnění, sexuální otroctví, nucená prostituce, nucené těhotenství, nucená sterilizace či jiné formy sexuálního násilí“⁵¹ řadí jak mezi zločiny proti lidskosti, tak mezi válečné zločiny.

⁴⁷ Hýbnerová, S. op.cit. 46, str. 283

⁴⁸ Např. prvoinstanční rozhodnutí ICTY ve věci Mucic *et al.* ze dne 16. listopadu 1998, body 475 – 493 či prvoinstanční rozhodnutí ICTY ve věci Furundžija ze dne 10. prosince 1998, body 163 – 171, Uvedená rozhodnutí je možno nalézt na internetové adrese http://www.icty.org/x/cases/mucic/tjug/en/981116_judg_en.pdf a <http://www.icty.org/x/cases/furundzija/tjug/en/fur-tj981210e.pdf>

⁴⁹ Čl. 50/51/130/147 čtyř Ženevských úmluv

⁵⁰ Statut ICTY, UNSC Res. 827 (1993) čl. 5 písm. g), Text Statutu ICTY lze nalézt na internetové adrese http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf Statut ICTR, UNSC Res. 955 (1994) čl. 3 písm. g), Text Statutu ICTR lze nalézt na internetové adrese <http://www.unict.org/Portals/0/English/Legal/Tribunal/English/2007.pdf>

⁵¹ Statut ICC, čl. 7 odst. 1 písm. g), čl. 8 odst. 2 písm. b) bod (xxii) a čl. 8 odst. 2 písm. e) bod (vi)

3.3. Mezinárodní trestní tribunály

3.3.1. Pojem a vývoj mezinárodních trestních tribunálů

Četné nevýhody a potíže⁵² provázející stíhání pachatelů zločinů podle mezinárodního práva prostřednictvím vnitrostátních soudních orgánů vedly v průběhu 20. a 21. století mezinárodní společnosti ke zřizování trestních tribunálů na mezinárodní úrovni. V absolutní většině případů se jedná o tribunály s omezenou jurisdikcí, ustavené v reakci na masivní porušování lidských práv v průběhu ozbrojeného konfliktu na určitém území, tzv. ad hoc mezinárodní, popř. smíšené trestní tribunály. Vedle těchto tribunálů pak od roku 2002 působí první mezinárodní trestní tribunál s univerzální jurisdikcí – ICC.

Kromě rozdílu spočívajícím v rozsahu jurisdikce lze trestní tribunály zřizované na mezinárodní úrovni rozlišit též dle způsobu vzniku či dle míry mezinárodního prvku. Mezinárodními trestními tribunály pak rozumíme zvláštní mezinárodní orgány soudního typu, zřízené buď jako pomocné orgány OSN (ICTY, ICTR), nebo jako zcela samostatné mezinárodní instituce (ICC). Vedle těchto tribunálů pak existuje řada tzv. smíšených (internacionalizovaných) tribunálů⁵³, což jsou takové trestní tribunály, které byly zřízeny na základě zákona nebo dvoustranné smlouvy mezi příslušnými státy, popř. OSN, jsou součástí vnitrostátního systému, ale vykazují určité mezinárodní prvky⁵⁴ (např. UNMIK⁵⁵, Zvláštní panely ve Východním Timoru, Mimořádné senáty soudů v Kambodže).

Jak již bylo zmíněno v kapitole 3.2.2., myšlenka zřídit mezinárodní trestní soud má poměrně dlouhou tradici. Poprvé se totiž k tomuto kroku zavázaly signatářské státy již ve Versaillské mírové smlouvě, předmětná ustanovení však nebyla nikdy provedena. Za první (často však označovanou spíše za nultou⁵⁶)

⁵² Jedním ze zásadních problémů je fakt, že pachatelé zločinů podle mezinárodního práva jsou často jedni z nejvyšších představitelů státu, jehož orgány by ho měly následně soudit. Odsouzení takového pachatele pak většinou brání neochota či neschopnost příslušných orgánů ale i platná vnitrostátní právní úprava (imunita ústavních činitelů).

⁵³ Problematice internacionalizovaných trestních tribunálů se věnuje např. kniha *Internationalized criminal courts: Sierra Leone, East Timor, Kosovo and Cambodia* autorů Cesare P.R. Romana, André Nollkaempera a Jana K. Kleffnera

⁵⁴ Ondřej J., Šturma P., Bílková V., Jílek D. a kolektiv. op. cit. 42, str. 488

⁵⁵ United Nations Mission in Kosovo, v roce 2000 přijato nařízení UNMIK 2000/64 umožňující vytváření smíšených senátů za účasti mezinárodních soudců a prokurátorů

⁵⁶ Ondřej J., Šturma P., Bílková V., Jílek D. a kolektiv. op. cit. 42, str. 489

generaci mezinárodních trestních tribunálů tak lze považovat Mezinárodní vojenské tribunály v Norimberku a Tokiu. S ohledem na situaci, v jaké oba tribunály vznikly, není však jejich právní povaha zcela jednoznačná. Konec 2. světové války, vznik OSN a trestní stíhání válečných zločinců totiž představují určité mezníky v přechodu od tradičního mezinárodního práva k mezinárodnímu právu soudobému. Oba tribunály tak v sobě spojovaly znaky staršího mezinárodního práva (obdoba vojenských soudů válečných) s určitými inovačními prvky (soudci z různých států, aplikace mezinárodního práva).⁵⁷

Až téměř po padesáti letech byla v důsledku pocitů selhání celého mezinárodního společenství souvisejících s ukrutnostmi páchanými na území bývalé Jugoslávie renesována idea mezinárodního trestního soudnictví. Rychlý vznik ICTY byl umožněn netradičním způsobem zřízení, a to rozhodnutím Rady bezpečnosti OSN, jednající na základě Hlavy VII Charty OSN. Obdobně pak byl roku 1995 zřízen ICTR (ke vzniku obou tribunálů více viz kapitoly 4.3.1. a 5.3.1.)

V letech 2000 – 2010 lze mluvit o „boomu“ internacionalizovaných⁵⁸ tribunálů, když vedle shora zmíněných smíšených tribunálů vzniká roku 2002 na základě dvoustranné smlouvy mezi OSN a Sierra Leone Zvláštní soud pro Sierra Leone (dále jen „SCSL“, tento tribunál se pohybuje spíše na hranici mezi smíšenými a mezinárodními trestními tribunály) a roku 2007 jako zatím poslední internacionalizovaný tribunál Zvláštní tribunál pro Libanon.

1. července 2002 pak vstupuje v platnost Římský statut Mezinárodního trestního soudu, čímž je završeno několikaleté úsilí Komise OSN pro mezinárodní právo cílené na zřízení mezinárodního trestního soudu s univerzální jurisdikcí.

3.3.2. Role a funkce mezinárodních trestních tribunálů

V posledních několika desetiletích dochází v řadě států k výraznému posílení soudní moci a s ním spojeným růstem jejího významu. V České republice lze tuto skutečnost nejlépe pozorovat na stále více kritizovaném „soudcovském

⁵⁷ Šturma P., op. cit. 18, str. 115

⁵⁸ Pojem internacionalizovaný může odkazovat na řadu různých prvků mezinárodní povahy týkající se např. právního základu soudu, aplikovatelného práva, složení soudců atd.

aktivismu“ Ústavního soudu ČR.⁵⁹ Trend posilování role soudů roste též v mezinárodním právu, především pak v mezinárodním právu trestním, které je jedním z nejdynamičtěji se rozvíjejícím odvětvím obecného mezinárodního práva.⁶⁰ Vedle Komise pro mezinárodní právo to byly a jsou právě mezinárodní trestní tribunály, které sehrávají klíčovou roli při zrodu, resp. rozvoji mezinárodního práva trestního. Děje se tak především díky již dnes poměrně bohaté judikatuře, v rámci které tribunály nalézají a vykládají mezinárodní obyčejové právo. V některých případech však šly tribunály ještě dál, když překročily své pravomoci dané jim zakladatelskými subjekty a uchýlily se ke kontroverznímu dotváření či přímo tvorbě mezinárodního práva trestního.⁶¹

Výše uvedené podporuje svým názorem též první předseda ICTY, Antonio Cassese, dle něhož jsou soudy nezastupitelné zejména „(i) ve zjišťování existence a obsahu obyčejových pravidel, (ii) ve výkladu a objasňování ustanovení mezinárodních smluv, (iii) ve vytváření právních kategorií a konstrukcí nezbytných pro aplikaci pravidel mezinárodního práva trestního na základě obecných principů.“⁶²

Jak bude podrobně rozebráno v dalších kapitolách, v oblasti sexuálně motivovaných zločinů sehrála rozhodovací činnost mezinárodních trestních tribunálů (především ICTY a ICTR) zcela zásadní úlohu, ať již například v podobě vytvoření definice zločinu znásilnění či v uznání znásilnění jako možné formy spáchání zločinu genocidia.

⁵⁹ Pavlíček, V. a kol., Ústavní právo a státověda, II. Díl, Ústavní právo České republiky, část 1., Praha: Linde Praha a.s., 2008, str. 516

⁶⁰ Válek, P., Klíčová rozhodnutí mezinárodních trestních tribunálů ve světle mezinárodního práva, Praha: C.H.Beck, 2009, str. VII

⁶¹ Válek, P. op.cit. 60, str. 36 Do role normotvůrce se pasoval např. Odvolací senát ICTY svým rozhodnutím ve věci Erdemovič. Ačkoliv dle soudkyně McDonald a soudce Vorah neexistovalo žádné pravidlo mezinárodního práva, které by bylo možno aplikovat při řešení otázky donucení jako okolnosti vylučující protiprávnost, věc přesto rozhodli a navíc v neprospěch obžalovaného.

⁶² Cassese, A. International Criminal Law, Oxford : Oxford University Press, 2003, str.21

3.3.3. Soudní rozhodnutí jako pramen práva?

Role soudních rozhodnutí ve vnitrostátních právních řádech se liší především s ohledem na typ právního systému v dané zemi uplatňovaný⁶³. Zatímco ve vnitrostátním právu je většinou díky dlouholetému historickému vývoji role soudních rozhodnutí ustálena, v oblasti mezinárodního práva je tato otázka podstatně složitější.⁶⁴ Základním východiskem pro určení postavení soudních rozhodnutí v mezinárodním právu je znění čl. 38 odst. 1 Statutu Mezinárodního soudního dvora⁶⁵. Na první pohled se zdá, že dle tohoto ustanovení jsou za formální prameny práva považována též rozhodnutí soudu, ve skutečnosti tomu tak ale především s ohledem na výklad pojmu „podpůrný prostředek k určování právních pravidel“ není a soudní rozhodnutí nejsou samostatným pramenem obecného mezinárodního práva, nýbrž jsou chápána jako pramen pomocný⁶⁶, někdy též označovaný jako pramen materiální.⁶⁷

Vzhledem ke skutečnosti, že mezinárodní právo trestní je odvětvím obecného mezinárodního práva, dalo by se usuzovat, že také v rámci něj jsou soudní rozhodnutí považována za pouhý materiální pramen práva. Rozhodovací praxe mezinárodních trestních soudů ad hoc (ICTY, ICTR a SCSL) však svědčí závěru, že soudní rozhodnutí v mezinárodním právu trestním mají ve srovnání s ostatními prameny mezinárodního práva podstatně důležitější postavení, než v mezinárodním právu obecném. Jedním z důkazů budiž rozhodnutí odvolacího

⁶³ Zatímco v angloamerickém právním je rozhodování soudů podřízeno systému precedentů, jehož podstatou je to, že právní názor obsažený v rozsudku soudu oprávněného precedenty vytvářet, je závazným i pro obdobné případy v budoucnosti a tím se stává pramenem práva. Naproti tomu v kontinentálních právních systémech se soudní rozhodnutí jako pramen práva uznávají jen ojediněle, přesto zde určitá forma soudcovského práva existuje, neboť konstantní publikovaná judikatura působí de facto právo tvorně - Knapp V., Velké právní systémy, Úvod do srovnávací vědy, Praha: Nakladatelství C.H.Beck, 1996, str. 169., str. 57

⁶⁴ Válek, P. op.cit. 60, str. 21-29

⁶⁵ „Dvůr, jehož úkolem je rozhodovat podle mezinárodního práva spory, které jsou mu předloženy, aplikuje

a) mezinárodní úmluvy, ať obecné či partikulární, stanovící pravidla výslovně uznaná státy ve sporu;

b) mezinárodní obyčej, jakožto důkaz obecné praxe uznávané za právo;

c) obecné zásady právní uznávané civilizovanými národy;

d) s výhradou ustanovení článku 59 soudní rozhodnutí a učení nejkvalifikovanějších znalců veřejného práva různých národů jakožto podpůrný prostředek k určování právních pravidel.“ Charta OSN a Statut Mezinárodního soudního dvora je dostupný v českém znění na internetové adrese <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/charta-organizace-spojonych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf>

⁶⁶ Čepelka Č., Šturma P., op. cit. 26, str. 96

⁶⁷ Malenovský, J. Mezinárodní právo veřejné, Nakladatelství Doplněk, Brno 2008, str. 216

senátu ICTY v případě Aleksovski, ve kterém se soud mimo jiné zabýval vázaností svými předchozími rozhodnutími. Odvolací senát zde s odkazem na judikaturu Sněmovny lordů a Nejvyšších soudů Austrálie a Spojených států amerických učinil závěr, že je vázán svými předchozími rozhodnutími, přičemž se od nich za výjimečných podmínek může odchýlit.⁶⁸ Odvolací senát si dále kladně odpověděl na otázku vázanosti soudních senátů jeho rozhodnutími⁶⁹, v otázce závaznosti rozhodnutí jednoho soudního senátu pro druhý soudní senát však uzavřel, že taková vázanost zde neexistuje⁷⁰.

V případech, kdy mezinárodní trestní soudy ad hoc nenaleznou na určitou otázku odpověď ve svých Statutech či ve své předchozí rozhodovací činnosti, odkazují často na rozhodnutí jiných mezinárodních tribunálů (Norimberského tribunálu, Tokijského tribunálu nebo Evropského soudu pro lidská práva), přičemž ovšem platí, že *„Tribunál není vázán precedenty jiných mezinárodních trestních tribunálů (např. Norimberského či Tokijského), či dokonce případy vnitrostátních soudů, které se zabývaly mezinárodními zločiny. ... Autorita precedentů může spočívat toliko v prokázání možné existence mezinárodního pravidla.“*⁷¹

Na rozdíl od Statutů ad hoc tribunálů Statut ICC obsahuje explicitní ustanovení zabývající se aplikovatelným právem.⁷² Článek 21 odst. 2 se pak věnuje úloze judikatury, když stanoví, že *„Soud může použít právní zásady a pravidla, jak je vyložil ve svých předcházejících rozhodnutích.“* K možné vázanosti ICC dřívějšími rozhodnutími mezinárodních trestních tribunálů ad hoc se ICC vyjádřil tak, že ...“

⁶⁸ Rozhodnutí odvolacího tribunálu ICTY ve věci Aleksovski ze dne 24. března 2000, bod 92-97, Uvedené rozhodnutí je možno nalézt na internetové adrese <http://www.icty.org/x/cases/aleksovski/acjug/en/ale-asj000324e.pdf>

⁶⁹ Op.cit. 68, bod 109

⁷⁰ Op.cit. 68, bod 114

⁷¹ Prvoinstanční rozhodnutí ICTY ve věci Kupreškić *et al.* ze dne 14. ledna 2000, bod 540, Uvedené rozhodnutí je možno nalézt na internetové adrese <http://www.icty.org/x/cases/kupreskic/tjug/en/kup-tj000114e.pdf>

⁷² Dle čl. 21 odst. 1 („Použitelné právo“) Římského statutu „bude Soud uplatňovat:

- a) za prvé, tento Statut, Znaky skutkových podstat zločinů a Procesní a důkazní řád“;
- b) za druhé, ve vhodných případech, aplikovatelné mezinárodní smlouvy a zásady a pravidla mezinárodního práva, včetně uznávaných zásad mezinárodního práva ozbrojených konfliktů;
- c) pokud nelze uplatnit výše uvedené, obecné zásady mezinárodního práva, které Soud odvodí z vnitrostátních právních řádů platných v právních systémech zemí světa, včetně, ve vhodných případech, vnitrostátních právních řádů států, které by za obvyklých okolností vykonávaly jurisdikci vůči zločinu, pokud tyto zásady nejsou neslučitelné s tímto Statutem a s mezinárodním právem a mezinárodně uznávanými standardy.“

„Pravidla a praxe jiných soudů, ať už vnitrostátních nebo mezinárodních, nejsou jako taková „použitelným právem“ před Soudem mimo rozsah čl. 21 Statutu.“ ICC se tak přiklonil ke kontinentálnímu pojetí, když odmítl možnost zařadit mezi prameny práva též soudní rozhodnutí a rozhodovat tak na základě precedentů.

4. Sexuální násilí na ženách ve válce na území bývalé Jugoslávie v letech 1991-1999

4.1. Průběh a charakteristika konfliktu

Stále často diskutovanou bývá otázka důvodů a příčin vedoucích k propuknutí nejkrvavějšího konfliktu v Evropě od druhé světové války, který byl doprovázen rozpadem bývalé Jugoslávie. V rámci této kapitoly se autorka pokusí o stručnou charakteristiku válečného konfliktu tak, aby bylo možno zasadit předmětnou problematiku sexuálního násilí do širšího kontextu.

Důležitým mezníkem v dosavadní existenci jugoslávského státu se nepochybně stalo datum 4. května 1980, kdy zemřel Josip Broz Tito, vůdce komunistického odboje za druhé světové války a od roku 1953 prezident Socialistické federativní republiky Jugoslávie⁷³ (dále jen „Jugoslávie“). Ačkoliv Jugoslávie upadala do hlubokých hospodářských problémů již za Titova života, po jeho smrti k problémům ekonomickým přistoupily otázky politické, státoprávní a v neposlední řadě i národnostní.⁷⁴ Velmi krátce po Titově smrti se ukázalo, že jugoslávskými komunisty mocně prosazovaná idea "bratrství a jednoty národů a národností" v jugoslávském státu není reálná. S postupným slábnutím pozic dřívějšího politického hegemonu – Svazu komunistů Jugoslávie, započal boj o moc mezi vládnoucími špičkami jednotlivých republik, notně živený vědomím „starých křivd“.⁷⁵

⁷³ SFRJ se dělila na 6 svazových republik (Soc. rep. Bosna a Hercegovina, SR Chorvatsko, SR Makedonie, SR Srbsko, SR Slovinsko, SR Černá Hora a 2 autonomní oblasti (Soc. aut. oblast Kosovo a SOA Vojvodina)

⁷⁴ Ve snaze nalézt „jednoduché odpovědi“ se často za jedinou příčinu jugoslávského konfliktu považuje „odvěká nenávisť“, která panovala mezi jednotlivými národy této oblasti celá staletí, takovýto pohled je ovšem do značné míry zjednodušující a dezinterpretující.

⁷⁵ Nepřátelsví mezi jednotlivými národy bylo často chápáno jako „pokračování druhé světové války“. V roce 1941, krátce po přepadení Království Jugoslávie fašistickými státy byl vyhlášen nezávislý stát Chorvatsko (NDH), jehož součástí byla i oblast Bosny a Hercegoviny. Hlavní ideou ultranacionalistického režimu se stalo vytvoření jednotného historického chorvatského prostoru, jehož mělo být dosaženo likvidací nechorvatských národů, především Srbů, Romů a Židů. Ustašovský režim se v mnoha ohledech nechal inspirovat nacistickými praktikami, nechvalně proslulým se stal především vyhlazovací tábor Jasenovac. K bosenským muslimům byl přitom zaujímán zcela jiný postoj - v duchu někdejší rétoriky Ante Starčeviče byli muslimové ustašovskými předáky označováni za „nejčistší Chorvaty“ a v NDH všemožně protežováni. Mezitím začalo srbské obyvatelstvo na území NDH formovat vlastní oddíly ozbrojenců, které se hlásily k tzv. četnickému hnutí a jejichž počínání bylo pro změnu nesené v duchu velkosrbské ideje. Výsledkem popsaného nacionálního běsnění byl strach a nenávisť na všech stranách - válka všech proti všem. - Hladký, L. Bosenská otázka v 19. a 20. století, Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005, str. 186-193

Deziluze a apatie běžných občanů, vyvolaná chudobou, nezaměstnaností a bující korupcí v transformujícím se státu vedla mnoho obyvatel k příklonu k vlastenectví a podpoře nacionalistických stran. Nejvypjatější nacionalismus byl bezesporu představován chorvatským prezidentem Franjo Tudmanem, stojícím v čele nacionalistického Chorvatského demokratického společenství (HDZ) na straně jedné, na straně druhé pak prezidentem Svazové republiky Jugoslávie, resp. Srbska Slobodanem Miloševićem.

V červnu 1991 vyhlásilo nejprve nezávislost Slovinsko, krátce na to ho následovalo Chorvatsko a také Makedonie. Vzhledem k tomu, že ve Slovinsku i Makedonii žila zanedbatelná srbská menšina, bylo odtržení obou států Miloševićovou Jugoslávií víceméně tolerováno. Jinak tomu však bylo v případě Chorvatska, jehož obyvatelstvo tvořili z přibližně 12% Srbové. S podporou Jugoslávské lidové armády (JLA) převzaly srbské milice kontrolu nad územím osídleným Srby a po jeho „vyčištění“ zde vyhlásily Republiku srbská Krajina.⁷⁶ V následujících bojích si obě strany vzájemně neustále připomínaly zvěrstva páchaná v době druhé světové války a ve snaze tyto „odčinit“ byly ničeny domovy, kostely, hřbitovy a továrny protivníků a masakrovány nevinní civilisti jen na základě své národnosti.⁷⁷

Po vypuknutí války v Chorvatsku bylo více než zřejmé, že „válečná jiskra“ brzy přeskočí i do sousední Bosny a Hercegoviny. Tento závěr byl podpořen mimo jiné i četnými výroky nejvyšších představitelů Chorvatska a Srbska z počátku devadesátých let, které zpochybňovaly platnost dosavadních bosenských hranic a vůbec svébytnosti Bosny.⁷⁸ Ačkoliv se tak bosenský prezident Alija Izetbegović snažil obyvatelstvo Bosny a Hercegoviny uklidnit a vyzýval je k národnostní

⁷⁶ V Republice srbská Krajina operovali vedle JLA také paravojenské jednotky tzv. Arkanovi Tygři (pojmenování po svém vůdci Željko Ražnatovićovi, přezdívanému Arkan). Tyto jednotky byly na svém počátku složeny především z tvrdého jádra fotbalového fanklubu Rudé hvězdy Bělehrad.

⁷⁷ Naimark, N. M. *Plameny nenávisti*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, str. 145

⁷⁸ Bosna a Hercegovina byla jako rovnoprávná republika v rámci Federativní lidové republiky Jugoslávie uznána na základě *Usnesení o vytvoření Jugoslávie na federativním principu* přijatým Antifašistickou radou národního osvobození Jugoslávie v listopadu 1943

toleranci a jednotě, myšlenka jednotného státu složeného ze tří rovnoprávných konstitutivních národů⁷⁹ se již v té době zdála být utopií.

Za první den války v Bosně a Hercegovině bývá oficiálně označován 5. duben 1992, kdy propukly boje mezi JLA (v té době již složenou v absolutní většině ze Srbů) a skupinami ozbrojených Chorvatů a Muslimů. O dva dny později byla státy EU a USA uznána Bosna a Hercegovina jako samostatný nezávislý stát.

Na území Bosny a Hercegoviny pak pokračovaly nejkrvavější boje od druhé světové války, jejichž cílem bylo především etnicky vyčistit dané území. Úkolu vytvořit etnicky homogenní srbské oblasti se chopili především polovojskové jednotky (viz pozn. č. 80), přičemž při vraždách, znásilněních, mučení a olupování jim nezřídka pomáhalo srbské civilní obyvatelstvo. Teror muslimských civilistů „sklidil své ovoce“, do konce roku 1992 uprchlo téměř dva miliony obyvatel, v naprosté většině Muslimů. Koncem léta 1992 se k útokům proti Muslimům přidali též Chorvaté, kteří po vzoru Srbů vyhlásili na území s převážně chorvatskou populací republiku Herceg-Bosna. Muslimové se tak stali obětmi jak chorvatské, tak srbské politiky vytváření „Lebensraumu“ pro chorvatské, resp. srbské obyvatelstvo žijící na území Bosny a Hercegoviny.⁸⁰ Ostatně postoje F.Tudmana a S. Miloševiče na Muslimy si byly velmi podobné.⁸¹ Na první pohled paradoxní situace - spojení chorvatských a srbských jednotek proti Muslimům v Bosně na jedné straně a pokračující boje Chorvatů a Srbů v Chorvatsku na straně druhé – tak byla pouze odrazem společného chorvatsko – srbského úsilí o rozdělení Bosny a Hercegoviny.⁸²

Po celou dobu války se mezinárodní společenství snažilo u jednacích stolů bosenský konflikt vyřešit. Stejně jako v případě Chorvatska byly do Bosny vyslány jednotky UNPROFOR (United Nations Protection Forces), jejichž hlavním úkolem

⁷⁹ Podle sčítání obyvatelstva žilo v roce 1991 na území Bosny a Hercegoviny 44 % Bosňáků (v té době označováni jako Muslimové), 31 % Srbů a 17 % Chorvatů; dalších 6 % lidí se deklarovalo jako Jugoslávci

⁸⁰ Naimark, N. M. Plameny nenávisti, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, str. 148

⁸¹ 25.března 1991 Miloševič s Tudmanem na tajné schůzce dospěli k názoru, že existenci nezávislé Bosny nelze připustit a že si Bosnu rozdělí. - Naimark, N. M. Plameny nenávisti, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, str. 158

⁸² Hladký, L. Bosenská otázka v 19. a 20. století, Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005, str. 282

byla ochrana tzv. bezpečných zón.⁸³ Naneštěstí se právě neschopnost mezinárodních jednotek ochránit civilní obyvatelstvo stala průvodním jevem srbské ofenzívy a následného masakru v Srebrenici v červenci roku 1995, při kterém bylo pod vedením generála Ratka Mladiće povražděno přibližně 7000 muslimských mužů.

Poslední masivní granátový útok na Sarajevo, který způsobil smrt několika desítek návštěvníků sarajevského trhu, vyvolal protiútok sil NATO, jež započaly s bombardováním srbských vojenských pozic. Ochromení bosenští Srbové pak jen velmi těžce odolávali spojené muslimsko-chorvatské ofenzivě a velmi rychle ztratili dříve obsazená území ve střední a západní Bosně. Pod vlivem těchto událostí se po mnoha pokusech konečně podařilo přesvědčit znepřátelené strany k uzavření mírové smlouvy.

Na závěr mírových jednání probíhajících v listopadu 1995 v Daytonu za účasti amerických diplomatů byla přijata prezidenty Chorvatska, Srbska a Bosny tzv. Daytonská mírová dohoda⁸⁴. Na základě této dohody měla být sice Bosna a Hercegovina zachována jako samostatný nezávislý stát, vnitřně se ovšem měla dělit na dvě entity – bosňácko-chorvatskou federaci a Republiku srbskou. Ačkoliv bylo všem uprchlíkům zaručeno právo navrátit se zpět do svých domovů, lze říci, že Daytonská dohoda de facto potvrdila etnické rozdělení Bosny a Hercegoviny, kterého bylo dosaženo etnickými čistkami.

Bohužel, mír na území bývalé Jugoslávie nevydržel ani pět let, když po několik desetiletí trvající konflikt⁸⁵ mezi Srbskem a Kosovem přerostl v roce 1998 v ozbrojený konflikt doprovázený opět vlnou etnických čistek. Jejich cílem bylo,

⁸³ Tzv. bezpečné zóny byly ustaveny na základě rezoluce RB OSN 819 a rezoluce RB OSN 824, přičemž se jimi rozuměly oblasti chráněné proti jakýmkoliv ozbrojeným útokům či jiným nepřátelským aktům. Za bezpečné zóny byla prohlášena Srebrenice, Sarajevo, Goražde, Tuzla, Žepa a Bihać.

⁸⁴ Text Daytonské mírové dohody je možno nalézt na internetové adrese <http://www.state.gov/www/regions/eur/bosnia/bosagree.html>

⁸⁵ Kosovo bylo od roku 1455 součástí Osmanské říše, muslimští Albánci se tak těšili nesrovnatelně lepšímu postavení než ortodoxní Srbové. Po první balkánské válce (1912) se však Kosovo nestalo součástí nově vzniklé samostatné Albánie, nýbrž bylo přidruženo ke Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (pozdější Jugoslávie). Následovala řada diskriminačních opatření vůči Albáncům, včetně zabírání jejich půdy. V roce 1974 byla Kosovu v rámci Jugoslávie udělena částečná autonomie a situace se tak opět obrátila v neprospěch Srbů. Politický vzestup Miloševiče znamenal okleštění samostatnosti Kosova doprovázené mohutnou protialbánskou kampaní a vlnou represí ze strany Srbska. Radikální z řad Kosovských Albánců se rozhodli postavit proti Srbům se zbraní v ruce a v roce 1993 vytvořili Kosovskou osvobozenou armádu (UÇK) jako „proaktivní hnutí odporu“.

stejně jako v Bosně, vyhnání tisíců obyvatel z území Kosova, jenž Srbové dodnes považují za kolébkou svého národa.⁸⁶ Po masakru ve vesnici Račak, který byl určitým mementem událostí ve Srebrenici, se představitelé NATO rozhodli tentokrát okamžitě jednat a v březnu 1999 začali bombardovat území Srbska i Kosova. Vojenská akce proti Srbům ovšem paradoxně urychlila etnické vyčištění území, když několik tisíc Albánců uprchlo ze strachu z bombardování a mnoho dalších bylo vyhnáno Srby, kteří přestali předstírat, že terčem likvidace jsou jen příslušníci UÇK a jejich sympatizanti. Po bezmála třech měsících bombardování bylo podepsáno příměří, ani to však násilí v Kosovu zcela nezastavilo a Kosovo zůstalo až do vyhlášení nezávislosti v roce 2008 pod správou UNMIK (United Nations Missions in Kosovo), ochranu civilistů pak zajišťují jednotky KFOR (Kosovo Forces).

4.2. Případy sexuálního násilí na ženách za války na území bývalé Jugoslávie

Ačkoliv bylo sexuální násilí prokazatelně páčáno v absolutní většině předchozích válečných konfliktů a již od roku 1949 zakázáno Ženevskými úmluvami, po dlouhá desetiletí zůstalo víceméně druhořadým, vágně upraveným problémem, kterému nebyla přikládána větší důležitost. Byly to až válečné události na území bývalé Jugoslávie, které vedly k mobilizaci mezinárodního společenství a k ukončení trivializace sexuálních zločinů. Tato změna v přístupu k sexuálnímu násilí v ozbrojených konfliktech byla ovlivněna především dvěma faktory.

V první řadě hrála podstatnou roli skutečnost, že sexuální násilí bylo v této válce páčáno skutečně masově a systematicky. Sexuálních zločinů se dopouštěli jak příslušníci jednotlivých armádních jednotek, tak členové paramilitárních oddílů a v neposlední řadě i civilisté. Znásilnění nebyla zaměřena na selektivně vybrané oběti, postihovala všechny ženy na základě jejich etnické příslušnosti. Sexuální násilí bylo přitom chápáno především jako útok na celou komunitu a jako takové se stalo nástrojem etnických čistek a tedy i velmi účinnou válečnou zbraní.

⁸⁶ Naimark, N. M. Plameny nenávisti, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, str. 163

Druhým faktorem vedoucím k aktivnímu přístupu k otázce sexuálního násilí byla celosvětová medializace konfliktu včetně zpráv o masovém páchání sexuálních zločinů. Světová veřejnost tak byla konfrontována tváří v tvář s nejhroznějšími sexuálními zločiny páchanými na území Evropy, tedy v oblasti považované mnohými za kolébkou civilizace. V důsledku tlaku mezinárodních ženských neziskových organizací podpořených veřejným míněním se tak jevil jako zcela nevyhnutelné začít se sexuálním násilím vážně zabývat.

V reakci na početné zprávy o zvěrstvech sexuální povahy páchaných na ženách na území bývalé Jugoslávie vydala RB OSN v historii vůbec první rezoluci přímo zaměřenou na válečné zločiny proti ženám.⁸⁷ Rezoluce č. 798 (1992) odsoudila „*masové, organizované a systematické zadržování a znásilňování žen*“⁸⁸, krátce předtím pak byla přijata rezoluce č. 780 (1992), na základě které byla vytvořena investigativní Komise expertů, mající za úkol prověřit a shromáždit údaje o zločinech porušujících mezinárodní humanitární právo. Ve své Závěrečné zprávě se Komise mimo jiné zabývá případy znásilnění a jiných forem sexuálních útoků. S ohledem na provedená šetření zahrnující několik stovek rozhovorů s postiženými ženami popsala Komise několik kategorií sexuálních útoků, kterých se dopouštěli pachatelé všech stran konfliktu, a to:

- a) sexuální útoky spojené s okrádáním a zavražďováním napadené etnické skupiny odehrávající se před vypuknutím bojů v dané oblasti
- b) sexuální útoky spojené s bojovými operacemi na příslušném území zahrnující znásilňování žen na veřejnosti
- c) sexuální útoky proti zadrženým osobám z důvodu snadného přístupu pachatelů
- d) sexuální útoky proti ženám s cílem je terorizovat a ponižovat jako součást politiky etnického čištění
- e) sexuální útoky na ženy zadržované v táborech, hotelech a obdobných zařízeních za účelem sexuálního „obveselení“ vojáků.⁸⁹

⁸⁷ Hýbnerová, S. op.cit. 46, str. 286

⁸⁸ Text rezoluce RB OSN je možno nalézt na internetové adrese <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/828/82/IMG/N9282882.pdf?OpenElement>

⁸⁹ Final Report of the Commission of Experts (Yugoslavia), U.N.Doc.S/1994/674, par. 245 – 249 Text Závěrečné zprávy lze nalézt na internetové adrese <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/200/60/PDF/N9420060.pdf?OpenElement>

Uvedené kategorie sexuálního násilí nicméně v žádném případě nelze chápat jako vzájemně oddělené a na sobě nezávislé. Jednotlivé sexuální zločiny často odpovídají charakteristice několika popsaných druhů sexuálního násilí, když tyto se vzájemně hluboce prolínají. Za zcela nevyhovující pak považuje autorka této práce zejména vytvoření dvou vedle sebe stojících kategorií charakterizovaných pod písm. b) a d). Jak bude totiž dále rozvedeno níže, je nepochybné, že sexuální násilí probíhající současně s bojovými operacemi bylo v absolutní většině případů též prostředkem „etnického čištění“, což ovšem z provedené kategorizace příliš nevyplývá. Z druhé strany pak veřejné znásilnění mělo nesporně též za cíl ponížit jak oběť samotnou, tak její rodinné příslušníky a vyvolat psychický teror mezi přihlížejícími. Z popsaných důvodů budu dále v kapitole popisující jednotlivé případy sexuálního násilí pracovat s kategoriemi pod písm. b) a d) jako s kategorií jednou, přičemž problematika tzv. „rape camps“ bude zmíněna v rámci kategorie e). Samostatná kapitola bude pak věnována problematice nuceného těhotenství, která je v Závěrečné zprávě ne zcela šťastně popsána pouze u kategorie d).

4.2.1. Oběti sexuálního násilí

Určit alespoň přibližný počet obětí znásilnění ve válce na území bývalé Jugoslávie je takřka nemožné.⁹⁰ Ačkoliv nespočet žen o svých otřesných zážitcích nakonec promluví, pro mnoho obětí je znásilnění stále chápáno jako znamení zneuctění, které má zůstat skryto. Obrovskou hanbou představuje pak znásilnění především pro ženy vyrůstající v souladu s tradiční muslimskou kulturou, ve které je rodinná čest pošpiněna *jakýmkoliv* porušením sexuálních norem.⁹¹ Promluvit o znásilnění znamenalo pro mnoho žen vystavit se riziku vyloučení z komunity, na oběti znásilnění bylo totiž pohlíženo jako na ztělesnění mužské porážky.⁹²

Svou významnou roli navíc při stanovení počtu znásilněných žen zřejmě sehrála politická propaganda. Bosenská vláda tak hovořila v roce 1993 o padesáti

⁹⁰ Nikolić-Ristanović, V. Sexual violence. In Nikolić-Ristanović, V. Women, violence and war, Budapest:CEU Press, 2000, str. 43

⁹¹ Goldstein, J.S., War and gender, Cambridge: Cambridge University Press, 2001, str. 365

⁹² Kelly, L. Wars Against Women: Sexual Violence, Sexual Politics and the Militarised State. In Jacobs, S., Jacobson R., Marchbank J., States of conflict: Gender, Violence and Resistance, London, New York: Zed Books, 2000, str. 53

až šedesáti tisíc znásilněných, zatímco dle zprávy Evropské komise se počet obětí pohyboval kolem dvaceti tisíc.⁹³ Některé masakry, stejně jako znásilnění ve vesnicích či popravy v táborech byly natáčeny na videokameru. V mnoha případech pak tyto záběry “dobře posloužily” válečné propagandě. Tak například videa zobrazující znásilňování muslimských a chorvatských žen srbskými vojáky byla vysílána ve večerních zprávách v Srby okupované Banja Luce. Ženy byly přitom vydávány za Srbky, které jsou znásilňovány chorvatskými a muslimskými vojáky.⁹⁴

Ačkoliv je nepochybné, že většina obětí znásilnění byla muslimské národnosti, neměla by tato skutečnost vést k dojmu, že sexuálním násilím nebyly postíženy také Chorvatky či Srbky. V této souvislosti se jeví oprávněná kritika srbské badatelky Vesny Nikolić - Ristanović, která vyčítá zahraničním novinářům i neziskovým organizacím značnou neobjektivnost a opomíjení srbských obětí sexuálního násilí.⁹⁵ Jak uvádí německá novinářka A. Stiglmayer, hlavním důvodem, proč se srbské ženy objevují ve zprávách o znásilněních na území Bosny a Hercegoviny jen zřídka, je skutečnost, že je na ně pohlíženo především jako na manželky, sestry a dcery agresorů. Pro novináře je tak těžké nalézt motivaci k zjišťování zločinů, jež měly být spáchány na „těch, kteří jsou zodpovědni za válku.“⁹⁶

Jak shrnula Komise expertů stejně jako mezinárodní nezisková organizace Amnesty International, je nesporným faktem, že oběťmi sexuálního násilí se v průběhu války stávaly ženy všech tří národností. To, že srbské ženy nebyly znásilňovány v takové míře jako Muslimky, nemůže být důvodem popírání a zamlčování utrpení, které v důsledku sexuálního násilí prožije každá žena bez ohledu na svou národnost.

⁹³ Stiglmayer, A. The Rapes in Bosnia and Herzegovina. In Stiglmayer, A. Mass Rape: The war against Women in Bosnia – Herzegovina, Nebraska: University of Nebraska Press, 1993, str. 85

⁹⁴ McKinnon C.A., Turning Rape into Pornography: Postmodern Genocide. In A. Mass Rape: The war against Women in Bosnia – Herzegovina, Nebraska: University of Nebraska Press, 1993, str. 76

⁹⁵ Nikolić-Ristanović, V. Sexual violence. Nikolić-Ristanović, V. Women, violence and war, Budapest : CEU Press, 2000, str. 42- 46

⁹⁶ Stiglmayer, A. The Rapes in Bosnia and Herzegovina. In Stiglmayer, A. Mass Rape: The war against Women in Bosnia – Herzegovina, Nebraska: University of Nebraska Press, 1993, str. 137 - 138

4.2.2. Sexuální útoky v oblastech přímo nezasažených válkou

Sexuální násilí odehrávající se na územích, které nebyly přímo zasaženy ozbrojeným konfliktem, bylo většinou páchano příslušníky převládajícího etnika. Napětí a nepřátelství mezi jednotlivými národnostními skupinami žijícími v jedné vesnici rostlo spolu s mohutnou nenávislnou propagandou. V těchto případech se pak násilí nezřídka dopouštěli dlouholetí známí či sousedé oběti, stejně jako v případě Milicy: *“Můj dům stál na začátku ulice a mladí se vždy setkávali na konci této ulice. Cestou na sraz jsme se navzájem vyzvedávali. [...] Zнала jsem ho léta. Bylo mu 22 let a byl to Chorvat. [...] Toho večera jsem ho vyzvedla doma. Šli jsme společně a povídali si. Najednou, když jsme procházeli temnou částí ulice, zakryl mi rukou ústa. Potom zavolal dva muže, kteří mě chytli a odtáhli do auta. Převázali mi přes oči pásku, zacpali ústa kusem látky a začali mě bít do hlavy, takže si nepamatuji, co se dělo dál. Když jsem se probudila, uvědomila jsem si, že ležím na poli kousek za vesnicí. Vypadala jsem hrozně, bolel mě každý kousek těla. Bylo mi špatně. Je to strašný, nepopsatelný pocit: znechucení a pošpinění. [...]”⁹⁷*

4.2.3. Sexuální násilí jako nástroj etnického čištění na územích zasažených bojem

Muži páchají znásilnění ve válkách z mnoha různých důvodů (viz kapitola 2.3.) a v každé válce se objevují sexuální útoky páchané téměř ze všech těchto motivů. Na druhou stranu je každá válka jiná, a tudíž i jedinečný charakter každé války vytváří hlavní specifickou pohnutku pro páchání znásilnění.⁹⁸ Stěžejním cílem Srbů v Bosně a Hercegovině bylo vyhnání nersbského obyvatelstva z daných území. Vedle teroru, masových vražd, mučení a deportací bylo znásilnění jedním z prostředků k dosažení tohoto cíle. Jak shrnula Komise expertů OSN, znásilnění bylo v Bosně a Hercegovině používáno jako prostředek etnických čistek.

⁹⁷Nikolić-Ristanović, V. Sexual violence. In Nikolić-Ristanović, V. Women, violence and war, Budapest:CEU Press, 2000, str. 60

⁹⁸ Hlavním motivem pro sovětské vojáky při znásilňování německých žen v průběhu 2.sv.války byla odplata či touha po zlomení pýchy německé „nadřazené rasy“. Američtí vojáci pak páchali znásilnění ve Vietnamu spíše z frustrace vyplývající z faktu, že bojují v cizí zemi ve „válce, která není jejich“.

“Díky” válce na území bývalé Jugoslávie poznal svět zřejmě nový fenomén - znásilnění jako nástroj etnických čistek⁹⁹. Taktika použití znásilnění jako nástroje územní kontroly a nadvlády se rozšířila především ve válečných konfliktech v 90. letech. Hrozba znásilnění byla především v Bosně a následně též v Kosovu používána jako nástroj nuceného odchodu z daného území, měla za cíl přinutit člověka odejít a už se nikdy nechtít vrátit zpět. Strach ze sexuálního násilí byl u mnoha žen umocněn faktem, že by se jeho obětí mohly stát jejich mladé dcery. Z tohoto důvodu se rozhodla poslat své dvě dcery pryč ze Sarajeva také Olivera: [...] *„Byl to hrozný chaos: probíhalo ostřelování, lidé byli odváděni pryč a zabíjeni, dívky znásilňovány. Jednoho dne moje mladší patnáctiletá dcera přišla domů úplně zoufalá a řekla mi: ‘Raději budu zabita než znásilněna’. Ztratila jsem pak veškerou trpělivost a řekla manželovi: ‘Musíme okamžitě poslat naše děti pryč.’ [...]*”¹⁰⁰

První případy znásilnění na území bývalé Jugoslávie byly zaznamenány v Chorvatsku. Tyto byly nejprve považovány za ojedinělé útoky, brzy se však ukázalo, že jsou vedeny stejným úmyslem jako pozdější masová znásilnění v Bosně a Hercegovině – vytvořit atmosféru strachu a teroru a donutit tak chorvatské civilní obyvatelstvo opustit území nárokovaná Srby. O svých zkušenostech vypráví Marija z města Berak, které bylo obsazeno Jugoslávskou lidovou armádou v září 1992: *„Jednoho večera v prosinci 1993 přišli do mého domu srbští vojáci, aby zde přespali. Uprostřed noci mě jeden z vojáků odvedl na velitelství. Tam mě hned svlékli a nutili olizovat jim a líbat penisy. Sedm z nich mě znásilnilo a navíc jsem je musela uspokojit orálně. [...] Celou dobu mi drželi u prsou a jiných částí těla nůž. [...] Nejhorší pro mě bylo, že jsem musela polykat jejich semeno a moč.”*¹⁰¹

V průběhu obsazování nepřátelského území se ženy stávaly velmi často snadným terčem pro příslušníky vojenských či polovojenských jednotek. Jak

⁹⁹ Termín „etnické čistky“ pronikl do povědomí veřejnosti během první fáze bosenské války, kdy Srbové vyháněli Muslimy z domovských území, ale původně ho vytvořili sami Srbové na začátku osmdesátých let k vyjádření toho, jak s nimi nakládali kosovští Albánci. Ačkoliv média, politici i část odborné veřejnosti tento termín často používali, ozývala se od samého počátku i kritika považující termín za pouhý eufemismus pro genocidu. – Naimark, N.M. *Plameny nenávisti*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, str. 8

¹⁰⁰ Nikolić-Ristanović, V. *Sexual violence*. In Nikolić-Ristanović, V. *Women, violence and war*, Budapest:CEU Press, 2000, str. 65-66

¹⁰¹ Stiglmeier, A. *The Rapes in Bosnia and Herzegovina*. In Stiglmeier, A. *Mass Rape: The war against Women in Bosnia – Herzegovina*, Nebraska: University of Nebraska Press, 1993, str. 145-6

vyplývá ze svědectví mnoha z nich, opakoval se často velmi podobný scénář. Jeden či více mužů vtrhlo do domu, zabilo jeho mužské obyvatele a následovalo znásilnění ženy, které bylo často doprovázeno rozličnými formami mučení a ponižování. Příkladem budiž případ Srbky, která byla znásilněna ve městě Bratunac čtyřmi Muslimy. Ti se nejprve dostali do bytu a postřelili jejího manžela. V domnění, že je muž je mrtvý, pak vojáci znásilnili ženu. Po znásilnění byla žena velmi krutým způsobem mučena. Muži zhasínali cigarety o její tělo, uřízli jí obě nadra a na závěr svou oběť odvěkli do koupelny, kde jí hodili do vany. Po odchodu vojáků zavolal její manžel pomoc a oba byli převezeni do nemocnice. Žena po čtyřech dnech v nemocnici zemřela.¹⁰²

Na samém počátku války v Bosně a Hercegovině v dubnu 1992 obsadily srbské jednotky město Foča a začaly s „čištěním“ města a přilehlého okolí od Muslimů. Po první vlně násilností, zůstaly většinou ve městě ženy a děti, muži byli zajati či zabiti, někteří uprchli do okolních lesů. Většina z žen, které setrvaly ve svých obydlích, se stala obětí mučení a znásilnění, některé dokonce opakovaně.

Znásilňování se neodehrávalo jen v obydlích obětí, ženy byly velmi často zatčeny a odvezeny na místo určené k „výslechu“. Zatčení byla často zdůvodňována politickou či vojenskou aktivitou manžela, syna či otce, v mnoha případech byla ovšem dostatečným důvodem etnická příslušnost ženy.¹⁰³ V některých případech byla motivem sexuálního násilí též osobní msta, muži takto například trestali ženy, které v období před válkou nějakým způsobem „urazili“.

V mnoha případech pak byli pachatelé ukrutností známí či sousedé postižených žen. Jak vzpomíná Azra z vesnice Miljevina: *„Jednoho dne zaklepal na dveře našeho domu můj srbský soused, policista jménem Dragan J. a chtěl, abych k němu zašla na kávu. Odmítla jsem. Druhé ráno přišel znovu a všechny nás zatkl. Mě, moje dítě, tchýni a její dvě malé děti. Všichni ostatní byli rychle propuštěni, ale já jsem zůstala ve vězení. Po čtyřech hodinách přišel, odvedl mě do jiné cely a tam mě*

¹⁰² Nikolić-Ristanović, V. Sexual violence. In Nikolić-Ristanović, V. Women, violence and war, Budapest: CEU Press, 2000, str. 50

¹⁰³ Vzhledem k tomu, že ženy byly chápány jako majetek jejich muže, v určitých případech nebyla relevantní ani tak etnická příslušnost ženy jako etnická příslušnost jejího muže. Ohroženy tak byly ve velké míře ženy žijící ve smíšeném manželství, ač byly stejné národnosti/etnické příslušnosti jako pachatel. - Nikolić-Ristanović, V. Sexual violence. In Nikolić-Ristanović, V. Women, violence and war, Budapest : CEU Press, 2000, str. 64-5

znásilnil. [...] Pak mi řekl: 'Teď je válka, nemá smysl se snažit bránit. Už neplatí žádné zákony.'"¹⁰⁴

Velmi běžným způsobem jak ponížit nejen ženu samotnou ale též celou její rodinu bylo přinutit ostatní členy rodiny přihlížet aktu znásilnění. Senada vzpomíná: „Muž vnikl do našeho domu a znásilnil mě.[...]Můj manžel se musel dívat, když mě ten muž znásilňoval. Nebylo možné se tomu jakkoliv vyhnout, byli bychom oba zabiti. Ten muž prostě řekl: ' Tvůj muž se na to musí dívat.' ”¹⁰⁵ Výjimkou však nebyly ani znásilnění před obyvateli celé vesnice. Jak uvedla jedna ze svědkyň, byla nucena přihlížet znásilnění několika žen spolu s přibližně stovkou jejich spoluobčanů.¹⁰⁶

4.2.4. Sexuální útoky proti zadrženým osobám z důvodu snadného přístupu pachatelů

Mnoho obyvatel obsazených vesnic a měst skončilo po obsazení daného území v internačních táborech. Zde měli k ženám přístup jak vojáci, příslušníci paramilitárních jednotek či dozorcí, tak i civilisté. Mohli kdykoliv přijít, vybrat si jednu či více dívek, znásilnit je a pak je zabít či vrátit zpět do tábora. Dle mnoha výpovědí probíhala také zde znásilnění před zraky ostatních internovaných, tito byli dokonce v mnoha případech přinuceni k vzájemnému sexuálnímu zneužívání a výjimkou zde nebyli ani sexuální útoky směřující proti mužům.¹⁰⁷

Nechvalně proslulé tábory se nacházely především v oblasti Prijedor¹⁰⁸, kde byly po obsazení území Srby vytvořeny dva téměř výlučně mužské “tábory smrti” – Omarska a Keraterm a dále tábor v Trnopolji určený především pro ženy, děti a starší muže. Každý, kdo prošel internačním táborem v Trnopolje, měl zkušenost, byť nepřímou, se znásilněním. Dozorcí přicházeli vždy v noci a vybrali si několik žen i velmi mladých děvčat. Mnoho z těchto žen se již nikdy nevrátilo zpět, po

¹⁰⁴ Stiglmeier, A. The Rapes in Bosnia and Herzegovina. In Stiglmeier, A. Mass Rape: The war against Women in Bosnia – Herzegovina, Nebraska: University of Nebraska Press, 1993, str. 106

¹⁰⁵ Nikolić-Ristanović, V. Sexual violence. In Nikolić-Ristanović, V. Women, violence and war, Budapest: CEU Press, 2000, str. 50

¹⁰⁶ Final Report of the Commission of Experts (Yugoslavia), U.N.Doc.S/1994/674, par. 246

¹⁰⁷ Final Report of the Commission of Experts (Yugoslavia), U.N.Doc.S/1994/674, par. 247

¹⁰⁸ Město nacházející se v severozápadní části Bosny, nyní na území Republiky srbské

znásilnění byly buď zavražděny či odvečeny do nevěstinců. Dle odhadu muslimského lékaře Jusufa, pracujícího tři měsíce v táboře, bylo každou noc znásilněno pět až deset žen. Nicméně za tuto dobu vyhledalo lékaře kvůli znásilnění jen 15 žen. *„Je to psychologický problém“, říká Jusuf. „Muslimská společnost je patriarchální. Ženská čest je důležitá a muži jsou žárliví. Když má muž jen sebemenší podezření, že jeho žena „dobrovolně spolupracovala“, je konec manželství.“*¹⁰⁹

Krutost sexuálního násilí odehrávající se v táborech, vězeních či nevěstincích spočívala především v tom, že se na znásilnění často podílelo několik pachatelů, útoky se navíc pravidelně opakovaly. Anda (24) popisuje svou zkušenost z vězení takto: [...] *„Tři muži nás znásilnili. Přiložili nám nože ke krkům, chtěli nás zabít. Dělo se to den co den. Když bili ostatní vězně a uřezávali jim části těla, nutily nás, abychom tomu přihlíželi. Každý den se nám dělo to samé, byly jsme svázané a znásilněny několika muži. Dělali s námi všechno. Bylo to zvrácené, ponižující sexuální násilí.“* [...] ¹¹⁰. Stejně hrůznou zkušeností si musela projít v té době teprve dvanáctiletá Velvida. Během deseti dnů strávených v „Domě partyzánů“ ve Foče byla devětkrát odvedena a znásilněna.¹¹¹

4.2.5. Sexuální útoky proti ženám zadržovaným v táborech, hotelech a obdobných zařízeních za účelem sexuálního „obveselení“ vojáků

Tzv. „rape camps“, tedy tábory speciálně určeny ke znásilňování žen, se s ohledem na svědectví internovaných jeví jako jeden z nejzvrůdnějších výplodů války na území bývalé Jugoslávie, především pak v Bosně a Hercegovině. Sexuální násilí, mučení a další formy týrání zde byly na denním pořádku, ženy byly naprosto odříznuty od okolního světa. Zvěrstva, odehrávající se v táborech, jsou pro oběti těžko popsitelná. *„Byl to tábor plný zneužívání, znásilňování a ponižení. Nevím, jak to mám popsat. Všechno, všechno, ty nejhorší věci, to je to, co dělali. Občas přicházeli*

¹⁰⁹ Stigmayer, A. The Rapes in Bosnia and Hercegovina. In Stigmayer, A. Mass Rape: The war against Women in Bosnia – Hercegovina, Nebraska: University of Nebraska Press, 1993, str. 91

¹¹⁰ Nikolić-Ristanović, V. Sexual violence. Nikolić-Ristanović, V. Women, violence and war, Budapest : CEU Press, 2000, str. 57

¹¹¹ Stigmayer, A. The Rapes in Bosnia and Hercegovina. In Stigmayer, A. Mass Rape: The war against Women in Bosnia – Hercegovina, Nebraska: University of Nebraska Press, 1993, str. 111-115

přímo z fronty, kde utrpěli ztráty. Potom se chovali naprosto nekontrolovatelně. [...] Strkali nám hrdla láhví do vagíny, někdy dokonce i roztráštěné... Pistole taky. A potom nevíš, jestli vystřelí, jsi vystrašená k smrti, cokoliv dalšího, i znásilnění, pro tebe není tak závažné, ani znásilnění už ti potom nepřipadá tak hrozné“, popisuje Kadira praktiky v táboře v Doboju, kde se nacházelo v jednu chvíli až 2000 žen.¹¹² Během znásilňování byly ženy téměř vždy ponižovány kvůli své národnosti, byly například nuceny zpívat srbské písně či močit na Korán. Ty, které se znásilnění bránily, byly nemilosrdně zabity. Také mnoho mladých dívek v důsledku brutálního znásilnění zemřelo.

Především mladé a hezky vypadající dívky pak byly často nuceně drženy v nespočetném množství nevěstinců, které byly zřízeny v opuštěných domech, hotelech, kavárnách atd. Ani velmi nízký věk dívek nebyl překážkou pro jejich opakované znásilňování a sexuální vykořisťování. Mirsana vypráví: *„Viděla jsem, jak přijíždějí a vlečou mladé dívky do nevěstince. V noci jsem je slyšela plakat a křičet.“*¹¹³ Názorným příkladem sexuálního otroctví je případ několika desítek dívek, které byly ve městě Foča odvečeny do soukromých bytů a po několik měsíců znásilňovány příslušníky bosenskosrbské armády. Dle svědectví obětí musely dívky často muže před znásilněním “bavit”, byly například přinuceny svléct se a tančit pod hrozbou zbraní na stole.¹¹⁴ Tento případ se nakonec dostal i před ICTY a bude o něm podrobněji pojednáno v kapitole 4.3.3.6.

4.2.6. Nucené těhotenství

Samotným znásilněním utrpení a ponížení žen v mnoha případech zdaleka neskončilo, často totiž následovala zničující obava z nechtěného otěhotnění. Jak vypráví Hatiza, která byla znásilněna svým srbským známým: *„Na konci července mě přivezli do koncentračního tábora v Trnopolje. Řekli mi: ‘Vezeme tě do koncentračního tábora. Až se příště setkáme, budeš nosit v břiše dítě jednoho z nás.’*

¹¹² Stiglmeier, A. The Rapes in Bosnia and Herzegovina. In Stiglmeier, A. Mass Rape: The war against Women in Bosnia – Herzegovina, Nebraska: University of Nebraska Press, 1993, str. 118

¹¹³ Stiglmeier, A. The Rapes in Bosnia and Herzegovina. In Stiglmeier, A. Mass Rape: The war against Women in Bosnia – Herzegovina, Nebraska: University of Nebraska Press, 1993, str. 107

¹¹⁴ Drakulic, S. Ani mouše by neubližili: Váleční zločinci u soudu v Haagu, Praha: BB/art, 2006, str. 57

*[...]Předtím, než jsem měla dostat první menstruaci po znásilnění, byla jsem na pokraji nervového zhroucení. Nemohla jsem spát, kouřila jsem jednu cigaretu za druhou.[...]*¹¹⁵

Skupinovému a opakovanému brutálnímu znásilňování, mající za cíl oplodnit oběť, byly vystaveny především ženy ve shora popsáných "rape camps". Paradoxně však jediný způsob, jak v dané chvíli ujit nelidskému zacházení, spočíval v nechtěném otěhotnění. Těhotné ženy byly odděleny od ostatních, dostávaly pravidelně najíst, byly chráněny. Účelem ovšem nebylo chránit zdraví a život těhotné ženy, nýbrž vytvořit podmínky pro bezproblémové narození srbských potomků. Kolem sedmého či osmého měsíce, kdy již nešlo těhotenství přerušit, byly těhotné ženy z tábora propuštěny.¹¹⁶

Znásilnění tak v rámci politiky "etnického čištění" sloužilo nejen jako prostředek vyhnání obyvatel z daného území ale také jako nástroj k "produkci dětí správné národnosti".¹¹⁷Vzhledem k tomu, že na ženy bylo nazíráno jako na pouhý objekt, jako na pasivního "příjemce" mužova semena, který ze sebe nic budoucímu potomkovi nedává, závisela identita, a především pak národnost dítěte, výlučně na pachateli znásilnění. V případě otěhotnění pak ženy neměly možnost podstoupit interrupci z náboženských důvodů, kvůli vyhrožování či z důvodu příliš pokročilého těhotenství.

Nucené těhotenství mělo v absolutní většině případů naprosto devastující efekt na psychiku oběti. Představa, že v těle ženy vyrůstá potomek brutálního násilníka vyvolávala u žen deprese a myšlenky jak na vraždu budoucího potomku, tak na sebevraždu. Pro oběti nuceného těhotenství byla navíc celá situace navíc velmi ztěžována postojem jejich vlastních manželů a ostatních příbuzných, kteří

¹¹⁵ Stiglmyer, A. The Rapes in Bosnia and Herzegovina. In Stiglmyer, A. Mass Rape: The war against Women in Bosnia – Herzegovina, Nebraska: University of Nebraska Press, 1993, str. 92

¹¹⁶ Stiglmyer, A. The Rapes in Bosnia and Herzegovina. In Stiglmyer, A. Mass Rape: The war against Women in Bosnia – Herzegovina, Nebraska: University of Nebraska Press, 1993, str. 119

¹¹⁷ Kelly, L. Wars Against Women: Sexual Violence, Sexual Politics and the Militarised State. In Jacobs, S., Jacobson R., Marchbank J., States of conflict: Gender, Violence and Resistance, London, New York: Zed Books, 2000, str. 50

nedokázali strpět, že jejich žena porodila dítě “nepřátelské národnosti” a ženu tak sekundárně viktimizovali.¹¹⁸

4.2.7. Sexuální vydírání a jiné případy sexuálního zneužívání

Extrémní podmínky vyvolané válkou byly živnou půdou pro mnoho případů sexuálního zneužití, při kterém nemuselo být nutně použito násilí. Ženy byly často sexuálně vydírány, a to například v případech, kdy žádaly o povolení opustit obležené město či následovat své děti do uprchlického tábora. Tak tomu bylo i v případě příbuzné Emíny: [...] *„Během dvou a půl let se snažila získat povolení k odchodu z města a setkání se svými třemi dětmi, které žily v úkrytu s její sestrou. Chorvat, který rozhodoval o udělení povolení, ji vydíral a nutil ji k sexu s ním. Svolila. Tvrdí, že nebyla znásilněna, souhlasila ale jen proto, aby získala povolení. Po styku ji muž řekl, že ji nepustí, dokud neporodí ustašovce. [...] Nechal ji jít ve chvíli, kdy již byla ve čtvrtém měsíci těhotenství.“* [...]

Některé ženy se ve snaze získat za války svého „ochránce“ uchýlily k soužití s muži, tento nouzí vyvolaný vztah se však nezřídka zvrhl ve vztah násilníka a jeho oběti. Tristní ekonomická situace pak často přinutila ženy k pravidelnému poskytování sexuálních služeb výměnou za trochu jídla nutného k přežití jejich rodin.

4.2.8. Pachatelé sexuálního násilí

*„Muži, kteří znásilňují ve válce, jsou obyčejní chlapíci, kteří začnou se vstupem do nejexkluzivnějšího výlučně mužského klubu na světě dělat neobyčejné věci. Vítězství v boji přináší skupinovou moc, o které si mohou v civilním životě nechat jen zdát. Moc jen pro muže.“*¹¹⁹

Uvedené citaci věrně odpovídá složení pachatelů znásilnění na území bývalé Jugoslávie. Na sexuálním násilí se podíleli profesionální vojáci, příslušníci paramilitárních jednotek stejně jako civilisté, obyčejní pěšáci stejně jako vysoce

¹¹⁸ Nikolić-Ristanović, V. Sexual violence. Nikolić-Ristanović, V. Women, violence and war, Budapest : CEU Press, 2000, str. 57

¹¹⁹ Brownmiller, S. Against our will, London: Penguin Books, 1991, str. 32

postavení důstojníci, policisté stejně jako přátelé a známí obětí.¹²⁰ Jeden z pachatelů znásilnění a vražd několika muslimských civilistů vypráví o svých motivacích a pocitech: „Znásilnil jsem celkem tři ženy, první z nich se jmenovala Amara. Náš velitel nám nařídil, abychom šli do bývalé restaurace Sonja ve Vogošce a pro upevnění morálky znásilnili ženy, co tam byly. Bylo jich asi šedesát, vybrali vždy jednu pro čtyři vojáky.[...] Cítil jsem se provinile, ale před ostatními jsem to na sobě nedal znát. [...] Věděl jsem, jaké jsou rozkazy a že je musím splnit. Kdybych to neudělal, poslali by mě na nejhorší frontovou linii do Trebinje nebo do vězení. [...] I když jsem neměl před válkou žádné problémy s Muslimy a měl jsem i muslimské kamarády, uvěřil jsem srbské propagandě, že Muslimové chtějí Srby vyvraždit.¹²¹

Jak vyplývá z výpovědí mnoha stovek obětí sexuálního násilí a též ze Závěrečné zprávy Komise expertů OSN, sexuálního násilí se dopouštěli všechny strany konfliktu. Zřejmě nikdy zcela zodpovězenou otázkou zůstane, nakolik byla znásilnění prováděna z přímých rozkazů nadřízených a zda, především v případě bosensko-srbských pachatelů, tyto rozkazy pocházely od nejvyšších činitelů Republiky srbské či Srbska. Nicméně mnoho postižených žen uvedlo, že se jim pachatelé svěřili, že jsou nuceni znásilnění páchat. Navíc je nesporným faktem, že ani srbští vojenští velitelé, ani místní politici nikdy proti znásilněním nezakročili, tím méně potrestali pachatele. V souvislosti s masivní srbskou propagandou, přesvědčující o potřebě odstranit Chorvaty a Muslimy z určitých teritorií, tak nesporně nesou minimálně morální odpovědnost za znásilňování páchaná srbskými muži.

4.3. Sexuální násilí u Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii

4.3.1. Ustavení Mezinárodního trestního soudu pro bývalou Jugoslávii

¹²⁰ Jak uvádí C.A. MacKinnon na sexuálním násilí se měli podílet také příslušníci jednotek UNPROFOR, kteří využívali sexuálních služeb dívek nedobrovolně držených v nevěstincích a údajně měli Srbům také “dodávat” k sexuálnímu zneužití muslimské dívky. - McKinnon C.A., Rape, Genocide and Women’s Human Rights. In A. Mass Rape: The war against Women in Bosnia – Herzegovina, Nebraska: University of Nebraska Press, 1993, str. 192

¹²¹ Stiglmeier, A. The Rapes in Bosnia and Herzegovina. In Stiglmeier, A. Mass Rape: The war against Women in Bosnia – Herzegovina, Nebraska: University of Nebraska Press, 1993, str. 147-154

Již v průběhu jugoslávského konfliktu bylo zřejmé, že svět má co do činění s nejhorším krveprolitím na evropském kontinentu v období po 2. světové válce. Nepředstavitelná zvěrstva páchaná především na civilním obyvatelstvu vyvolala po celém světě pobouření, ale zároveň i pocity selhání u celého mezinárodního společenství. Podcenění konfliktu v zárodku, neschopnost přijmout účinná opatření k zabránění etnickým čistkám a neochota riskovat život spojeneckých vojáků vedla k diskreditaci mezinárodních institucí, majících za cíl zajišťování míru a ochranu lidských práv.¹²² Poté, co RB OSN v několika rezolucích z roku 1992¹²³ opakovaně vyjádřila vážné znepokojení nad porušováním mezinárodního humanitárního práva, spočívajícím v „*masovém vraždění, masovém, organizovaném a systematickém zadržování a znásilňování žen a pokračování v praxi etnického čištění pro získání a udržení území*“ a potvrdila individuální trestní odpovědnost pachatelů těchto zločinů, rozhodla se přistoupit k alespoň částečnému odčinění své liknavosti a neefektivního postupu během konfliktu.

V reakci na spáchané zločiny porušující samotné principy lidskosti dosáhla podstatná část mezinárodního společenství konsensu ohledně nutnosti vytvoření mezinárodního orgánu judiciálního typu, který by aplikoval institut individuální trestní odpovědnosti též ve vztahu k válečným zločinům spáchaným během vnitrostátního konfliktu. Tuto skutečnost lze považovat za podstatný průlom v oblasti mezinárodního humanitárního práva, když ještě na počátku 90. let mnoho odborníků možnost kriminalizace válečných zločinů spáchaných za občanské války na mezinárodní úrovni popíralo.¹²⁴

V závěrečné zprávě pak Komise expertů OSN doporučila vytvoření ad hoc mezinárodního trestního tribunálu, o jehož ustavení následně rozhodla jednomyslně RB OSN v rezoluci 827 (1993).¹²⁵ Smutným paradoxem zůstává, že v průběhu mnoha dalších měsíců po vytvoření tribunálu pokračovalo mnoho válečných zločinců v páchání těch nejstrašnějších zločinů, aniž by OSN přistoupila k přijetí jakéhokoliv radikálnějšího opatření, nutného k zabránění těmto zločinům.

¹²² Šturma, P. op.cit 18, str. 78

¹²³ Např. Rezoluce RB OSN č. 771 (1992), č. 780 (1992), č. 787 (1992)

¹²⁴ K problematice individuální trestní odpovědnosti za válečné zločiny spáchané v kontextu vnitrostátních ozbrojených konfliktů viz Bílková, V. Úprava vnitrostátních ozbrojených konfliktů v mezinárodním humanitárním právu, Praha:Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2007, str. 230-234

¹²⁵ Text rezoluce je možno nalézt na internetové adrese <http://daccess-ods.un.org/TMP/255134.2.html>

Na rozdíl od svého předchůdce – Norimberského tribunálu, jehož právním základem byla mezinárodní smlouva, byl v případě ICTY zvolen zcela odlišný způsob založení, a to z několika důvodů. Prvním z nich byla obava ze zdlouhavého vyjednávacího a ratifikačního procesu doprovázejícího vznik mezinárodní smlouvy. Dalším důvodem pak byla skutečnost, že na rozdíl od mezinárodní smlouvy rezoluce RB OSN zavazuje všechny státy. Panovala tedy důvodná obava, že státy zainteresované do konfliktu, by danou smlouvu nepodepsaly. RB OSN tedy nakonec využila možnosti dané jí čl. 41 Charty OSN¹²⁶ a přijala rezoluci, na základě které byl ustaven ICTY jako ad hoc pomocný orgánu OSN se samostatnými pravomocemi vymezenými ve Statutu ICTY¹²⁷, jenž byl přijat jako příloha k rezoluci 827.

4.3.2. Jurisdikce a základní zásady ICTY

Článek 1 Statutu stanovil obecně pravomoc ICTY „*stíhat osoby odpovědné za vážná porušení mezinárodního humanitárního práva, spáchaná na území bývalé Jugoslávie od r. 1991, v souladu s ustanoveními tohoto Statutu.*“¹²⁸ V souladu se zásadou „*nullum crimen sine lege*“ je tribunál povinen aplikovat již existující pravidla mezinárodního práva, která jsou nade vší pochybnost uznána jako obyčejová.¹²⁹ Konkretizaci jurisdikce ICTY *ratione materiae* pak obsahují čl. 2 až 5, které zakládají trestní odpovědnost za spáchání válečných zločinů, zločinu genocidia¹³⁰ a zločinů proti lidskosti¹³¹. Určitou zvláštností je pak rozdělení válečných zločinů do dvou kategorií, a to na „*závažná porušení Ženevských úmluv*

¹²⁶ „*Rada bezpečnosti může rozhodnout, jakých opatření nezahrnujících užití ozbrojené síly má být použito, aby jejím rozhodnutím bylo dodáno účinnosti, a může vyzvat členy Organizace spojených národů, aby taková opatření provedli. Tato opatření mohou zahrnovat úplné nebo částečné přerušování hospodářských styků, spojů železničních, námořních, leteckých, poštovních, telegrafních, rádiových a jiných, jakož i přerušování styků diplomatických*”.

¹²⁷ Text Statutu v aktualizovaném znění je možno nalézt na internetové adrese http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf

¹²⁸ „*The International Tribunal shall have the power to prosecute persons responsible for the serious violations of international humanitarian law committed in the territory of the former Yugoslavia since 1991 in accordance with the provisions of the present Statute.*“

¹²⁹ Mettraux, G. *International Crimes and the ad hoc Tribunals*, New York: Oxford University Press, 2005, str. 6

¹³⁰ Čl. 4 Statutu ICTY

¹³¹ Čl. 5 Statutu ICTY

o ochraně obětí války z roku 1949“ dle čl. 2 a „porušení zákonů a obyčejů války“ dle čl. 3 Statutu.¹³²

Charakteristickým rysem ICTY je jeho přednost před vnitrostátními soudy, když vzájemná příslušnost je založena na principu konkurenční jurisdikce zakotveném v čl. 9 Statutu¹³³. Se zmíněnou předností pak úzce souvisí zásada non bis in idem, dle které nelze v žádném případě soudit před vnitrostátními soudy osobu, která již byla za tytéž činy souzena ICTY. V opačném případě ale zavedl Statut z této zásady určité výjimky¹³⁴, a to z obavy, že vnitrostátní soudy nebudou ochotny přistoupit k náležitému potrestání válečných zločinců (kteří jsou nezřídka svými spoluobčany považováni za národní hrdiny).

Základní otázky individuální trestní odpovědnosti jsou upraveny v čl. 6 a 7. Dle těchto článků se jurisdikce *ratione personae* vztahuje na fyzické osoby, které uvedené zločiny „plánovaly, podněcovaly, nařídily, spáchaly nebo je jinak pomohly plánovat, připravit nebo vykonat.“ Velmi podstatnou úpravou jsou pak ustanovení vymezující individuální trestní odpovědnost negativně. Dle čl. 7 odst. 2 tak oficiální postavení pachatele, nezbavuje obžalovaného v žádném případě trestní odpovědnosti. Stěžejní otázkou při trestání válečných zločinců je vyřešení problému odpovědnosti osob nadřízených a podřízených. Z důvodu zabránění zříkání se odpovědnosti za zločiny spáchané svými podřízenými (jak se tomu často dělo před Vojenským tribunálem v Norimberku), Statut ICTY explicitně uvádí, že „osoba nadřízená je trestně odpovědná za činy spáchané svými podřízenými za okolnosti, že věděla či měla důvod vědět, že jeho podřízený zločin spáchal či se spáchat chystá a nepřijala nezbytná a náležitá opatření, aby zabránila těmto skutkům nebo potrestala jejich pachatele.“¹³⁵ Naopak ani osobu podřízenou

¹³² K bližšímu vymezení válečných zločinů a problematice mezinárodního a vnitřního ozbrojeného konfliktu viz Šturma, P. Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 88 - 95

¹³³ Priorita ICTY se projevuje v možnosti ICTY kdykoliv požádat vnitrostátní soud o předání daného případu.

¹³⁴ Jedná se o případy, kdy osoba byla stíhána vnitrostátním soudem pro závažná porušení humanitárního práva, přičemž vnitrostátní soud toto jednání kvalifikoval pouze jako běžný zločin, dale v případě, že řízení před vnitrostátním soudem nebylo nestranné, nezávislé, mělo uchránit obžalovaného před mezinárodní trestní odpovědností nebo tento případ nebyl řádně veden. – čl. 10 odst. 2 Statutu ICTY

¹³⁵ čl. 7 odst. 3 Statutu ICTY

nezbavuje odpovědnosti skutečnost, že jednala na příkaz nadřízeného, může to ovšem mít vliv na výši uloženého trestu.¹³⁶

Pokud se jedná o příslušnost *ratione loci* a *ratione temporis*, pak se jurisdikce ICTY vztahuje na území bývalé Jugoslávie, a to na období od 1. ledna 1991. Vzhledem k tomu, že časová jurisdikce není do budoucna nijak omezena, uplatní se jurisdikce ICTY i na zločiny spáchané na konci 90. let v Kosovu.

4.3.3. Vybrané případy sexuálního násilí projednávané před ICTY

Ačkoliv bylo znásilnění s ohledem na masovost páchání zločinů sexuální povahy ve válce na území bývalé Jugoslávie ve Statutu ICTY již explicitně zahrnuto mezi zločiny proti lidskosti, ICTY stejně jako ICTR zpočátku nebyl příliš ochotný se stíháním sexuálních zločinů zabývat. Jako jeden z hlavních důvodů uvedl první hlavní prokurátor ICTY R.J. Goldstone skutečnost, že naprostá většina vyšetřovatelů byli muži, kteří sexuální kriminalitě nepřikládali takovou důležitost. Podle Goldstona nastala zásadní změna až pod tlakem soudkyň ICTY a ICTR, které vyzvaly prokurátory obou tribunálů k tomu, aby se těmito zločiny začali zabývat.¹³⁷

S ohledem na specifickou povahu sexuálního násilí a citlivost jeho obětí pak bylo třeba přijmout účinná procesní opatření k ochraně obětí a svědků sexuálních zločinů. V případech sexuálního násilí tak byla stanovena speciální procesní pravidla, která si kladou za cíl vytvořit co možná nejbezpečnější prostředí pro oběti a svědky a zabránit tak jejich případné sekundární viktimizaci.¹³⁸

4.3.3.1. Případ Tadić

Případ obviněného Duška Tadić byl vůbec prvním uzavřeným případem před ICTY a také prvním případem, kdy tribunál vyslechl svědectví o znásilnění.¹³⁹

¹³⁶ Více viz Rozhodnutí odvolacího senátu ICTY ve věci Erdemović ze dne 5. března 1998, bod 5 text rozhodnutí je možno nalézt na internetové adrese

http://www.icty.org/x/cases/erdemovic/tjug/en/980305_Erdemovic_summary_en.pdf

¹³⁷ Válek, P. op.cit. 60, str. 110

¹³⁸ Rule 75, Rule 96 – Rules of Procedure and Evidence. Text dokumentu je možno nalézt na internetové adrese http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032Rev45_en.pdf

¹³⁹ Svědkyně Suada Ramić vypovídala o opakovaných znásilněních v průběhu obsazení oblasti Prijedor a dále v táborech Keraterm a Omarska.

Přestože Tadićova obžaloba obsahovala mimo jiné i obvinění z vynuceného sexuálního styku se svědkyní "F", nakonec byla tato obvinění žalobcem stažena, a to z důvodu strachu oběti z podání svědectví. I přes tuto skutečnost se však mezi usvědčenými zločiny pachatele objevilo sexuální mrzačení zadržených muslimských mužů, které ICTY klasifikoval jako nehumánní zacházení, zakládající odpovědnost za závažná porušení Ženevských úmluv. Přestože pak Tadićovi nebylo dokázáno, že by se sám dopustil znásilnění, prohlásil tribunál, že znásilňování a další formy sexuálního násilí jsou zvrácené a mají pro oběti i celou komunitu ničující důsledky.¹⁴⁰

4.3.3.2. Případ Mucic et al. („Čelebići Camp“)

Případ Mucic *et al.* se zabýval zločiny tří bosenských Muslimů a jednoho bosenského Chorvata, kteří vykonávali různé funkce ve vězeňském táboře Čelebići. Jeden z obžalovaných, H. Delić, byl obviněn mimo jiné z opakovaného znásilnění dvou žen, přičemž v tomto jednání bylo spatřováno jak závažné porušení čl. 3 Ženevských úmluv, tak porušení zákonů a obyčejů války.

Tento případ je z hlediska sexuálního násilí podstatný především tím, že zde ICTY uznal znásilnění jako jednu z forem mučení. Nejprve se však ICTY musel věnovat samotné definici zločinu znásilnění. Ve svém rozsudku pak odkázal na rozhodnutí ICTR ve věci Akayesu (viz kapitola 5.3.3.1.), když doslovně převzal jím vytvořenou definici, která vymezuje znásilnění velmi obecně jako „*fyzický útok sexuální povahy, spáchaný na osobě za okolností, které jsou nátlakové.*“¹⁴¹

Při posuzování znásilnění jako možné formy mučení se ICTY opíral mimo jiné o případy projednávané před Meziamerickou komisí pro lidská práva či Evropským soudem pro lidská práva. Dle ICTY „*je znásilnění jakékoliv osoby opovrženímhodným aktem, který zasahuje velmi citelně lidskou důstojnost a tělesnou integritu. [...] Psychické utrpení obětí znásilnění je znásobeno společenskými a kulturními podmínkami a může být mimořádně závažné a dlouhotrvající. Navíc si lze*

¹⁴⁰ Hýbnerová, S. op.cit. 46, str. 288

¹⁴¹ Prvoinstanční rozhodnutí ICTY ve věci Mucic et al. ze dne 16. listopadu 1998, bod 479. Uvedené rozhodnutí je možno nalézt na internetové adrese http://www.icty.org/x/cases/mucic/tjug/en/981116_judg_en.pdf

obtížně představit okolnosti, za nichž by znásilnění, podněcované veřejným činitelem, mohlo být považováno za čin, jehož účelem není trestání, nátlak, diskriminace nebo zastrašování.“ ICTY pak uzavřel, že znásilnění spáchané za ozbrojeného konfliktu téměř automaticky sleduje výše uvedené cíle a tudíž je možno ho považovat za mučení.¹⁴²

4.3.3.3. Případ Furundžija

Anto Furundžija, bosensko-chorvatský velitel zvláštní jednotky vojenské policie zvané „Žolici“, byl stíhán v souvislosti se zločiny páchanými v oblasti Vitez. Během výslechu muslimské ženy, který vedl obviněný, byla žena přinucena se svléknout, přičemž jeden z podřízených ji hrozil, že jí strčí nůž do vagíny, pokud nebude mluvit pravdu. Po dokončení výslechu pak nechal obviněný svého podřízeného, aby ženu několikrát znásilnil a přinutil k orálnímu sexu, aniž by jakkoliv proti jednání podřízeného zakročil.¹⁴³ Furundžija byl shledán vinným jako spolupachatel ze zločinu mučení a jako pomocník ze zločinu znásilnění (útoku proti lidské důstojnosti), přičemž oba zločiny shledal ICTY za porušení zákonů a obyčejů války.

Případ Furundžija je významný především z toho důvodu, že v jeho rámci vytvořil ICTY novou definici znásilnění, když se bez bližšího vysvětlení odklonil od definice vytvořené již dříve ICTR (viz kapitola 5.3.3.1.) a doslovně převzaté ve výše rozebraném případě Mucić *et al.* Vzhledem k tomu, že do té chvíle žádná jiná legální definice v mezinárodním právu neexistovala, musel se ICTY s ohledem na zásadu „*nullum crimen sine lege*“ obrátit ke společným principům trestního práva jednotlivých vnitrostátních právních řádů. Jako společný znak znásilnění v jednotlivých právních systémech shledal ICTY použití síly, donucení, hrozby či absenci souhlasu oběti. Ze srovnání jednotlivých vnitrostátních úprav dále vyplynulo, že většina z nich považuje za znásilnění sexuální penetraci těla penisem či jiným předmětem, odlišně je ale kvalifikován nucený orální sex.¹⁴⁴

¹⁴² Prvoinstanční rozhodnutí ICTY ve věci Mucić *et al.* ze dne 16. listopadu 1998, bod 495

¹⁴³ Prvoinstanční rozhodnutí ICTY ve věci Furundžija ze dne 10. prosince 1998, bod 39-41. Uvedené rozhodnutí je možno nalézt na internetové adrese <http://www.icty.org/x/cases/furundzija/tjug/en/fur-tj981210e.pdf>

¹⁴⁴ Válek, P. *op.cit.* 60, str. 113

ICTY pak ve svých úvahách vyzdvihl zásadu respektu lidské důstojnosti, která je podle něj „samotným *raison d'être* mezinárodního humanitárního práva a mezinárodního práva lidských práv.“¹⁴⁵ V souladu s touto zásadou pak také vynucený orální sex kvalifikoval jako znásilnění a zároveň vytvořil popisnou definici objektivní stránky skutkové podstaty znásilnění. V tomto případě tak ICTY definoval znásilnění jako: „(i) *pohlavní penetrace, jakkoliv nepatrná: (a) vagíny nebo konečníku oběti penisem pachatele nebo jiným předmětem použitým pachatelem nebo (b) úst oběti penisem pachatele (ii) k níž došlo v důsledku donucení, síly nebo hrozby síly oběti nebo třetí osobě.*“¹⁴⁶

Vzhledem k tomu, že samotného aktu znásilnění se dopustil “obviněný B”, dospěl ICTY k názoru, že Furundžija sám nemůže být shledán vinným ze spolupachatelství znásilnění. ICTY však uzavřel že: „*Přítomnost obviněného a jeho pokračující výslechy napomáhaly a podněcovaly ke zločinům spáchaným ‘obviněným B’.*“ *Obviněný (Furundžija) je individuálně odpovědný ze znásilnění jako útoku proti osobní důstojnosti, což je porušením zákonů a obyčejů války podle čl. 3 Statutu.*“¹⁴⁷

4.3.3.4. Případ Krstić

Generál Radislav Krstić byl velitelem tzv. Drina Corps, podílejících se na několikadenním masakru civilistů ve východobosenské „bezpečné zóně“ Srebrenice. Po vojenském obsazení Srebrenice uprchlo tisíce bosenských Muslimů do Potočari, kde se nacházela základna UNPROFOR. Také zde však panovaly naprosto žalostné podmínky. Vraždy a znásilnění uprchlíků se odehrávaly především v noci. Mnoho uprchlíků bylo natolik vystrašených, že raději spáchali sebevraždu.

ICTY v tomto případě aplikoval institut tzv. společného zločinného podniku třetí kategorie¹⁴⁸, když konstatoval, že zločiny páchané na uprchlících byly

¹⁴⁵ Prvoinstanční rozhodnutí ICTY ve věci Furundžija ze dne 10. prosince 1998, bod 183

¹⁴⁶ Prvoinstanční rozhodnutí ICTY ve věci Furundžija ze dne 10. prosince 1998, bod 185

¹⁴⁷ Prvoinstanční rozhodnutí ICTY ve věci Furundžija ze dne 10. prosince 1998, bod 274

¹⁴⁸ O institutu společného zločinného podniku obecně více viz Válek, P. Klíčová rozhodnutí mezinárodních trestních tribunálů ve světle mezinárodního práva, str. 47 – 70

O institutu společného zločinného podniku v souvislosti se sexuálním násilím více viz Sellers, P.V. Individual(s') Liability for Collective Sexual Violence In Knop, K. Gender and Human Rights, Oxford: Oxford University Press, 2004, str. 153 - 194

přirozeným a předvídatelným následkem etnického čištění, které bylo cílem zločinného podniku. Také sexuální násilí a teror byly dle ICTY předvídatelné a odpovídající dané situaci – přítomnosti rozsáhlé a zranitelné skupiny uprchlíků na jedné straně spolu s armádou a příslušníky paramilitárních jednotek na straně druhé. ICTY poté shrnul, že Krstić jako člen společného zločinného podniku vytvořeného k provedení nucených přesunů je také vinen z náhodných vražd, znásilnění, bití a zneužívání.¹⁴⁹

4.3.3.5. Případ Kvočka *et al.*

Tento případ se věnoval zločinům pěti obviněných, spáchaných v internačních táborech Omarska, Keraterm a Trnopolje. Vedle hladovění, nemocí a psychického teroru byly na denním pořádku vraždy, mučení a také bezuzdné sexuální násilí. V táboře Omarska bylo zadržováno přibližně 36 žen a několik z nich bylo pravidelně znásilňováno, přičemž mnohačetná znásilnění nebyla výjimkou. Podobně jako v případě Krstić dospěl ICTY k závěru, že přítomnost zadržených žen a nezřízené chování často opilých dozorců je předzvěstí páchaní sexuálních zločinů.¹⁵⁰ Ačkoliv svědkyně označily za přímého pachatele sexuálního násilí jen jednoho z obviněných – M. Radiće, ICTY shledal i ostatní obviněné vinnými ze sexuálních zločinů. Učinil tak stejně jako v případě Krstić na základě institutu společného zločinného podniku, tentokrát druhé kategorie. ICTY, inspirován judikaturou, týkající se nacistů, odpovědných za provoz koncentračních táborů, dovedl, že *„pokud je internační zařízení provozováno způsobem, ze kterého je jasný diskriminační či perzekuční úmysl, vystavuje se každý, kdo se podílí jakýmkoliv významným způsobem na provozu tohoto zařízení, trestní odpovědnosti za účast na společném zločinném podniku.“*[...] *“Pokud jsou v tomto zařízení páchany nějaké zločiny, je za tyto odpovědný každý, jehož účast na společném zločinném podniku byla významná.”*¹⁵¹

¹⁴⁹ Prvoinstanční rozhodnutí ICTY ve věci Krstić ze dne 2.srpna 2001 bod 616-617 Uvedené rozhodnutí lze nalézt na internetové adrese <http://www.icty.org/x/cases/krstic/tjug/en/krs-tj010802e.pdf>

¹⁵⁰ Sellers, P.V. Individual(s') Liability for Collective Sexual Violence In Knop, K. Gender and Human Rights, Oxford: Oxford University Press, 2004, str. 186

¹⁵¹ Prvoinstanční rozhodnutí ICTY ve věci Kvočka *et al.* ze dne 2.listopadu 2001 bod 306, 309 Uvedené rozhodnutí lze nalézt na internetové adrese <http://www.icty.org/x/cases/kvocka/tjug/en/kvo-tj011002e.pdf>

4.3.3.6. Případ Kunarac et al.

Poslední případ projednávaný ICTY, kterému se bude tato kapitola věnovat, je v souvislosti se sexuálním násilím jedním z nejcitovanějších. Týká se tří srbských příslušníků bosensko-srbské armády, kteří se ve městě Foča dopustili řady sexuálně motivovaných zločinů na bosenských Muslimkách, včetně mnohačetných znásilnění. Muslimské dívky¹⁵² a ženy přitom většinou odvedli do jednoho z bytů, kde je buď sami znásilnili, nechali znásilnit jinými vojáky či je jinak trýznili a ponižovali. Některé z obětí byly navíc v bytech drženy po dobu několika měsíců za účelem opakovaného znásilňování, přičemž byly dále nuceny i jinak sloužit vojákům a vykonávat jejich rozkazy. Jedna z dívek byla nakonec prodána dvěma černohorským vojákům.

Co se týče objektivní stránky skutkové podstaty znásilnění, navázal v tomto případě ICTY na definici vytvořenou v případě Furundžija, přičemž se však vymezil vůči poslední části definice, která vyžaduje, aby k sexuální penetraci došlo v důsledku „*donucení, síly nebo hrozby síly*“ a která dle ICTY opomíjí fakt, že nedobrovolnost sexuálního aktu může být zapříčiněna i jinými faktory, než shora uvedenými.¹⁵³ ICTY poté pomocí srovnání skutkových podstat znásilnění, obsažených v jednotlivých vnitrostátních právních řádech, dospěl k závěru, že hlavním principem, společným většině právních řádů, je ochrana autonomie člověka v sexuální oblasti. Sexuální autonomie je pak porušena v případě, že jeden z aktérů neprojevil s předmětným jednáním svobodný souhlas či se stal jinak nedobrovolným účastníkem.¹⁵⁴ V souladu s uvedeným tak ICTY pozměnil definici znásilnění takto: „*(i) pohlavní penetrace, jakkoliv nepatrná: (a) vagíny nebo konečníku oběti penisem pachatele nebo jiným předmětem použitým pachatelem nebo (b) úst oběti penisem pachatele (ii) jestliže k ní došlo bez souhlasu oběti. Souhlas musí být přitom dán dobrovolně a musí být projevem svobodné vůle oběti, posuzováno v kontextu okolností daného případu. Subjektivní stránkou znásilnění*

¹⁵² Mezi oběťmi sexuálních útoků byli i dvanáctileté či patnáctileté dívky.

¹⁵³ Prvoinstanční rozhodnutí ICTY ve věci Kunarac et al. ze dne 22. února 2001 bod 438 Uvedené rozhodnutí lze nalézt na internetové adrese <http://www.icty.org/x/cases/kunarac/tjug/en/kun-tj010222e.pdf>

¹⁵⁴ Prvoinstanční rozhodnutí ICTY ve věci Kunarac et al. ze dne 22. února 2001 bod 457

je pak „úmysl způsobit sexuální penetraci a vědomí, že se tak děje bez souhlasu oběti.“¹⁵⁵

S uvedenou definicí znásilnění se ztotožnil i odvolací senát ICTY, ke kterému se tato problematika dostala vůbec poprvé. Navíc ostře odmítl názor obhajoby, že pokud se oběť znásilnění nebrání, nemůže pachatel poznat, že jeho konání je nežádoucí. Odvolací senát se dále vyjádřil k otázce případného souhlasu oběti, když uzavřel, že v případě určitých zařízení, kde jsou ženy nedobrovolně drženy (věznice, ústavy; v tomto případě uzamčené byty), se nesouhlas oběti předpokládá.¹⁵⁶

Rozsudek ve věci Kunarac et al. se stal v oblasti sexuálního násilí přelomovým především z důvodu, že byl prvním případem v Evropě, kdy byli pachatelé odsouzeni za znásilnění jako zločiny proti lidskosti. ICTY vzal přitom za prokázané, že zločiny pachatelů byli součástí útoku proti civilnímu muslimskému obyvatelstvu a že všichni tři obžalovaní naplnili *mens rea* požadované čl. 5 Statutu, když o útoku věděli a při páchání zločinů přímo těžili ze situace útokem vytvořené. Obvinění se dopouštěli svých zločinů výhradně na muslimských obětech důvodu jejich etnické příslušnosti, a tak přispívali k pokračujícímu útoku na muslimské civilní obyvatelstvo.¹⁵⁷

Obžalovaní byli dále odsouzeni za zločin mučení, kterého se měli dopustit svými opakovanými sexuálními útoky. ICTY přitom v této souvislosti odmítl přítomnost veřejného činitele či orgánu mu na roveň postaveného jako znak skutkové podstaty tohoto zločinu.¹⁵⁸ Odvolací senát se pak musel vypořádat s tvrzením obhajoby, že v některých případech znásilnění nebylo prokázáno způsobení silné fyzické či psychické bolesti či utrpení, a tudíž nebyly naplněny znaky skutkové podstaty zločinu mučení. Odvolací senát uvedl, že názor obhajoby, že utrpení oběti musí být viditelné i po spáchání činu, je nesprávné. „*Některá jednání ze své podstaty znamenají pro oběť utrpení. Znásilnění nepochybně patří mezi takováto jednání. Sexuální násilí nutně vede k těžké bolesti a utrpení, ať už*

¹⁵⁵ Prvoinstanční rozhodnutí ICTY ve věci Kunarac et al. ze dne 22. února 2001, bod 460

¹⁵⁶ Rozhodnutí odvolacího senátu ICTY ve věci Kunarac et al. ze dne 12. června 2002, bod 128, bod 132
Uvedené rozhodnutí lze nalézt na internetové adrese <http://www.icty.org/x/cases/kunarac/acjug/en/kun-aj020612e.pdf>

¹⁵⁷ Prvoinstanční rozhodnutí ICTY ve věci Kunarac et al. ze dne 22. února 2001, bod 592

¹⁵⁸ Prvoinstanční rozhodnutí ICTY ve věci Kunarac et al. ze dne 22. února 2001, bod 497

*fyzické či psychické, a tudíž je možno ho považovat za mučení.*¹⁵⁹ V neposlední řadě se pak odvolací senát zabýval odlišením motivu a úmyslu pachatele mučení, když uvedl, že z výhradně sexuálního motivu pachatele znásilnění nelze usuzovat, že neměl úmysl spáchat mučení. Je totiž nutno zkoumat, zda pachatel měl v úmyslu jednat takovým způsobem, který obvykle působí těžké bolesti či utrpení.¹⁶⁰

Obžalovaní byli dále shledáni vinnými ze zotročení jako zločinu proti lidskosti. V této souvislosti se ICTY musel nejprve zabývat vymezením pojmu „zotročení“, když Statut žádnou definici tohoto pojmu nepodává. ICTY po analýze mnoha pramenů dospěl k široké definici, když zotročení vymezil jako výkon vlastnických práv nad člověkem, přičemž tato jsou vykonávána úmyslně.¹⁶¹ Za doprovodné znaky otroctví ICTY považuje např. kontrolu pohybu, psychickou kontrolu, násilí, zneužívání, sexuální kontrolu či nucenou práci. Za zmínku zde stojí, že ve Statutu ICC je vedle zotročení uvedeno jako samostatná skutková podstata sexuální otroctví, kterému by popsany případ nadmíru odpovídal.

4.3.4. Zhodnocení judikatury ICTY

Dosavadní rozhodovací činností ICTY způsobila zcela zásadní přelom v posuzování sexuálního násilí v ozbrojených konfliktech jako zločinu podle mezinárodního práva. Znásilnění a jiným formám sexuálního násilí začala být díky ICTY konečně věnována odpovídající pozornost, kterou si tyto závažné zločiny již dlouhá léta zasloužily.

Konkrétním přínosem judikatury ICTY je nesporně vytvoření popisné definice znásilnění, která byla poprvé použita v případě Furundžija. Zmíněná definice byla nicméně některými odborníky na genderovou kriminalitu kritizována z důvodu příliš úzkého pojetí znásilnění, když k naplnění skutkové podstaty bylo zapotřebí dokázat pachatelovi použití donucení, síly či hrozby silou. ICTY se však ve svém dalším rozhodnutí (Kunarac et al.) od tohoto pojetí odklonil, když dospěl k závěru, že k naplnění definice znásilnění postačí nesouhlas oběti s předmětným

¹⁵⁹ Rozhodnutí odvolacího senátu ICTY ve věci Kunarac *et al.* ze dne 12.června 2002, bod 150

¹⁶⁰ Rozhodnutí odvolacího senátu ICTY ve věci Kunarac *et al.* ze dne 12.června 2002, bod 153

¹⁶¹ Prvoinstanční rozhodnutí ICTY ve věci Kunarac *et al.* ze dne 22.února 2001, bod 540

sexuálním aktem. S ohledem na skutečnost, že jakýkoliv nedobrovolný sexuální akt znamená pro oběť přinejmenším nezměrné psychické utrpení a že již samotný fakt probíhající války je pro oběť zastrašující okolností, je třeba na definici vytvořené v případě Kunarac et al. bezvýhradně trvat.

Na rozdíl od ICTR neshledal ICTY do dnešní chvíle žádného z obžalovaných vinným z přímého spáchání zločinu genocidy, jehož by se pachatel dopustil sexuálním útokem. V případě Ratka Mladiće jsou však kromě jiného obsaženy v obžalobě v souvislosti s genocidou právě sexuální zločiny, za které ho obžaloba činí jako nadřízeného přímým pachatelům trestně odpovědným. Vzhledem k tomu, že se R. Mladiće stále nepodařilo před ICTY postavit, zůstává však jedna z klíčových postav jugoslávského konfliktu nepotrestána.

5. Sexuální násilí na ženách ve válce na území Rwandy v roce 1994

5.1. Průběh a charakteristika konfliktu

K pochopení příčin občanské války na území Rwandy, ležící v centrální východní Africe, je nezbytný stručný popis vzniku a vývoje této země včetně vzájemných vztahů mezi dvěma hlavními etnosociálními skupinami – Hutuy a Tutsii.¹⁶²

Vznik rwandského státu je nejčastěji zasazován do 16. století, kdy na území Rwandy dorazila druhá vlna Tutsiů. Tutsiové, kteří se tradičně věnovali pastevectví a válečnictví, si brzy podmanili mnohem početnější kmeny Hutů i Pygmejů Twa, kteří byly naopak zaměřeni na zemědělství.¹⁶³ Přestože žily oba hlavní kmeny promíšeně, přičemž sdílely společný jazyk i kulturu, odlišovaly se výrazně svým společenským postavením, ale i fyziognomií. Napětí mezi oběma skupinami pramenilo především z nadřazeného postavení feudálních Tutsiů nad poddanými Hutuy a také z velmi vysoké hustoty zalidnění, jež později způsobovala značné problémy kvůli nedostatku půdy.

Na Berlínském kongresu v letech 1884-5 bylo území Rwandy připojena k Německu a stala se tak součástí Německé východní Afriky. Po první světové válce pak svěřila Společnost národů Rwandu spolu s Burundi jako mandátní území Belgii. Belgičtí kolonizátoři pak významným způsobem přispěli k rostoucí polarizaci společnosti, když začali ve všech směrech protežovat Tutsie, které považovali i díky jejich „evropštějšímu“ vzhledu za nadřazené Hutům. Hutuové byli naopak systematicky vyřazováni z politického a veřejného života.¹⁶⁴ V roce 1933 pak přijala belgická administrativa opatření, které sehrálo tragickou úlohu při

¹⁶² „Rwandané berou historii vážně. Hutuové, kteří vraždili tutsijské obyvatelstvo tak činili z mnoha důvodů, za individuálními pohnutkami se však skrýval všeobecný strach pramenící z pevně zakotvených, avšak pomýlených představách o rwandské minulosti. [...] Abychom porozuměli tomu, jak někteří Rwandané mohli provádět genocidu a jak se mohl zbytek světa k tomuto faktu otočit zády, musíme začít s historií.“ – Zpráva Human Rights Watch 1999. Text zprávy lze nalézt na internetové adrese <http://www.hrw.org/reports/1999/rwanda/Geno1-3-09.htm>

¹⁶³ Bell-Fialkoff, A. Etnické čistky, Praha: Práh, 2003, str. 196

¹⁶⁴ Ternon, Y. Genocidy XX. století. Praha: Themis, 1997, str. 274

genocidě v roce 1994. Byl zaveden systém identifikačních karet, které každého Rwand'ana označovali jako Hutua, Tutsie či Twa.¹⁶⁵

Po druhé světové válce se začali pomalu prosazovat bohatí rolníci z řad Hutů, přičemž spolu s rostoucí ekonomickou mocí se objevovaly i první pokusy o emancipaci politickou. Ty vyústily v ozbrojené povstání Hutuů proti dosud zvýhodňovaným Tutsiům. Vyhlášení nezávislosti a následné zvolení jednoho ze zakladatelů Strany hnutí za hutuskou emancipaci (Parmehutu) G. Kayibandy rwandským prezidentem v roce 1962 pak znamenalo definitivní konec tutsijské nadvlády. Ztráta výsadního postavení doprovázená protitutsijskými násilnostmi vedla desetitisíce Tutsiů k útěku do sousedních zemí, především do Ugandy a Burundi. V Ugandě pak uprchlíci vytvořili v roce 1986 povstaleckou jednotku zvanou Rwandská vlastenecká fronta (dále jen „RPF“). Ta zahájila v roce 1991 invazi do Rwandy a odstartovala tak občanskou válku, jejímž cílem bylo především svržení represivní vlády a zajištění návratu tutsijských uprchlíků zpět do vlasti. Přestože bylo v roce 1993 na základě dohod z Arushy (Tanzanie) uzavřeno příměří, které zajišťovalo mimo jiné právo všech uprchlíků na návrat do svých domovů, žádné výrazné politické změny se neodehrály, a tudíž bylo jen otázkou času, kdy propukne nové krveprolití. Tomu měly zabránit jednotky UNAMIR¹⁶⁶, jejichž úkolem bylo dohlížet na dodržování dohod z Arushy.

Odpovědí na invazi RPF bylo zahájení masivní protitutsijské kampaně, která se opírala především o myšlenku tzv. občanské sebeobrany. Vládní představitelé se snažili vyvolat v Hutuech dojem, že nejen příslušníci RPF, ale i civilní tutsijské obyvatelstvo, představuje pro Hutuy bezpečnostní riziko, a to pomocí značně zkreslených informací i vyložených lží. Při šíření nenávistné nálady sehrál důležitou úlohu především místní rozhlas, který vyzýval k formování civilní domobrany.

Jako záminka pro rozpoutání genocidy posloužilo v dubnu 1994 sestřelení letadla, na jehož palubě se nacházel rwandský prezident J. Habyarimana a prezident Burundi C. Ntaryamira, oba Hutuové. Názory na pachatele atentátu se

¹⁶⁵ Bell-Fialkoff, A. Etnické čistky, Praha: Práh, 2003, str. 198

¹⁶⁶ The United Nations Assistance Mission for Rwanda byla ustavena na základě rozluce Rady bezpečnosti OSN č. 872 (1993)

liš, když jedna z teorií¹⁶⁷ obviňuje Tutsie, druhá¹⁶⁸ pak hovoří o radikálních Hutuech, kteří se chtěli zbavit „příliš ústupného“ prezidenta Habyarimany. Rwandská armáda složená výhradně z Hutuů z útoku nicméně obvinila RPF, během několika minut po atentátu zablokovala spolu s hutskými milicemi silnice a započala s vražděním Tutsiů a umírněných Hutuů.

V první fázi byly oběti vybírány především z dříve sestavených seznamů „nepohodlných osob“, tedy těch, kteří se nechtěli připojit ke genocidnímu plánu. Tak byla zavražděna například předsedkyně vlády a představitelka hutuské opozice A. Uwilingiyimana či předseda Nejvyššího soudu J. Kavaruganda.¹⁶⁹ Jednotky UNAMIR, vybaveny naprosto nedostatečným mandátem, nebyly schopny propuknuvšímu násilí nijak zabránit, naopak se deset belgických vojáků, chránících A. Uwilingiyimanu, stalo jeho obětí. Na základě rezoluce RB OSN č. 912 (1994) byl pak počet příslušníků UNAMIRu snižen na pouhých 444. S ohledem na nerozšíření mandátu se tak jednotky UNAMIR staly pouhým pozorovatelem pokračující genocidy.

Ve druhé fázi pak začalo vraždění Tutsiů bez rozdílu. Významnou roli přitom sehráli starostové měst a vesnic, kteří vedli evidenci obyvatel včetně jejich etnosociální příslušnosti. Milice Interahamwe¹⁷⁰ pak chodili se seznamy od domu k domu a pomocí mačet vraždili Tutsie. Vzhledem k tomu, že zabíjení mačetou je namáhavé, musely milice „pracovat na směny“. Oběti, kteří měli dostatek peněz si často raději vybrali smrt zastřelením.¹⁷¹ Masové vraždění se rychle z hlavního města Kigali brzy přesunulo na venkov. Vládní rozhlas přitom vyzýval Tutsie, aby se shromažďovali v kostelech, školách a na stadionech, přičemž tato místa byla vydávána za bezpečná útočiště pro uprchlíky. Bezmocní civilisté se pak stali snadným terčem pro vraždící jednotky. Podle odhadů bylo během prvních čtrnácti

¹⁶⁷ Např. Zpráva BBC - Rwanda: How the genocide happened. Text zprávy lze nalézt na internetové adrese: <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/africa/1288230.stm>

¹⁶⁸ Bell-Fialkoff A., *Etnické čistky*, Praha: Práh, 2003, str. 201

¹⁶⁹ Ternon, Y. *Genocidy XX. století*. Praha: Themis, 1997, str. 281

¹⁷⁰ Původně mládežnické křídlo vládnoucí strany „Republican National Movement for Democracy and Development“, název Interahamwe v překladu znamená „ti, kdož pracují společně.“

¹⁷¹ Case study: Genocide in Rwanda, 1994. Text studie dostupný na http://www.gendercide.org/case_rwanda.html

dnů zmasakrováno přibližně 250 tisíc Tutsiů a umírněných Hutuů, což je považováno za jeden z nejkonzentrovanejších aktů genocidy v historii.¹⁷²

Zatímco pokračovala genocida, začala od východu postupovat vojska RPF a obsazovat jednotlivá území. Na jedné straně se RPF sice podařilo zastavit masovou genocidu Tutsiů, na straně druhé se ovšem sama dopouštěla masakrování hutuských civilistů.¹⁷³ Počátkem července 1994 získala RPF plnou kontrolu nad Kigali. O několik týdnů později byla vytvořena multietnická vláda, novým prezidentem se pak stal Hutu P. Bizimungu.

O přesném počtu obětí rwandské genocidy panují tradičně dohady, nejčastěji však odborníci uvádějí celkem 800,000 obětí. To zahrnuje asi 750 000 Tutsiů a přibližně 50 000 umírněných Hutuů, kteří nepodporovali genocidu.¹⁷⁴ Dalším důsledkem genocidy pak bylo až dva miliony uprchlíků.

5.2. Případy sexuálního násilí na ženách za války na území Rwandy

Podobně jako v případě ozbrojeného konfliktu na území bývalé Jugoslávie byla na základě rezoluce RB OSN č. 935 (1994) v reakci na masové vraždění a další neméně závažné zločiny ustanovena Komise expertů k prozkoumání a zdokumentování těchto zločinů spáchaných během konfliktu ve Rwandě. Přestože v žádné rezoluci, zabývající se aktuální situací ve Rwandě, nebylo sexuální násilí na ženách explicitně zmíněno, Komise expertů ve své Závěrečné zprávě uvedla, že nashromáždila „množství znepokojivých zpráv dokumentujících únosy a znásilňování žen a dívek ve Rwandě.“¹⁷⁵ Zvláštní zpravodaj pro Rwandu R. Degni-Segui¹⁷⁶ pak dospěl k závěru, že „znásilňování bylo pravidlem a jeho absence výjimkou.“¹⁷⁷

¹⁷² Case study: Genocide in Rwanda, 1994

¹⁷³ Amnesty International Report, Rwanda: Mass murder by government supporters and troops in April and May 1994. Text zprávy lze nalézt na internetové adrese: <http://www.amnestyusa.org/document.php?id=49C30EC60619AD6A802569A600604D51&lang=e>

¹⁷⁴ Case study: Genocide in Rwanda, 1994

¹⁷⁵ Final Report of the Commission of Experts for Rwanda, U.N.Doc. S/1994/1405, Annex., par. 136 Text Závěrečné zprávy lze nalézt na internetové adrese <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/478/78/PDF/N9447878.pdf?OpenElement>

¹⁷⁶ Zvláštní zpravodaj pro Rwandu byl jmenován na základě rezoluce Komise pro lidská práva S-3/1 (1994)

¹⁷⁷ Report on the Situation of Human Rights in Rwanda submitted by Mr. René Degni-Segui, Special Rapporteur of the Commission on Human Rights, under paragraph 20 of the resolution S-3/1 of 25 May

5.2.1. Oběti sexuálního násilí

Ačkoliv přesný počet obětí znásilnění nebude zřejmě nikdy známý, na základě svědectví přeživších lze dospět k závěru, že znásilňování bylo v průběhu konfliktu na území Rwandy skutečně masově rozšířeným jevem. Někteří pozorovatelé dokonce tvrdí, že téměř každá žena, která přežila genocidu, byla znásilněna.¹⁷⁸ Dle Zvláštního zpravodaje pro Rwandu připadá dle statistik na sto případů znásilnění jedno otěhotnění. Jestliže se tedy počet otěhotnění v důsledku znásilnění pohybuje mezi 2 až 5 tisíci, znamená to 200 – 500 tisíc znásilněných žen.¹⁷⁹

Primárním cílem pachatelů znásilnění se stávaly tutsijské ženy, a to jak kvůli své etnické příslušnosti, tak kvůli pohlaví. Extremistická propaganda, nabádající Hutuy k páchání genocidy, spatřovala v sexualitě tutsijských žen nástroj, kterým se Tutsiové snaží infiltrovat a kontrolovat hutuskou komunitu. Tutsijské ženy byly vykreslovány jako vypočítavé svádějící špiónky, před kterými se musí mít Hutuové na pozoru. Další stereotypem bylo zobrazování tutsijských žen jako krásných a žádoucích, ovšem pro hutuské muže nepřístupných žen, pro které nebyli Hutuové „dost dobří“.¹⁸⁰

Oběťmi znásilnění se často ale stávaly také hutuské ženy, a to z několika důvodů. Hutuské milice často znásilňovaly hutuské ženy, které patřily k umírněné opozici, ty, jejichž manžel byl Tutsi či ty, které Tutsie chránily. Často opomíjenou skutečností je, že také v rámci vítězného tažení RPF docházelo nečápkově ze strany jejich příslušníků ke znásilňování hutuských žen, a to jako odplata za předchozí sexuální násilí páchané na tutsijských ženách.¹⁸¹

1994, E/CN.4/1996/68, January 29, 1996, bod 16 Text Zprávy lze nalézt na internetové adrese <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G96/104/66/PDF/G9610466.pdf?OpenElement>

¹⁷⁸ Human Rights Watch (1996a), *Shattered Lives: Sexual Violence during the Genocide and its Aftermath*, New York.

Text zprávy lze nalézt na internetové adrese <http://www.hrw.org/legacy/reports/1996/Rwanda.htm>

¹⁷⁹ Report on the Situation of Human Rights in Rwanda submitted by Mr. René Degni-Segui, Special Rapporteur of the Commission on Human Rights, under paragraph 20 of the resolution S-3/1 of 25 May 1994, E/CN.4/1996/68, January 29, 1996, bod 16

¹⁸⁰ Human Rights Watch (1996a), *Shattered Lives: Sexual Violence during the Genocide and its Aftermath*, New York

¹⁸¹ Turshen M., Twagiramariya C. ‚Favours‘ to Give and ‚Consenting‘ Victims: *The Sexual Politics of Survivals in Rwanda*. In Turshen M., Twagiramariya C., *What women do in a wartime*, New York ; London : Zed books, 1998, str. 103

V neposlední řadě se terčem sexuálních útoků stalo bezpočet žen bez ohledu na jejich etnickou či politickou příslušnost. Tyto případy lze považovat za důsledek zhroucení sociálních a morálních norem, jenž je doprovodným jevem každého válečného konfliktu.

5.2.2. Znásilňování prováděná příslušníky milice a armády

Největší počet obětí znásilnění ve Rwandě mají nepochybně na svědomí hutuské milice Interahamwe. Primárním účelem znásilňování a ostatních forem sexuálního násilí byla destabilizace tutsijské společnosti a zlomení odporu menšinových Tutsiů.¹⁸² Stejně jako v konfliktu na území bývalé Jugoslávie bylo i v tomto případě znásilňování jedním z prostředků k uskutečnění etnické čistky, resp. genocidy¹⁸³, a to také s ohledem na skutečnost, že mnoho žen bylo v důsledku znásilnění nakaženo virem HIV (blíže viz kapitola 5.2.5). Jak uvedl britský Guardian, „znásilnění bylo nástrojem genocidy stejně brutálním jako mačeta.“¹⁸⁴

Ženy byly často znásilněny krátce poté, co se staly svědky mučení a zavraždění svých příbuzných a následného zničení a vyrabování svých obydlí. Většina obětí byla po znásilnění ihned zavražděna, některým ženám pak bylo dovoleno přežít, když dle pachatelů beztak zanedlouho „zemřou žalem“. Jak vzpomíná Clementine, která se s další ženou ukrývala před milicemi dva dny v křoviskách: „Dva ze starších příslušníků milic mě odmítli znásilnit, ale přinutili mladší, aby nás znásilnili. Říkali, že chtějí vidět, jak vypadají Tutsikazi¹⁸⁵ uvnitř. [...] Po znásilnění řekl starší milicionář mladším, aby se neobtěžovali s mým zabitím, protože ' už mě stejně zabili.' “¹⁸⁶

¹⁸² Turshen M., Twagiramariya C. ‚Favours‘ to Give and ‚Consenting‘ Victims: *The Sexual Politics of Survivals in Rwanda*. In Turshen M., Twagiramariya C., What women do in a wartime, New York ; London : Zed books, 1998, str. 105

¹⁸³ Otázku, zda v průběhu roku (především v dubnu – červnu) 1994 probíhala na území Rwandy genocida řešil ICTR v mnoha svých rozhodnutích, např. Prvoinstanční rozhodnutí ICTR ve věci Akayesu ze dne 2. Zář 1998, body 112-129 či Prvoinstanční rozhodnutí ICTR ve věci Kayishema, body 273 - 313

¹⁸⁴ Case study: Genocide in Rwanda, 1994

¹⁸⁵ „Tutsikazi“ znamená ve rwandštině „tutsijská žena“.

¹⁸⁶ Human Rights Watch (1996a), *Shattered Lives: Sexual Violence during the Genocide and its Aftermath*, New York

Vzhledem k tomu, že milice operovali ve větších skupinách, stávaly se ženy ve většině případech oběťmi skupinového znásilnění. Mnoho z žen přežilo znásilnění, aby byly za několik dní objeveny jinou jednotkou Interahamwe a staly se opětovně jejich obětí. Příběh v té době dvacetileté Perpetue je příkladem opakovaného utrpení, kterým si prošlo nespočet tutsijských žen. *“9. dubna 1994 mě našli. Vzali mě k řece Nyabarongo, kde jeden z nich řekl, že zná nejlepší způsob, jak zjistit, jestli jsou tutsijské ženy stejné jako hutuské. Dva dny mě a dalších osm žen příslušníci milic znásilňovali. Jeden za druhým, bylo jich asi dvacet. [...] Třetí den jeden z Interahamwe viděl, že už nejsem schopna chodit. Řekl mi, že jsem už umřela a že můžu jít. Snažila jsem se odejít, ale mohla jsem udělat sotva pár kroků. [...] Nakonec jsem našla úkryt ve starém kostele v Kamonyi. [...] Byla jsem v kostele, když 15. května přišli Interahamwe a řekli nám, že teď je řada na nás, abychom byli upáleni. Jeden z nich si mě vybral a řekl mi, že mě bude chránit, takže nebudu upálena. Vzal mě do jiné budovy blízko kostela a tam mě znásilnil. [...] Další den, zatímco ostatní vraždili, dva z nich na nás dohlíželi a přitom si stěžovali, že jsou z toho věčného zabíjení unaveni. Jeden pak naostřil konec násady u motyky. Roztáhli mě nohy a vrazili do mě násadu. Křičela jsem. Udělali to třikrát, dokud jsem celá nekrvácela. Potom mi řekli, že můžu jít. [...] Plazila jsem se nahá a zkrvavená po zemi. Po cestě jsem zkoušela někoho žádat o pomoc, ale mysleli si, že jsem šílená a prostě mě ignorovali. Nakonec jsem našla dům, kde mi dali nějaké léky na potření rozkroku.”* Perpetue se skrývala asi týden v křovinách, když potkala dva muže, kteří ji vzali na kole do Gisenyi. Myslela si, že když odejde do oblasti, ze které nepochází, nikdo nepozná, že je Tutsi. Když ale na konci května dorazila do Gisenyi, jeden z příslušníků Interahamwe ji poznal, okamžitě upozornil jinou milici na to, že je Tutsi a Perpetue tak byla odvedena k masovému hrobu. *„Přikázali mi, abych jim dala všechno oblečení. [...] Jeden z Interahamwe mě viděl a odvedl mě s dalšími čtyřmi ženami stranou. Potom mě vzal k jezeru a tam mě znásilnil. Křičela jsem, protože jsem byla stále poraněná z předchozích znásilnění a on mi veškeré rány znovu otevřel. Po znásilnění mě nechal ležet nahou na zemi. Rozhodla jsem se pokusit utéct a odplazila jsem se pryč.”*¹⁸⁷

¹⁸⁷ Human Rights Watch (1996a), *Shattered Lives: Sexual Violence during the Genocide and its Aftermath*, New York

Armáda stejně jako příslušníci civilní správy znásilňování nečinně přihlíželi či ho dokonce sami podněcovali a páchali. Chantalle byla dva měsíce těhotná se svým hutuským manželem, když v zemi propuklo násilí. „*Manžel mě vyhnal z domu, protože jsem Tutsi a řekl mi: 'Nechci umřít. Jestli zemřeš ty, je to tvůj problém.'* Znásilnil mě voják z Prezidentské gardy. Viděla jsem jeho uniformu, i když byla pokryta banánovými listy.“¹⁸⁸

5.2.3. Sexuální zohavení

Jak dokládá shora popsany příběh Perpetue, ženy byly velmi často znásilňovány za pomoci různých předmětů jako byly naostřené tyče, hlavně pistolí, nože atd. V těchto případech bylo pak znásilnění obvykle doprovázeno zohavením pohlavních orgánů, u tutsijských žen pak určitých částí těla, které byly považovány za charakteristické fyziologické znaky Tutsiů (např. úzké nosy či dlouhé prsty). Zdokumentovány jsou případy, kdy byla ženám uříznuta ěadra, nalévána jim do vagíny vařící voda či dokonce kyselina.

Denise vypráví, co následovalo po jejím znásilnění: „*[...] Když skončil, vzal mě dovnitř a položil na postel. Držel mi jednu nohu a další mi držel druhou nohu. Zavolal všechny, co byli venku a řekl jim: 'Poďte se podívat, jak vypadá Tutsikazi uvnitř.'* Potom řekl: 'Vy, Tutsikazi si myslíte, že jste nejkrásnější na světě.' *potom mi vyříznul vnitřek vagíny. Vyndal ten kus masa a napíchl ho na klacek.*“¹⁸⁹

5.2.4. Hromadné a individuální sexuální otroctví („nucené manželství“)

Specifickou formou sexuálního násilí bylo tzv. hromadné sexuální otroctví, kdy bylo na určitém místě jednotkami Interahamwe zadržováno větší množství žen za účelem poskytování sexuálních služeb příslušníkům milic. Jeho obětí se stala i v té době těhotná Constance. „*[...] Vzali nás do starého kabaretu a zamkli nás tam. Bylo tam drženo mnoho dalších žen. Interahamwe přišli, kdykoliv se jim*

¹⁸⁸ Human Rights Watch (1996a), Shattered Lives: Sexual Violence during the Genocide and its Aftermath, New York

¹⁸⁹ Human Rights Watch (1996a), Shattered Lives: Sexual Violence during the Genocide and its Aftermath, New York

*zachtělo a brali nás ven, kde nás znásilnili. Byly tam ženy od patnácti do padesáti let. Všechny byly znásilněny. Některé z nich krvácely.*¹⁹⁰

Některé z obětí pak byly při útěku pachatelů z Rwandy násilně odvečeny do sousedních zemí. Ačkoliv se mnoha ženám podařilo utéct zpět do Rwandy, jiné byly nuceny zůstat i za hranicemi země pod absolutní kontrolou příslušníků Interahamwe, kteří pokračovali v jejich sexuálním vykořisťování.

Obdobně si pak v průběhu genocidy členové milic vybírali jednotlivé ženy, které pak věznili ve svých či v jejich vlastních domech. Tyto ženy byly nazývány „stropní ženy“, protože byly svými vězniteli schovávány v prostorách mezi stropem a střechou před případným zabitím jinými členy Interahamwe. Pocity žen, které si prošly těmito „nucenými manželstvími“ byly často velmi rozporuplné. Na jedné straně byly nuceny žít a sloužit mužům, kteří předtím často vyvraždili celou jejich rodinu, na druhou stranu si byly vědomy, že bez jejich „ochrany“ by zřejmě nepřežily. [...] *„Neřekla bych, že jsem byla odvedena násilím. Udělala jsem to, abych si zachránila život. Byl to můj manžel. [...] Říkali jsem těmhle mužům ‘manželé’. Ale nebyla to pravá láska. Nenáviděla jsem toho muže.”*¹⁹¹ Pro tehdy jedenáctiletou Nadiu byly vzpomínky na několikadenní „nucené manželství“ i dva roky poté velmi traumatizující. *„Přicházel za mnou jen proto, aby mě znásilnil, nikdy mi nepřinesl žádné jídlo. [...] Vyhrožoval, že mě zabije mačetou. Nechával ji položenou vedle postele, když mě znásilňoval.”*¹⁹² Jeanne, která byla při bizarním „svatebním obřadu“ přidělena jednomu z členů milice, přirovnává „nucené manželství“ ke smrti. *„Myslela jsem si, že to je smrt, jako každá jiná smrt. [...] Znásilnění je horší než ostatní zločiny. Není horší smrti, než téhle.”*¹⁹³

¹⁹⁰ Human Rights Watch (1996a), Shattered Lives: Sexual Violence during the Genocide and its Aftermath, New York

¹⁹¹ Human Rights Watch (1996a), Shattered Lives: Sexual Violence during the Genocide and its Aftermath, New York

¹⁹² Human Rights Watch (1996a), Shattered Lives: Sexual Violence during the Genocide and its Aftermath, New York

¹⁹³ Human Rights Watch (1996a), Shattered Lives: Sexual Violence during the Genocide and its Aftermath, New York

5.2.5. Následky sexuálního násilí

Rwandské ženy přeživší znásilnění a jiné formy sexuálního násilí se musely a často stále musí potýkat s mnoha vážnými následky, ať už zdravotními, sociálními či jinými. Absolutní většina rwandských žen, které tvořily po genocidě 70% obyvatel Rwandy, se musela vyrovnávat s mnoha vážnými problémy, jako byla chudoba¹⁹⁴, bezdomovectví či nedostatečná zdravotní péče, oběti sexuálního násilí pak byly navíc konfrontovány s izolací a ostrakizací a problematikou nechtěných dětí. Situace žen byla v neposlední řadě značně komplikována jejich druhořadým a podřízeným postavením ve rwandské společnosti, které mimo jiné věrně popisuje úryvek z vládní zprávy určené pro Pekingskou konferenci¹⁹⁵ : *„Ideální obraz žen je stále obecně vnímán skrz jejich roli matek. Žena musí být plodná, pracovitá a zdrženlivá. Musí se naučit umění mlčení a zdrženlivosti.“*¹⁹⁶

Znásilnění stejně jako jiné formy sexuálního násilí představují v první řadě pro oběti vždy ničivé psychické následky, které jsou obzvláště v ryze patriarchálně založených společnostech prohlubovány sociální stigmatizací vedoucí často k absolutní společenské izolaci obětí. Obavy z postoje rodiny i celé komunity a z následných problémů při hledání nového manžela vedou ženy k mlčení o svých traumatických zážitcích. Přeživší navíc velmi často trpí pocitem viny, když je jim vyčítáno, že si raději než smrt vybrali přežití vykoupené znásilněním.¹⁹⁷

Sexuální útoky znamenaly pro rwandské ženy ve většině případů také závažné zdravotní komplikace, jejichž řešení bylo často ztěžováno již shora zmíněným nedostatkem finančních prostředků obětí a také zaostalým zdravotním systémem. Nejčastějším problémem jsou pro oběti znásilnění pohlavně přenosné choroby jako syfilis, kapavka či záněty pohlavních orgánů. Vzhledem k tomu, že dle rwandského práva není ani v případě znásilnění možno provést legálně interrupci, potýkali se lékaři často s vážnými zdravotními následky tajných a neodborně provedených potratů. Nejvážnějším zdravotním problémem ale bezpochyby

¹⁹⁴ Podle rwandského dědického práva neměly ženy právo dědit po manželovi.

¹⁹⁵ The United Nations Fourth World Conference on Women probíhající v září 1995 v Pekingu

¹⁹⁶ Human Rights Watch (1996a), *Shattered Lives: Sexual Violence during the Genocide and its Aftermath*, New York

¹⁹⁷ Turshen M., Twagiramariya C. ‚Favours‘ to Give and ‚Consenting‘ Victims: *The Sexual Politics of Survivals in Rwanda*. In Turshen M., Twagiramariya C., *What women do in a wartime*, New York ; London : Zed books, 1998, str. 104

zůstává nakažení virem HIV a následné propuknutí smrtelného onemocnění AIDS. Ačkoliv neexistují přesné počty obětí nakažených virem HIV v důsledku znásilnění, v poválečném období byly pozitivně testovány tisíce žen, které otěhotněly v důsledku znásilnění v období dubna až července 1994. Tomu odpovídá i fakt, že před genocidou byl výskyt viru HIV extrémně vysoký¹⁹⁸ právě mezi příslušníky armády.

Podobně jako ve válce na území bývalé Jugoslávie představovalo pro rwandské oběti znásilnění obrovský problém následné nechtěné otěhotnění. „Děti špatných vzpomínek“, „d'áblový děti“ či „malí Interahamwe“; to jsou jen některá označení, odrážející postoj rwandské společnosti k dětem narozeným v důsledku znásilnění. Odhadovaný počet takto narozených dětí se pohybuje mezi dvěma až pěti tisíci. Stejně jako v již popsanych případech žen z bývalé Jugoslávie se i rwandské ženy musely potýkat se sebevražděnými úmysly či nenávistí vůči „vlastnímu“ dítěti, která často vedla k jeho opuštění či dokonce vraždě. V případě, že se naopak ženy rozhodly si dítě nechat a vychovávat ho, byly většinou svým okolím zcela zavrženy, často byly také označovány za kolaborantky.¹⁹⁹

5.3. Sexuálního násilí u Mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu

5.3.1. Ustavení Mezinárodního trestního soudu pro Rwandu

Necelý rok po ustavení ICTY se mezinárodní společenství rozhodlo obdobným způsobem reagovat na páchání zločinů za rwandské genocidy a ustavilo Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu. ICTY přitom představoval pro ICTR v mnoha směrech významnou inspiraci, ať už z hlediska způsobu vzniku či z hlediska vymezení jeho jurisdikce. Stejně jako v případě ICTY, také ICTR byl

¹⁹⁸ Turshen M., Twagiramariya C. ve své knize *What women do in a wartime* uvádí až 45% - 60% Zpráva Human Rights Watch (1996a), *Shattered Lives: Sexual Violence during the Genocide and its Aftermath* uvádí přibližně 35%

¹⁹⁹ Turshen M., Twagiramariya C. ‚Favours‘ to Give and ‚Consenting‘ Victims: *The Sexual Politics of Survivals in Rwanda*. In Turshen M., Twagiramariya C., *What women do in a wartime*, New York ; London : Zed books, 1998, str. 104

zřízen na základě rezoluce RB OSN, a to č. 995 ze dne 8. listopadu 1994²⁰⁰, jejíž přílohu tvořil Statut ICTR. Na rozdíl od ICTY ale nebylo o zřízení ICTR rozhodnuto jednomyslně, Čína se totiž hlasování o rezoluci zdržela, když namítala, že by tribunál měl být zřízen mezinárodní smlouvou, proti zřízení se postavila i Rwanda, která ovšem není stálým členem RB, a tudíž nemohla zřízení tribunálu zabránit. Poněkud problematickou se ukázala být také otázka sídla ICTR, když rwandská vláda navrhovala své hlavní město Kigali, především z bezpečnostních důvodů ale nakonec RB určila za sídlo město Arusha v Tanzanii.

5.3.2. Jurisdikce a základní zásady ICTR

Výlučným úkolem ICTR podle čl. 1 Statutu je „*stíhat osoby odpovědné za vážná porušení mezinárodního humanitárního práva, spáchaná na území Rwandy, a rwandské občany odpovědné za takové činy a porušení spáchaná na území sousedních států mezi 1. lednem a 31. prosincem 1994.*“²⁰¹ Na rozdíl od Statutu ICTY je pak již v preambuli výslovně zmíněna genocida jako jeden ze zločinů podle mezinárodního práva, na nějž dopadá jurisdikce tribunálu, výslovně jmenovaná již v obecném vymezení jurisdikce ICTR. Zločin genocidy je pak v čl. 2 vymezen shodně jako v *Úmluvě o genocidii* a ve Statutu ICTY. Obdobně jako ve Statutu ICTY jsou v čl. 3 definovány zločiny proti lidskosti, významný posun ovšem představuje opuštění zásady, dle které mohou být tyto zločiny spáchány pouze v souvislosti s ozbrojeným konfliktem (tzv. war nexus). Další rozdíl představuje explicitně stanovený požadavek, aby byly demonstrativně jmenované zločiny spáchány jako součást „rozsáhlého nebo systematického útoku“ a dále aby se tak stalo „z národních, politických, etnických, rasových či náboženských důvodů“. Posledně jmenovaný požadavek byl však později jako nevyhovující mezinárodnímu obyčejovému právu odmítnut jak odvolacím senátem ICTY, tak dokonce i

²⁰⁰ Text rezoluce je možno nalézt na internetové adrese <http://daccess-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/140/97/PDF/N9514097.pdf?OpenElement>

²⁰¹ „*The International Tribunal for Rwanda shall have the power to prosecute persons responsible for serious violations of international humanitarian law committed in the territory of Rwanda and Rwandan Citizen responsible for such violations committed in the territory of neighbouring States, between 1 January 1994 and 31 December 1994 [...].*“

odvolacím senátem ICTR.²⁰² Největší odlišností od Statutu ICTY představuje bezpochyby pojetí válečných zločinů. Vzhledem k tomu, že konflikt na území Rwandy byl ryze vnitrostátního charakteru, nebylo možné na něj aplikovat Ženevské úmluvy z roku 1949 jako celek, nýbrž pouze jejich společný článek 3 (tzv. humanitární minimum pro vnitrostátní konflikty) spolu s Dodatkovým protokolem II, který obsah tohoto článku dále rozvíjí.²⁰³ Mezi příkladným výčtem zakázaných činů jsou obsaženy mimo jiné „útoky proti osobní důstojnosti, zejména pokořující či ponižující zacházení, znásilnění, nucená prostituce a jiné formy útoků proti mravnosti“. V této souvislosti se může jevit jako částečně problematická skutečnost, že nebyla řešena otázka, zda se zakázané činy již staly součástí kogentních norem obecného mezinárodního humanitárního práva a zda tedy nemůže být porušena zásada „nullum crimen sine lege“.²⁰⁴

Z obecného vymezení jurisdikce v čl. 1 dále vyplývají odlišnosti od Statutu ICTY, týkající se jurisdikce *ratione loci*, která není omezena pouze na území Rwandy, ale i na okolní státy, jestliže se jedná o zločiny spáchané rwandskými občany, a dále jurisdikce *ratione temporis*, když tato je pevně ohraničena a vztahuje se pouze na počátek a konec roku 1994.

Shodně jako ve Statutu ICTY je naopak upravena jurisdikce *ratione personae* spolu se stanovením podmínek individuální trestní odpovědnosti, vztah ICTR k vnitrostátním soudům či stanovení principu *non bis in idem*.

5.3.3. Vybrané případy sexuálního násilí projednávané před ICTR

Jak už bylo zmíněno výše, v počátcích svého fungování se ICTR stejně jako ICTY vyšetřováním a stíháním pachatelů sexuálních zločinů téměř nezaobíral. Soudkyně ICTR N. Pillay (dnes soudkyně ICC) vyjádřila situaci těmito slovy: „*Jsem velmi konsternována tím, že slyšíme výpovědi o znásilněních a sexuálním násilí proti ženám a dětem, přesto to není v obžalobě, protože se na to svědků nikdo neptá.*“²⁰⁵ Především z podnětu soudkyň a zřejmě také na nátlak neziskových organizací

²⁰² Válek, P. op.cit. 60, str. 10

²⁰³ Čl. 4 Statutu ICTR

²⁰⁴ Šturma, P. op.cit. 18, str. 101

²⁰⁵ Válek, P. op.cit. 60, str. 111

zabývajícími se právy žen tak byla doplněna například obžaloba J. – P. Akayesu, o jehož případě bude pojednáno podrobněji níže. Vyšetřování zločinů sexuální povahy bylo však i přes následnou snahu tyto případy řádně stíhat značně komplikováno, a to s ohledem na několik faktorů. Oběti sexuálního násilí se především obávají následné stigmatizace v případě, že by o svých zážitcích promluvily, často se stydí za to, co se jim stalo. Dalším důvodem, proč oběti sexuálního násilí raději mlčí, je strach ze samotných pachatelů, kteří často žijí nedaleko od nich. V neposlední řadě se mnoho rwandských žen vyjádřilo v tom smyslu, že kdyby byly tázány ženami, nedělalo by jim takový problém o sexuálním násilí mluvit, s muži – vyšetřovateli však kvůli studu o sexuálním násilí mluvit nedokážou.²⁰⁶

5.3.3.1. Případ Akayesu

Jean – Paul Akayesu byl starostou venkovské obce Taba, ve které hledaly stovky civilistů, většinou Tutsiů, útočiště před probíhající genocidou. Namísto poskytnutí ochrany však bylo na dva tisíce osob zavražděno, nespočet žen se pak stalo obětí znásilnění a dalších forem sexuálního násilí. Většinou byly ženy odvečeny na odlehlejší místa a následně znásilněny příslušníky Interahamwe či místní policie, některé z případů se ale také odehrály na veřejnosti, několik žen se pak dokonce stalo obětí znásilnění přímo v budově obecního úřadu.²⁰⁷ Obviněný Akayesu nepřijal žádná opatření, aby zmíněným zločinům zabránil či aby potrestal jejich pachatele, ačkoliv o páčání zločinů dobře věděl. Ačkoliv nebylo prokázáno, že by se obviněný sám dopustil znásilnění, v několika případech byl při páčání sexuálního násilí přítomen, přímé pachatele pak často ke znásilňování podněcoval a v jejich konání je verbálně podporoval.²⁰⁸

ICTR se v tomto případě musel nejprve vypořádat s výkladem skutkové podstaty znásilnění jako zločinu proti lidskosti, a to vzhledem k tomu, že žádná

²⁰⁶ Human Rights Watch (1996a), *Shattered Lives: Sexual Violence during the Genocide and its Aftermath*, New York

²⁰⁷ Prvoinstanční rozhodnutí ICTR ve věci Akayesu ze dne 2. září 1998, bod 449. Uvedené rozhodnutí je možno nalézt na internetové adrese <http://www.unict.org/Portals/0/Case/English/Akayesu/judgement/akay001.pdf>

²⁰⁸ Prvoinstanční rozhodnutí ICTR ve věci Akayesu ze dne 2. září 1998, bod 452

obecně uznávaná definice v mezinárodním právu dosud vytvořena nebyla. ICTR přitom vyšel analogicky z Úmluvy proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (1984)²⁰⁹, když dospěl k závěru, že *„znásilnění je určitou formou agrese a základní prvky tohoto zločinu nelze vystihnout mechanickým popisem předmětů nebo částí těla.“*²¹⁰ Bez bližšího vysvětlení, o jaké prameny se ICTR při své definici opírá, pak dovedl, že znásilnění je *„fyzický útok sexuální povahy, který je spáchán na osobě za okolností, které jsou nátlakové.“*²¹¹ Z této velmi obecné definice je zřejmé, že z hlediska objektivní stránky zahrnuje znásilnění jak vaginální, tak i anální a orální sexuální styk.

ICTR dále provedl výklad pojmu sexuální násilí, které sice není ve Statutu zmíněno jako samostatný zločin, dle ICTR ho však lze podřadit pod „jiné nelidské činy“ (čl. 3 písm. i) Statutu), „útoky proti osobní důstojnosti“ (čl. 4 písm. e)), či „způsobení těžké újmy na tělesném či duševním zdraví“ (čl. 2 odst. 2 písm. b)). Sexuálním násilím, které zahrnuje znásilnění, se dle ICTR rozumí *„jakýkoliv skutek sexuální povahy, který je spáchán na osobě za okolností, které jsou nátlakové.“* Nátlakové okolnosti přitom nemusí být způsobeny jen fyzickým násilím, nýbrž i výhrůzkami, zastrašováním, vydíráním a jinými formami nátlaku. Při sexuálním násilí navíc nemusí dojít k fyzickému útoku na lidské tělo a může zahrnovat i činy, při kterých vůbec nedojde k fyzickému kontaktu. Za sexuální násilí pak ICTR shledal jednání obviněného, který nařídil mladé dívce, o které věděl, že je gymnastka, aby cvičila nahá na veřejném prostranství před obecním úřadem.²¹²

Rozhodnutí ve věci Akayesu je přelomové zejména tím, že šlo o první případ, kdy byl někdo odsouzen mezinárodním trestním tribunálem za spáchání zločinu genocidia. Z hlediska sexuálního násilí pak představuje velký přínos rozbor jednotlivých činů, kterými může být genocidium spácháno. Dle ICTR způsobuje znásilnění a sexuální násilí bezpochyby vážnou tělesnou a duševní újmu a je vůbec jednou z nejtěžších forem jednání, kterými je možno takovou újmu způsobit.

²⁰⁹ Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání byla přijata Valným shromážděním OSN dne 10. prosince 1984 a publikována pod č. 143/1988. Český překlad Úmluvy proti mučení lze nalézt na internetové adrese <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-proti-muceni.pdf>

²¹⁰ Prvoinstanční rozhodnutí ICTR ve věci Akayesu ze dne 2. září 1998, bod 497

²¹¹ Prvoinstanční rozhodnutí ICTR ve věci Akayesu ze dne 2. září 1998, bod 598

²¹² Prvoinstanční rozhodnutí ICTR ve věci Akayesu ze dne 2. září 1998, bod 688

S ohledem na tuto skutečnost tak může být skutková podstata zločinu genocidia dle čl. 2 odst. 2 písm. b) Statutu²¹³ naplněna při splnění ostatních znaků mimo jiné znásilněním či sexuálním násilím. ICTR uzavřel, že „*spáchaná znásilnění vedla k fyzickému i psychickému zničení tutsijských žen, jejich rodin a komunit. Sexuální násilí bylo integrální součástí procesu zničení, speciálně zaměřeného na tutsijské ženy a vedoucí k jejich zničení a ke zničení Tutsiů jako celku*“.²¹⁴ ICTR se dále v souvislosti se sexuálním násilím zabýval skutkovou podstatou dle čl. 2 odst. 2 písm. d)²¹⁵ Statutu a také v tomto případě dospěl k závěru, že tato může být naplněna různými formami sexuálního násilí. „*[...] V patriarchálních společnostech, kde příslušnost k etnické skupině je určena podle příslušnosti otce, je příkladem opatření směřujícím k tomu, aby se ve skupině bránilo rození dětí, případ, kdy je v důsledku znásilnění žena určité skupiny úmyslně oplodněna mužem jiné skupiny [...]*“ Soudní senát dále uvedl, že opatření směřující k tomu, aby se v takové skupině bránilo rození dětí, mohou být jak povahy fyzické, tak psychické. „*[...] Znásilnění může být opatřením směřujícím k tomu, aby se v takové skupině bránilo rození dětí, jestliže oběť znásilnění následně odmítá plodit děti, stejně tak se mohou příslušníci skupiny rozhodnout nerozmnožovat se kvůli strachu či traumatu*“.²¹⁶

S ohledem na uvedené byl pak J.- P. Akayesu byl shledán mimo jiné vinným ze zločinu genocidy spáchané také masovým znásilňováním.

5.3.3.2. Případ Kajelijeli

Juvenál Kajelijeli byl vedoucím činitelem MRND²¹⁷, Interahamwe a také starostou města Mukingo. Mimo jiné byl také obviněn ze znásilnění, kterého se na jeho rozkaz měli dopustit příslušníci Interahamwe. V tomto rozhodnutí soudní senát v první řadě zmínil předchozí definice znásilnění vytvořené jak ICTY (*případ Furundžija, případ Kunarac et al.*) tak samotným ICTR (*případ Akayesu*). ICTR následně konstatoval, že problematika znásilnění prošla po právní stránce

²¹³ „*[...] způsobení těžkých tělesných ublížení nebo duševních poruch [...]*“

²¹⁴ Prvoinstanční rozhodnutí ICTR ve věci Akayesu ze dne 2. září 1998, bod 731

²¹⁵ „*[...] opatření směřující k tomu, aby se v takové skupině bránilo rození dětí [...]*“

²¹⁶ Prvoinstanční rozhodnutí ICTR ve věci Akayesu ze dne 2. září 1998, body 507 - 508

²¹⁷ National Republican Movement for Democracy and Development byla v letech 1975 - 1994 vládoucí stranou ve Rwandě v letech 1975 - 1994

dlouhým vývojem, který vyústil ve vytvoření definice znásilnění soudním senátem ICTY v případě *Kunarac et al.*, která byla následně uznána i odvolacím senátem ICTY. S ohledem na přesvědčivou argumentaci ICTY se pak ICTR odklonil od definice přijaté v případě Akayesu a přijal dříve odmítnutou popisnou definici znásilnění.²¹⁸

ICTR se dále zabýval jinými formami sexuálního násilí, které nenaplnují skutkovou podstatu znásilnění. ICTR přitom uvedl, že také tyto skutky musí být bezpodmínečně stíhány a že budou posuzovány jako „ostatní nelidské činy“ dle čl. 3 písm. i) Statutu. Tato „zbytková“ kategorie je od Norimberské charty vyhrazena pro skutky, které nejsou výslovně v katalogích zločinů proti lidskosti jmenovány, ale které dosahují srovnatelné intenzity.

V daném případě příslušníci Interahamwe propíchlí dívce po jejím znásilnění její boky a sexuální orgány kopím. Při druhém skutku pak jeden z členů Interahamwe uřízl ženě ňadro, které následně olizoval. ICTR shledal, že tyto činy představují vážný útok na lidskou důstojnost dotýkající se především tutsijské komunity. Popsané činy pak označil za ohavné a svou závažností srovnatelné s ostatními zločiny proti lidskosti.²¹⁹

Ačkoliv byl Kajelijeli kvůli nedostatečnému prokázání souvislosti mezi jeho rozkazy a následnými sexuálními útoky příslušníků Interahamwe nakonec zproštěn obvinění ze znásilnění i ostatních nelidských činů, představuje toto rozhodnutí významný posun především v uznání i jiných forem sexuálního násilí jako zločinů proti lidskosti.

5.3.3.3. Případ Gacumbitsi

Stejně jako v předchozích dvou případech, také v tomto zastával obviněný v průběhu genocidy funkci starosty, a to ve městě Rusumo. Z vyšetřování vyplynulo, že Sylvestre Gacumbitsi jezdil v období dubna 1994 automobilem po

²¹⁸ Prvoinstanční rozhodnutí ICTR ve věci Kajelijeli ze dne 1. prosince 2003, bod 910-915. Uvedené rozhodnutí je možno nalézt na internetové adrese http://www.unictt.org/Portals/0/Case/English/Kajelijeli/judgement/031201-TC2-J-ICTR-98-44A-T-JUDGEMENT%20AND%20SENTENCE-EN_.pdf

²¹⁹ Prvoinstanční rozhodnutí ICTR ve věci Kajelijeli ze dne 1. prosince 2003, bod 934-936

městě a jeho okolí a megafonem hlásil, že by všechny tutsijské ženy měly být znásilněny a sexuálně poniženy, a to mimo jiné proto, že „vždy odmítaly spát s Hutuy“. Bezprostředním následkem těchto projevů byly masové sexuální útoky na tutsijské ženy, které neznárodně skončily smrtí v důsledku vraždy větve či jiného předmětu do vagíny oběti. 17. dubna Gacumbitsi vyhlásil, že tutsijské ženy budou ušetřeny před zavražděním, jestliže se shromáždí na určitém místě. Když tak mnoho žen učinilo, byly následně obklopeny Hutuy, znásilněny a zavražděny.²²⁰

ICTR ve svém rozhodnutí uvedl, že „*jakákoliv penetrace vagíny oběti penisem pachatele či jiným předmětem představuje znásilnění, ačkoliv definice znásilnění podle čl. 3 písm. g) Statutu se neomezuje jen na tyto akty*“, aniž by ale blíže upřesnil definici znásilnění, o kterou se ve svém rozhodnutí opírá. ICTR dále dovodil, že fakt, že bylo ženám vyhrožováno zavražděním v případě jejich odporu a že se snažily uprchnout před pachateli, dostatečně prokazuje nedostatek souhlasu obětí se sexuálním stykem.²²¹

S ohledem na uvedené pak ICTR uzavřel, že Gacumbitsi svým jednáním podněcoval páchaní sexuálního násilí na ženách, které bylo součástí rozsáhlého a systematického útoku proti tutsijskému civilnímu obyvatelstvu a shledal Gacumbitsiho vinným mimo jiné ze znásilnění jako zločinu proti lidskosti.

Proti prvoinstančnímu rozhodnutí se pak obě strany odvolaly, přičemž jeden z odvolacích důvodů Prokurátora se zabýval otázkou, zda je nesouhlas oběti znakem skutkové podstaty znásilnění či zda se jedná o okolnost vylučující protiprávnost, kdy důkazní břemeno leží na straně obhajoby. Odvolací senát pak uvedl, že tato otázka má „obecný význam“ pro judikaturu a rozhodl se jí podrobněji zabývat.

S odkazem na definici znásilnění podanou odvolacím senátem ICTY ve věci *Kunarac et al.* potvrdil ICTR, že nesouhlas oběti je znakem skutkové podstaty znásilnění a jako takový musí být tedy dokázán stranou obžaloby. ICTR však nicméně uvedl, že uvedený nesouhlas je možno mimo veškerou pochybnost

²²⁰ Prvoinstanční rozhodnutí ICTR ve věci Gacumbitsi ze dne 17. června 2004, bod 198. Uvedené rozhodnutí je možno nalézt na internetové adrese <http://www.unict.org/Portals/0/Case/English/Gacumbitsi/Decision/040617-judgement.pdf>

²²¹ Prvoinstanční rozhodnutí ICTR ve věci Gacumbitsi ze dne 17. června 2004, bod 321, bod 325

dovodit z nátlakových okolností případu jako je například probíhající genocidní kampaň či zadržení oběti.²²²

5.3.4. Zhodnocení judikatury ICTR

Ačkoliv ICTR funguje do dnešní chvíle poněkud ve stínu ICTY, také některé z jeho rozsudků znamenaly neoddiskutovatelný přínos pro kriminalizaci pachatelů sexuálního násilí. Za jeden z nejpodstatnějších rozsudků v oblasti sexuálního násilí lze považovat případ Akayesu. Poprvé v historii totiž mezinárodní trestní soud uznal, že zločin genocidy může být mimo jiné spáchán znásilněním či jinými zločiny sexuální povahy.

Přestože ICTR vytvořil svou vlastní definici znásilnění, tato byla zřejmě i s ohledem na její přílišnou obecnost opuštěna a ICTR se ve svých pozdějších rozsudcích opírá o popisnou definici vytvořenou ICTY. ICTR dále vytvořil koncept tzv. „nátlakových okolností“, jejichž existence při sexuálním aktu postačuje k posouzení předmětného činu jako zločinu znásilnění. Tento koncept byl pak s mírnými modifikacemi později přijat ICC jako součást skutkové podstaty znásilnění.

V neposlední řadě lze za významný úspěch z hlediska práva na sexuální integritu považovat i závěry ICTR týkající se jiných zločinů sexuální povahy, které nejsou způsobilé naplnit skutkovou podstatu znásilnění. S ohledem na srovnatelné utrpení, které může být těmito činy oběti způsobeno, ICTR uzavřel, že také tyto jiné formy sexuálního násilí musí být posuzovány srovnatelným způsobem jako znásilnění a za daných okolností je možno jejich pachatele odsoudit za zločiny proti lidskosti.

²²² Rozhodnutí odvolacího senátu ve věci Gacumbitsi ze dne 7.července 2006, body 153 - 157

6. Závěr

Ženy se stávaly oběťmi sexuálního násilí v průběhu ozbrojených konfliktů od pradávna. Byly to však až mezinárodní trestní ad hoc tribunály, vzniklé v devadesátých letech 20. století, které razantně odmítly dosavadní pohled na sexuální násilí jako na nevyhnutelný a do značné míry akceptovaný vedlejší produkt každé války. Jak již bylo řečeno, ani zpočátku fungování ICTY a ICTR však mnoho nenaznačovalo tomu, že by se mohl do té doby značně liknavý přístup ke stíhání pachatelů sexuálního násilí razantně změnit. Šokující svědectví mnoha obětí, která měla možnost zaznít ve veřejném prostoru především díky nevládním neziskovým organizacím, zabývajících se lidskými právy, či některými odborníci na genderovou problematiku pak přiměly také mezinárodní trestní ad hoc tribunály zabývat se ve své rozhodovací praxi masově páchanými případy sexuálního násilí.

S ohledem na okrajovou pozornost, která byla problematice sexuálního násilí do vzniku zmíněných trestních tribunálů věnována, měly oba tribunály poměrně „volné pole působnosti“ v nalézání, výkladu a následné aplikaci obecných pravidel mezinárodního trestního práva, týkajících se sexuálního násilí. Jak ICTY, tak ICTR se této role zhostily velmi dobře a významně tak přispěly k rozvoji hmotných i procesních pravidel mezinárodního trestního práva včetně oblasti sexuálního násilí.

Velmi zásadním počinem obou tribunálů bylo vytvoření definice zločinu znásilnění, když tato prošla vzhledem k odlišným přístupům jednotlivých tribunálů i jednotlivých soudních senátů dlouhým vývojem. Jak vyplývá z některých novějších rozhodnutí, také ICTR nakonec přijal definici znásilnění vytvořenou ICTY v případě *Kunarac et al.*, která byla následně potvrzena také odvolacím senátem ICTY. Poměrně bohatá judikatura obou tribunálů, týkající se pojmových znaků znásilnění, pak nesporně inspirovala ICC při vytvoření vlastní definice znásilnění²²³, která je obsažena ve *Znacích skutkových podstat zločinů*²²⁴.

²²³ Znásilnění je definováno jako čin kdy „1. Pachatel napadnul tělo osoby jednáním majícím za následek být nepatrnou penetrací jakékoliv části těla oběti nebo pachatele sexuálním orgánem, nebo análního či genitálního otvoru oběti jakýmkoliv předmětem nebo jakoukoliv jinou částí těla. 2. Útok byl spáchán silou nebo za hrozby použití síly či donucení, např. způsobeným strachem z násilí, výhrůžkami, zadržením,

Znásilnění, potažmo ostatní formy sexuálního násilí byly postupně v jednotlivých případech kvalifikovány jako válečný zločin, zločin proti lidskosti a dokonce i forma genocidy. Díky často šokujícím svědectvím, dokládajícím brutalitu sexuálních zločinů, bylo definitivně upuštěno od formulování sexuálního násilí jako útoku proti cti a důstojnosti žen. Sexuální násilí bylo uznáno za závažný útok jak na tělesnou, tak na duševní integritu člověka, který má v absolutní většině případů dlouhotrvající negativní následky, ať už v rovině zdravotní, psychické či sociální. Tribunály také v několika případech potvrdily, že sexuální násilí může naplnit skutkovou podstatu mučení. K efektivnějšímu potrestání pachatelů sexuálního násilí přispělo zavedení institutu společného zločinného podniku, jehož aplikace umožňuje označit za spolupachatele také ty osoby, které fyzicky příslušný zločin nespáchaly, ale ke spáchání zločinu přispěly jiným způsobem, přičemž s přímým pachatelem sdílely tzv. společný zločinný záměr.

Judikatura obou ad hoc tribunálů nesporně přispěla také k zakotvení jiných forem sexuálního násilí, než je znásilnění, přímo do Statutu ICC. Jako zločin proti lidskosti či jako válečný zločin tak může být Mezinárodním trestním soudem vedle znásilnění stíháno „*sexuální otroctví, nucená prostituce, nucené těhotenství, nucená sterilizace a jakákoliv jiná forma sexuálního násilí srovnatelné závažnosti.*“²²⁵ Za velký úspěch z hlediska práv žen na svobodnou reprodukci lze přitom považovat především prosazení zločinu nuceného těhotenství, ke kterému mělo několik muslimských států, ale i Svatá stolice výhrady v obavě z legitimizace potratů.²²⁶

S ohledem na shora uvedené lze shrnout, že mezinárodní trestní ad hoc soudy významným způsobem přispěly k rozvoji kriminalizace sexuálního násilí jako zločinu podle mezinárodního práva. Ačkoliv ICC může při své činnosti z judikatury tribunálů vzhledem aplikovatelnému právu dle čl. 21 Statutu čerpat jen omezeně, má jistě dostatek prostoru k tomu, aby využil ostatních zkušeností tribunálů a popřípadě se z jim vytýkaných nedostatků poučil. K opravdu důsledné

psychologickým nátlakem nebo zneužitím moci proti takové osobě nebo jiné osobě, nebo využitím nátlakového prostředí, nebo byl útok spáchán proti osobě neschopné dát skutečný souhlas.“

²²⁴ Dokument, který má dle čl. 9 Statutu „*pomáhat Soudu při výkladu a používání čl. 6, 7 a 8 Římského Statutu*“ a jako takový je uveden mezi prameny práva dle čl. 21 Statutu.

²²⁵ Čl. 1 odst. 7 písm. g) a čl. 8 odst. 2 písm. b) bod xxii)

²²⁶ Schabas, W. A. *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute*, New York: Oxford University Press 2010, str. 173-174

kriminalizaci pachatelů sexuálního násilí na ženách bude zapotřebí zajistit zejména dostatečné zastoupení žen nejen mezi soudkyněmi, ale také v úřadu Prokurátora a především pak mezi vyšetřovatelkami. V neposlední řadě je třeba trvat na přijetí účinných opatření sloužících k ochraně obětí a jiných svědků sexuálního násilí v průběhu řízení před mezinárodními trestními tribunály.²²⁷

Do jisté míry samostatnou kapitolou je pak problematika pomoci a ochrany přeživším obětem sexuálního násilí, které se s devastujícími následky utrpeného sexuálního násilí vyrovnávají často po celý svůj život. Na tento fakt reagoval na celosvětové úrovni vydáním několika dokumentů doporučující povahy např. Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR)²²⁸ či Ženevské centrum pro demokratickou kontrolu ozbrojených sil (DCAF)²²⁹. Realizace konkrétních opatření, a to jak v oblasti zdravotní, psychosociální či právní je však nepochybně v první řadě věcí konkrétních států či lokálních samospráv. Na území bývalé Jugoslávie a Rwandy se tohoto úkolu zhostilo několik neziskových organizací²³⁰, tyto jsou však z velké části odkázány především na finanční pomoc daného státu, přičemž ta se s ohledem na nákladnost jednotlivých opatření jeví stále jako nedostatečná.

²²⁷ Ochranu, podporu a jinou potřebnou pomoc obětem a svědkům vystupujícím před ICC zajišťuje tzv. Victims and Witnesses Unit.

²²⁸ UNHCR vydává v roce 1995 *Sexual Violence Against Refugees: Guidelines on Protection and Response* a v roce 2003 jeho aktualizované znění *The Sexual and Gender-based Violence Against Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons: Guidelines for Prevention and Response*

²²⁹ DCAF vydává v roce 2003 *Women in an Insecure World: Violence against Women Facts, Figures and Analysis*

²³⁰ Např. B.a.B.e. (Záhřeb), Center for Women War Victims (Záhřeb), Humanitarian Law Fund (Belěhrad), Association desolidarité des femmes rwandaises (Kigali), Association des veuves du génocide d'Avril (Kigali)

7. Seznam použitých zkratk:

Daytonská dohoda - Všeobecná rámcová smlouva pro mír v Bosně a Hercegovině ze dne 14.12.1995

Dodatkové protokoly - Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů ze dne 8.6.1977

- Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí ozbrojených konfliktů nemajících mezinárodní charakter ze dne 8.6.1977

HDZ - Chorvatského demokratického společenství

ICC - Mezinárodní trestní soud

ICTR - Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu

ICTY - Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii

JLA - Jugoslávská lidová armáda

NATO - Severoatlantická aliance

KFOR - Kosovské síly

MRND - Republikánské národní a demokratické hnutí

Norimberský tribunál - Mezinárodní vojenský tribunál v Norimberku

Parmehutu - Strany hnutí za hutuskou emancipaci

RB OSN - Rada bezpečnosti Organizace spojených národů

RPF - Rwandská vlastenecká fronta

Římský statut - Statut Mezinárodního trestního tribunálu

SCSL - Zvláštní soud pro Sierra Leone

Tokijský tribunál - Mezinárodní vojenský tribunál pro Dálný východ

UÇK - Kosovská osvobozenecská armáda

Úmluva o genocidii - Úmluva o zabránění a trestání zločinů genocidia ze dne 8.12.1948

UNAMIR - Pomocná mise Spojených národů pro Rwandu

UNMIK - Mise Spojených národů v Kosovu

UNPROFOR - Ochranné síly Spojených národů

Versaillská mírová smlouva - Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Německem ze dne 28.6.1919

VS OSN - Valné shromáždění Organizace spojených národů

- Ženevské úmluvy** – I. Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli ze dne 12.8.1949
- II. Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři ze dne 12.8.1949
- III. Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci ze dne 12.8.1949
- IV. Ženevská úmluva o ochraně civilních osob za války ze dne 12.8.1949

8. Seznam použité literatury:

- 1) **Amesberger, H.** Sexualizované násilí, Praha: BB/art, 2004
- 2) **Bell-Fialkoff, A.** Etnické čistky, Praha: Práh, 2003
- 3) **Bílková, V.** Úprava vnitrostátních ozbrojených konfliktů v mezinárodním humanitárním právu, Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2007
- 4) **Benninger – Budel C., Lacroix A.-L.** Violence against women: A Report, Geneva : World Organisation Against Torture, 1999
- 5) **Cassese, A.** International criminal law, Oxford: Oxford University Press, 2003
- 6) **Čepelka Č., Šturma P.** Mezinárodní právo veřejné, Praha: C.H.Beck, 2008
- 7) **Drakulic, S.** Ani mouše by neublížili: váleční zločinci u soudu v Haagu, Praha: BB/art, 2006
- 8) **Engdahl O., Wrang P.,** Law at war : The Law as it was and the Law as it Should Be : Liber Amicorum Ove Bring, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2008
- 9) **Goldstein, J.S.** War and gender, Cambridge: Cambridge University Press, 2001
- 10) **Hendrych, D. a kol.** Právnický slovník, Praha: C.H.Beck, 2009
- 11) **Hladký, L.** Bosenská otázka v 19. a 20. Století, Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005
- 12) **Jacobs, S., Jacobson R., Marchbank J.,** States of conflict: Gender, Violence and Resistance, London, New York: Zed Books, 2000
- 13) **Knapp V.,** Velké právní systémy, Úvod do srovnávací vědy, Praha: Nakladatelství C.H.Beck, 1996
- 14) **Knop, K.** Gender and human rights, Oxford: Oxford University Press, 2004
- 15) **Kovář, P.** Sexuální agrese, Praha: Maxdorf, 2008
- 16) **Malenovský, J.** Mezinárodní právo veřejné, Brno: Nakladatelství Doplněk, 2008
- 17) **Mettraux, G.,** International Crimes and the *ad hoc* Tribunals, New York: Oxford University Press, 2005
- 18) **Mlnářík, V.** Přínos mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii k rozvoji

definice zločinů podle mezinárodního práva, Praha, 2007. Doktorská disertační práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta

- 19) **Mrázek, J.** K boji s mezinárodní zločinností z hlediska mezinárodního práva, Praha: Academia, 1979
- 20) **Naimark, N.M.** Plameny nenávisti: etnické čistky v Evropě 20. století, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006
- 21) **Nikolić-Ristanović, V.** Women, violence and war, Budapest : CEU Press, 2000
- 22) **Ondřej J., Šturma P., Bílková V., Jílek D. a kolektiv.** Mezinárodní humanitární právo, Praha: C.H.Beck, 2010
- 23) **Ondřej J., Šturma P.** Sborník mezinárodní konference č. 43 - Bezpečnost organizací, mezinárodní bezpečnost a mezinárodní humanitární právo, Praha: Univerzita Karlova – Právnická fakulta, 2008
- 24) **Pavliček, V. a kol.,** Ústavní právo a státověda, II. Díl, Ústavní právo České republiky, část 1., Praha: Linde Praha a.s., 2008
- 25) **Ratner S.R., Abrams J.S.** Accountability for Human Rights Atrocities in International Law, Oxford: Oxford University Press, 2001
- 26) **Romano C.P.R., Nollkaemper A., Kleffner J.K.,** Internationalized criminal courts: Sierra Leone, East Timor, Kosovo, and Cambodia, Oxford: Oxford University Press, 2004
- 27) **Schabas, W. A.** The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute, New York: Oxford University Press, 2010
- 28) **Stigmayer, A.,** Mass Rape: The war against Women in Bosnia – Herzegovina, Nebraska: University of Nebraska Press, 1993
- 29) **Šturma, P.** Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2002
- 30) **Ternon, Y.** Genocidy XX. století. Praha: Themis, 1997
- 31) **Turshen M., Twagiramariya C.,** What women do in a wartime, New York ; London : Zed books, 1998
- 32) **Válek, P.** Klíčová rozhodnutí mezinárodních trestních tribunálů ve světle mezinárodního práva, Praha: C.H.Beck, 2009

9. Seznam rozhodnutí mezinárodních trestních tribunálů:

- 1) Prvoinstanční rozhodnutí ICTR ve věci **Akayesu** ze dne 2. září 1998.
Uvedené rozhodnutí je možno nalézt na internetové adrese
<http://www.unictr.org/Portals/0/Case/English/Akayesu/judgement/akay001.pdf>
- 2) Rozhodnutí odvolacího tribunálu ICTY ve věci **Aleksovski** ze dne 24. března 2000,
bod 92-97,
Uvedené rozhodnutí je možno nalézt na internetové adrese
<http://www.icty.org/x/cases/aleksovski/acjug/en/ale-asj000324e.pdf>
- 3) Rozhodnutí odvolacího senátu ICTY ve věci **Erdemovič** ze dne 5. března 1998.
Uvedené rozhodnutí je možno nalézt na internetové adrese
http://www.icty.org/x/cases/erdemovic/tjug/en/980305_Erdemovic_summary_en.pdf
- 4) Prvoinstanční rozhodnutí ICTY ve věci **Furundžija** ze dne 10. prosince 1998.
Uvedené rozhodnutí lze nalézt na internetové adrese
<http://www.icty.org/x/cases/furundzija/tjug/en/fur-tj981210e.pdf>
- 5) Prvoinstanční rozhodnutí ICTR ve věci **Gacumbitsi** ze dne 17. června 2004.
Uvedené rozhodnutí je možno nalézt na internetové adrese
<http://www.unictr.org/Portals/0/Case/English/Gacumbitsi/Decision/040617-judgement.pdf>
- 6) Prvoinstanční rozhodnutí ICTR ve věci **Kajelijeli** ze dne 1. prosince 2003.
Uvedené rozhodnutí je možno nalézt na internetové adrese
<http://www.unictr.org/Portals/0/Case/English/Kajelijeli/judgement/031201-TC2-J-ICTR-98-44A-T-JUDGEMENT%20AND%20SENTENCE-EN.pdf>
- 7) Prvoinstanční rozhodnutí ICTY ve věci **Krstić** ze dne 2. srpna 2001.
Uvedené rozhodnutí lze nalézt na internetové adrese
<http://www.icty.org/x/cases/krstic/tjug/en/krs-tj010802e.pdf>
- 8) Rozhodnutí odvolacího tribunálu ICTY ve věci **Krstić** ze dne 19. dubna 2004.
Uvedené rozhodnutí je možno nalézt na internetové adrese
<http://www.icty.org/x/cases/krstic/acjug/en/krs-aj040419e.pdf>
- 9) Prvoinstanční rozhodnutí ICTY ve věci **Kunarac et al.** ze dne 22. února 2001.
Uvedené rozhodnutí lze nalézt na internetové adrese
<http://www.icty.org/x/cases/kunarac/tjug/en/kun-tj010222e.pdf>
- 10) Rozhodnutí odvolacího senátu ICTY ve věci **Kunarac et al.** ze dne 12. června 2002.
Uvedené rozhodnutí lze nalézt na internetové adrese
<http://www.icty.org/x/cases/kunarac/acjug/en/kun-aj020612e.pdf>
- 11) Prvoinstanční rozhodnutí ICTY ve věci **Kupreškić et al.** ze dne 14. ledna 2000,
Uvedené rozhodnutí je možno nalézt na internetové adrese
<http://www.icty.org/x/cases/kupreskic/tjug/en/kup-tj000114e.pdf>
- 12) Prvoinstanční rozhodnutí ICTY ve věci **Kvočka et al.** ze dne 2. listopadu 2001.

Uvedené rozhodnutí lze nalézt na internetové adrese
<http://www.icty.org/x/cases/kvocka/tjug/en/kvo-tj011002e.pdf>

- 13) Prvoinstanční rozhodnutí ICTY ve věci **Mucić *et al.*** ze dne 16. listopadu 1998.
Text uvedeného rozhodnutí je možno nalézt na internetové adrese
http://www.icty.org/x/cases/mucic/tjug/en/981116_judg_en.pdf

10. Seznam ostatních pramenů:

- 1) z.č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
- 2) Versaillská mírová smlouva ze dne 28.6.1919
Český překlad *Versaillské smlouvy* lze nalézt na internetové adrese
http://cs.wikisource.org/wiki/Versaillesk%C3%A1_smlouva
- 3) Charta Organizace spojených národů (+ Statut Mezinárodního soudního dvora) ze dne 26.6.1945
Český překlad Charty OSN lze nalézt na internetové adrese
<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/charta-organizace-spojonych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf>
- 4) Statut Mezinárodního vojenského tribunálu ze dne 8.9.1945
- 5) Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia ze dne 8.12.1948
Český překlad Úmluvy o genocidii lze nalézt na internetové adrese
<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-genocida.pdf>
- 6) Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání ze dne 10. 12 1984
Český překlad Úmluvy proti mučení lze nalézt na internetové adrese
<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-proti-muceni.pdf>
- 7) Ženevská úmluva o ochraně civilních osob za války ze dne 12.8.1949
Český překlad Ženevské úmluvy je možno nalézt na internetové adrese
http://www.cervenkyriz.eu/cz/mhp_knihovna/zenevske_umluvy.pdf
- 8) Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí ozbrojených konfliktů nemajících mezinárodní charakter ze dne 8.6.1977
Český překlad Dodatkového protokolu je možno nalézt na internetové adrese
http://www.cervenkyriz.eu/cz/mhp_knihovna/zenevske_umluvy.pdf
- 9) Deklarace OSN o odstranění násilí páchaného na ženách ze dne 23.2.1994
Text deklarace možno nalézt na internetové adrese
[http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(symbol\)/a.res.48.104.en](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(symbol)/a.res.48.104.en)
- 10) Rezoluce RB OSN č. 780 ze dne 6.10. 1992
Text rezoluce je možno nalézt na internetové adrese <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/484/40/IMG/N9248440.pdf?OpenElement>
- 11) Rezoluce RB OSN č. 798 ze dne 18.12.1992
Text rezoluce je možno nalézt na internetové adrese <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/828/82/IMG/N9282882.pdf?OpenElement>
- 12) Rezoluce RB OSN č. 827 ze dne 25.5.1993
Text rezoluce je možno nalézt na internetové adrese <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/306/28/IMG/N9330628.pdf?OpenElement>
- 13) Statut Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii ze dne 25.5.1993

Text Statutu ICTY lze nalézt na internetové adrese
http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf

- 14) Rules of Procedure and Evidence ze dne 11.2.1994
Text dokumentu je možno nalézt na internetové adrese
http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032Rev45_en.pdf
- 15) Final Report of the Commission of Experts (Yugoslavia), U.N.Doc.S/1994/674
Text Závěrečné zprávy lze nalézt na internetové adrese <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/200/60/PDF/N9420060.pdf?OpenElement>
- 16) Rezoluce RB OSN Č. 935 ze dne 1.7.1994
Text rezoluce je možno nalézt na internetové adrese <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/273/51/PDF/N9427351.pdf?OpenElement>
- 17) Rezoluce RB OSN č. 955 (+Statut Mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu) ze dne 8.11.1994
Text rezoluce je možno nalézt na internetové adrese <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/140/97/PDF/N9514097.pdf?OpenElement>
- 18) Report on the Situation of Human Rights in Rwanda submitted by Mr. René Degni-Segui, Special Rapporteur of the Commission on Human Rights, under paragraph 20 of the resolution S-3/1 of 25 May
Text Zprávy lze nalézt na internetové adrese <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G96/104/66/PDF/G9610466.pdf?OpenElement>
- 19) Final Report of the Commission of Experts for Rwanda, U.N.Doc. S/1994/1405
Text Závěrečné zprávy lze nalézt na internetové adrese <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/478/78/PDF/N9447878.pdf?OpenElement>
- 20) Statut Mezinárodního trestního soudu ze dne 17.7.1998
Český překlad lze nalézt ve sněmovním tisku č. 423 na internetové adrese www.psp.cz
- 21) **Ward J., Marsh M.** Sexual Violence Against Women and Girls in War and Its Aftermath: Realities, Responses, and Required Resources, A Briefing Paper Prepared for Symposium on Sexual Violence in Conflict and Beyond 21-23 June 2006 Brussels (Belgium)
Text závěrečné zprávy možno nalézt na internetové adrese www.unfpa.org
- 22) Human Rights Watch report 1999 (Rwanda)
Text zprávy lze nalézt na internetové adrese
<http://www.hrw.org/reports/1999/rwanda/Geno1-3-09.htm>
- 23) Zpráva BBC - Rwanda: How the genocide happened, 2008
Text zprávy lze nalézt na internetové adrese
<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/africa/1288230.stm>
- 24) Case study: Genocide in Rwanda, 1994
Text studie dostupný na http://www.gendercide.org/case_rwanda.html
- 25) Amnesty International Report, Rwanda: Mass murder by government supporters and

troops in April and May 1994

Text zprávy lze nalézt na internetové adrese:

<http://www.amnestyusa.org/document.php?id=49C30EC60619AD6A802569A600604D51&lang=e>

26) Human Rights Watch (1996a), Shattered Lives: Sexual Violence during the Genocide and its Aftermath, New York

Text zprávy lze nalézt na internetové adrese

<http://www.hrw.org/legacy/reports/1996/Rwanda.htm>

11. Resumé

Hlavním cílem této diplomové práce je pokusit se zodpovědět otázku, jaká byla a je úloha mezinárodních trestních tribunálů, především pak Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii a Mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu v procesu rozvoje mezinárodní individuální trestní odpovědnosti pachatelů sexuálního násilí na ženách v průběhu ozbrojených konfliktů.

Sexuální násilí na ženách je téměř nedílnou součástí každého ozbrojeného konfliktu od počátku válčnictví. Přes tuto skutečnost nebyla však tématu sexuálního násilí na ženách donedávna věnována téměř žádná pozornost jak ze strany politiků, historiků či právníků. Příslušné mezinárodní smlouvy, zabývající se mezinárodním humanitárním právem, se o znásilnění a jiných formách sexuálního násilí vůbec nezmiňovaly či tyto činy trivializovaly. Až teprve, když byla na počátku 90. let spáchána nejhorší zvěrstva ve válečných konfliktech na území bývalé Jugoslávie a Rwandy, bylo sexuální násilí uznáno za závažný zločin, který způsobuje oběti obrovské fyzické i psychické utrpení a za nějž musí být vždy pachatel řádně stíhán. S ohledem na to, že se sexuální násilí v posledních desetiletích stalo velmi účinnou válečnou zbraní spíše než náhodným vedlejším produktem války, začaly mezinárodní trestní tribunály akty sexuálního násilí stíhat jako zločiny podle mezinárodního práva, tj. válečné zločiny, zločiny proti lidskosti a genocidu.

Vzhledem k předchozímu nedostatku pozornosti, která by byla věnována otázce asexuálního násilí ze strany mezinárodního práva, oba ad hoc mezinárodní trestní tribunály měly otevřený prostor pro nalézání a následný výklad mezinárodního obyčejového práva, týkajícího se sexuálního násilí. Judikatura obou tribunálů tak významně přispěla k rozvoji hmotných i procesních pravidel mezinárodního trestního práva včetně oblasti sexuálního násilí. Rozhodovací činnost tribunálů navíc nesporně ovlivnila znění Statutu Mezinárodního trestního tribunálu, ve kterém je znásilnění spolu s ostatními formami sexuálního násilí věnováno samostatné ustanovení.

Klíčová slova: sexuální násilí, mezinárodní trestní tribunály, zločiny podle mezinárodního práva

12. Abstract - Sexual violence on women in armed conflicts – the role of the international criminal courts

The main purpose of the thesis is to analyse the role of international criminal courts notably the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia and the International Criminal Tribunal for Rwanda. It will analyse the process of the development of the international individual criminal responsibility of the perpetrators of sexual violence on women in the course of war.

Sexual violence on women played an almost integral part of every armed conflict since the beginning of warfare. Despite this fact, the topic of sexual violence on women has been, until recently, generally ignored by politicians, historians and lawyers. The relevant treaties of the international humanitarian law also either omitted or trivialized rape and other crimes of a sexual nature. Not until the worst atrocities were committed in the armed conflict in the former Yugoslavia and Rwanda at the beginning of the nineties was the sexual violence recognized as a serious crime which causes great suffering to victims, both physically and mentally, and has to be properly investigated and prosecuted. In respect of the fact, that sexual violence has, in the last decades, become a particularly effective weapon of war rather than a random by-product of war, the international criminal courts have begun to prosecute sexual violence as a crime under international law, i.e. war crimes, crimes against humanity or genocide.

As regards the previous lack of attention to international law dealing with the issue of sexual violence, both ad hoc international criminal tribunals had an open space for identification and interpretation of customary international law referred to as sexual violence. Thus, the case law of both ad hoc tribunals contributed significantly to the development of the both substantive and procedural regulations of international criminal law, including the issue of sexual violence. Furthermore, the case law of the tribunals indisputably influenced the Rome Statute of the International Criminal Court in which rape and other forms of sexual violence are incorporated within gender specific provision.

Key words: sexual violence, international criminal courts, crimes under international law